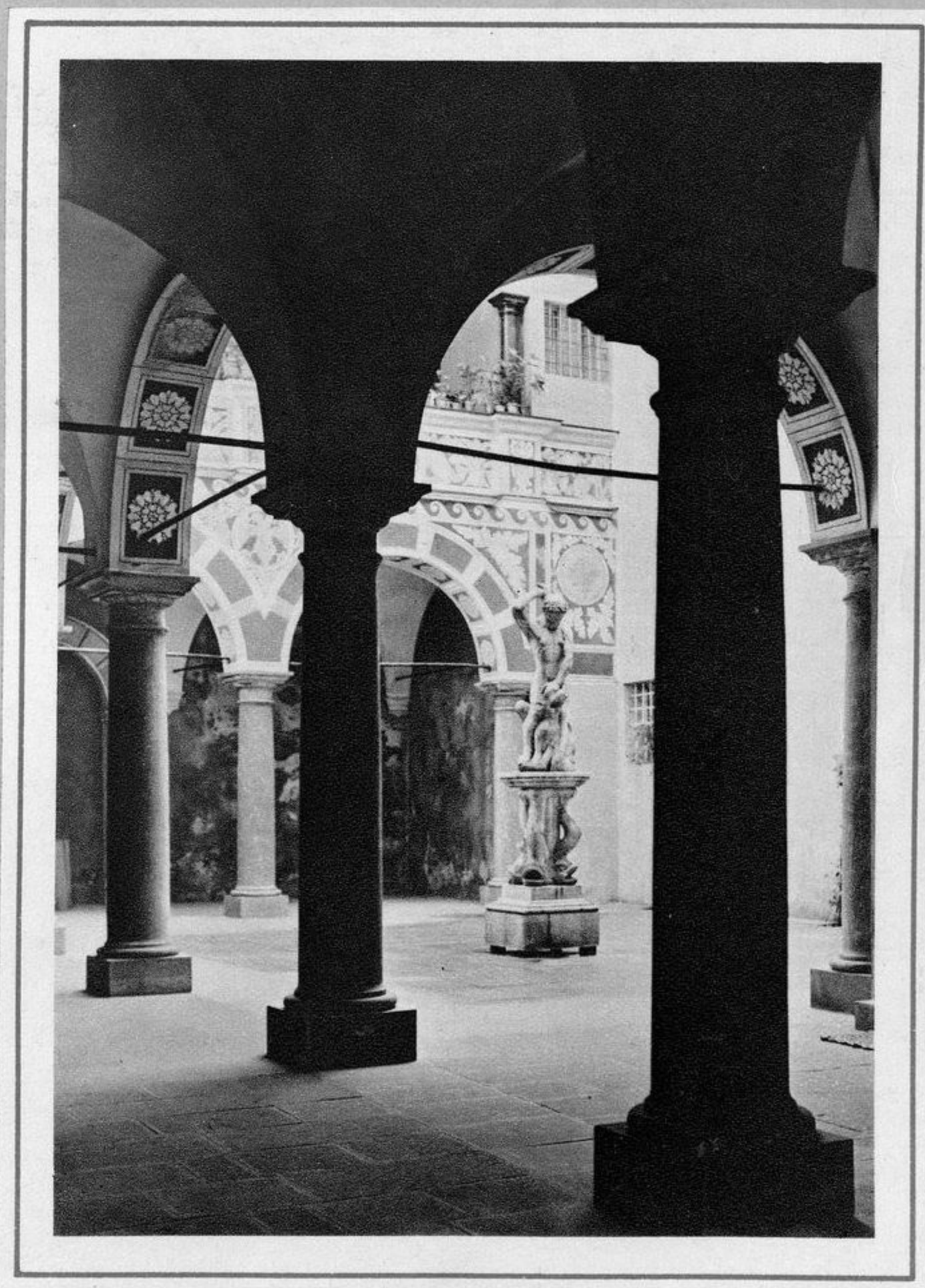
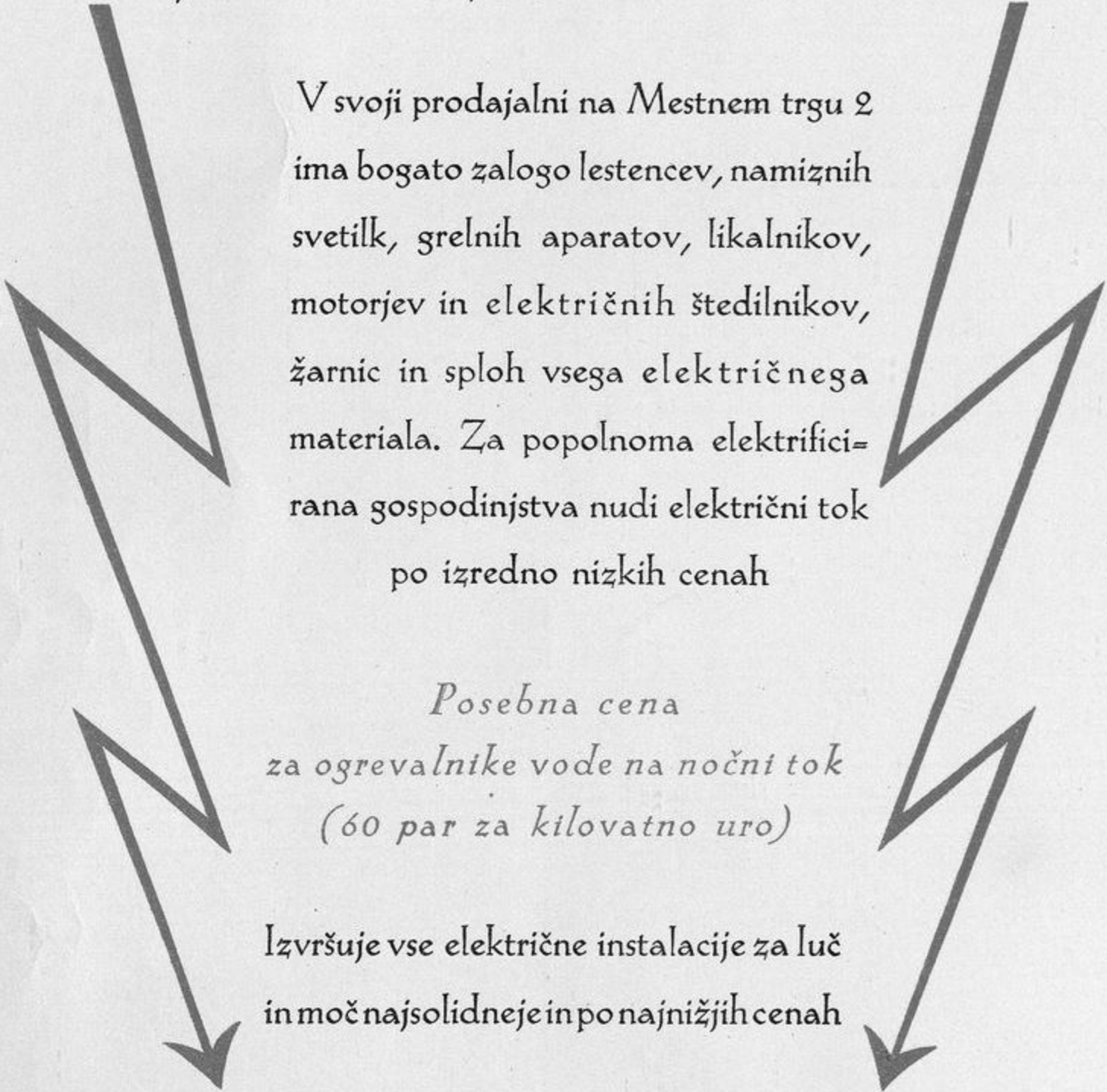

KRONIKA SLOVENSKIH MEST

M C M X X V I L E T N I K I I I Š T E V I L K A 2

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo svetencev, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov,
motorjev in električnih štedilnikov,
žarnic in sploh vsega električnega
materiala. Za popolnoma elektrifici-
rana gospodinjstva nudi električni tok
po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 3 (magistr. poslopje)

Jo. Habara

župan ljubljanski
- 1906 1910

NAČELA IN REZULTATI RESTAVRACIJE NOTRANJŠČINE V OPATIJSKI CERKVI V CELJU

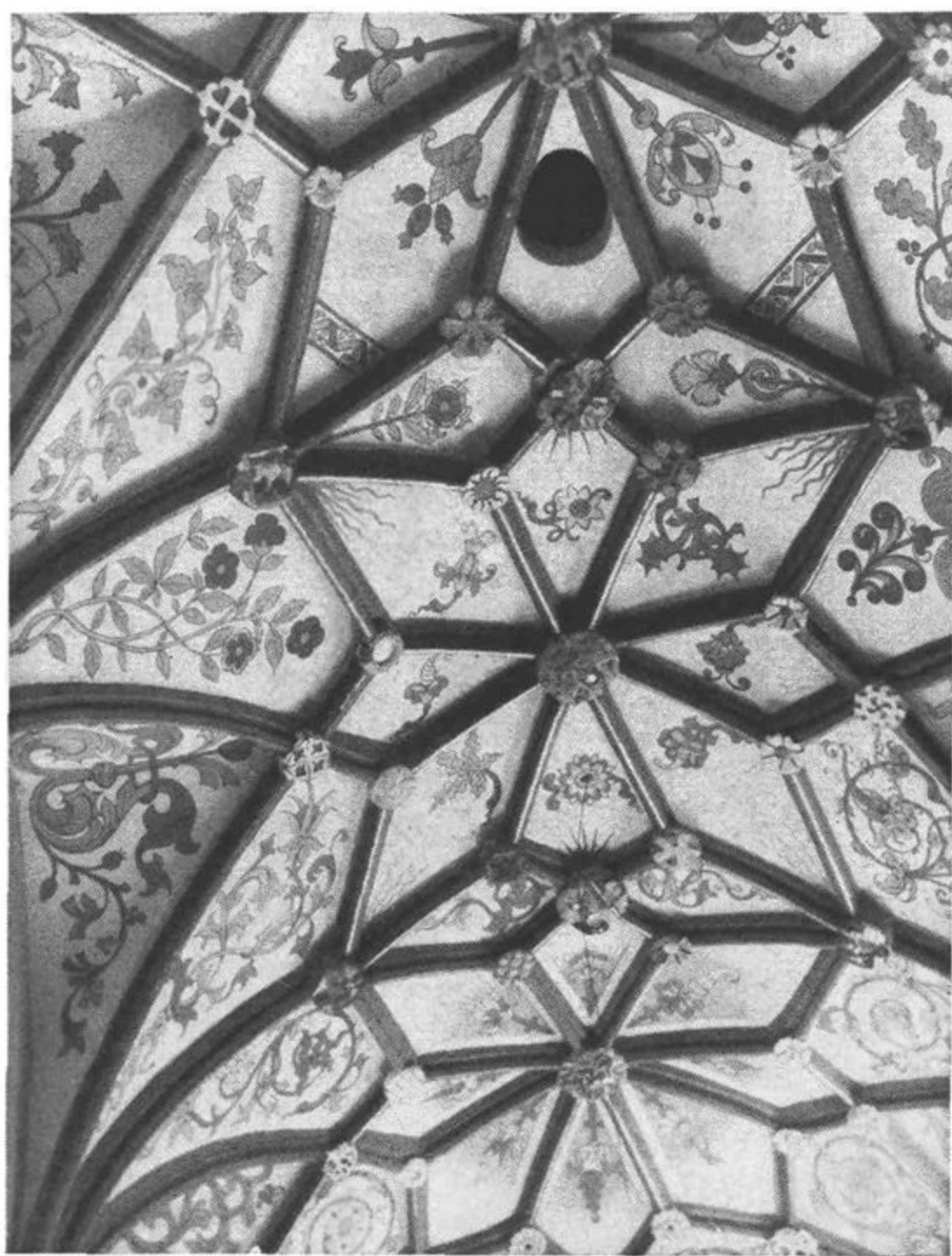
S P O M E N . K O N S E R V A T O R F R . S T E L Ě

V naših mestih so se pogosto ohranile stare cerkve, ki so pa v teku stoletij, posebno v lepoto popolnoma desorientirani drugi polovici XIX. stol. izgubile svoj lepotni značaj. Ker so te stavbe po večini srednjeveške in solidno v gotških oblikah zidane, se kljub novejšim, danes že kar nerazumljivim brezobzirnostim na račun njihove prirodne lepote le ni posrečilo, da bi popolnoma uničili njihovo zanimivost; turist še vseeno s pravim užitkom zabrodi pod njihove mračne oboke in med nelepo, versko nevzpodbudno in največkrat zaprašeno navlako z užitkom razbira poteze stoletja starih spomenikov ter z ljubeznijo sledi njihovi neponarejeni izraznosti. Danes, ko se Slovenija razvija v izrazito turistično deželo, postaja vedno bolj pereč problem njenih kulturnih spomenikov in vsak kraj instinktivno teži za tem, da bi imel tujcu čim več pokazati. Zato postaja vprašanje smotrne obnove starih cerkvâ po naših, po legi in miljejskem sestavu priznani mikavnih mestih eno najvažnejših vprašanj spomeniške politike. Skušnja je namreč pokazala, da se pod njihovim dosedanjim neprijaznim videzom skrivajo še vedno resnične kulturnozgodovinske in lepote vrednote, ki jih je pri pravem razumevanju obnovitvenih problemov še vedno mogoče vzbuditi k življenju. Če se v duhu napotimo v naša mesta, nam postane kmalu jasno, da je velikokrat prav cerkev v labirintu starinskega, pogosto brez nje kar ubožnega selišča edino in glavno oporišče njegove zunanje učinkovitosti in ena najvažnejših, ako ne edina priča njegove zgodovine. Pravilno prebrana, nam zidana listina take cerkve pogosto več in bolj zanesljivo priča o zgodovini kraja kakor vsi pisani viri skupaj. Stopimo v Cerknico, Novo mesto, Laško, Vuzenico, na Ptujsko goro, v Slovenjgradec ali Ljutomer, povsod je starinska cerkev glavna privlačna točka za potnika, ki se razen prirodnih lepote zanima tudi za kulturno preteklost dežele. Drugod pa, kakor v miljejsko tudi sicer prekrasnih mestih podobno Škofji Loki, Kranju, Radovljici, Kamniku, Ptuj, Celju ali Mariboru je cerkev tisti najvišji poudarek v učinkovitem miljeju,

kjer se domišljija razbohoti in se ji zazdi, da stoji pred sfingo, ki lahko razkrije najglobokejše skrivnosti.

Domača in tuja spomeniška praksa ima danes že zadosti skušenj, kako naj ravnamo s temi spomeniki, zato smo se odločili, da na zadnjem primeru posrečene restavracije ene naših najzanimivejših starih cerkva, opatijske cerkve v Celju, pokažemo, katera načela so nas vodila pri tem in podobnih podjetjih.

Za razumevanje celotnega vprašanja in motivov raznih ukrepov je potreba, da se seznanimo predvsem z dejanskim stanjem pred restavracijo, kajti prav to stanje je narekovalo tak program in ne drugačnega. V sedanji celoti je opatijska cerkev posledica najmanj 700letnega razvoja. Iz prvotnega romanskega jedra, ki je skrito v spodnjih delih sten srednje ladje, je cerkev rasla v višino in na strani in se šele v novejši dobi pred očmi mnogih še živečih meščanov razrasla v sedanji, v notranjem prostoru nekoliko nepregledni in neenotni sestav večjih in manjših prostornin. Sredo teh prostornin zavzema triladijna, s križastimi oboki z rebri in sklepniki obokana gotška cerkev z nesorazmerno velikim in visokim, enako z ladjo obokanim prezbiterijem. Na severni strani je prizidana prezbiteriju bogato okrašena gotška kapela Ž. M. Božje, južna ladja se končuje s tristransko apsido, na severu in jugu pa je vsaki izmed stranskih ladij prizidana še po ena kapela iz baročne dobe. Omejujemo se na naštevane te sestavin in drugih ne omenjamo, ker so za razumevanje vprašanja, za katero nam gre, brez pomena. Ves opisani sestav prostorov razen kapele Ž. M. Božje je bil doslej preprosto pobeljen in to brez ozira na gradbeno kakovost sestavin stavbe, pri kateri so vsi nosilno pomembni deli, kakor so rebra, sklepniki, konzole, ogli in podobno sezidani iz skrbno obdelanega rezanega kamna. Zaradi te »komisne« enostavnosti je bilo v notranjščini popolnoma zabrisano vse, kar bi moglo pričati o ljubezni, s katero so to navidez dolgočasno lupino prostora svoj čas oblikovali razni stavbeniki.

Sl. 1. Obok prezbiterja župne cerkve v Škofji Loki po restavraciji (slikarija je nova)

Edino kapela ž. M. Božje, ki je bila 1864 po stropu sicer nanovo, a lepotno zrelo poslikana in katere stene krasi odlična kamnoseška in kiparska dela začetka XV. stol. v obliki figur, konzol, baldahinov, sedežev in shramb, je radi prevelikega oblikovnega bogastva, ki ga brezobzirni čopič zidarjev ni mogel zabrisati, še vzdrževala dostojanstvo bisera gotične arhitekture in umetnostne posesti Celja. V opremi cerkve same sta se odlikovala razen kulturnozgodovinsko pomembnih nagrobnikov samo marmornati veliki oltar, ki je značilno in dragoceno beneško delo iz l. 1743., in prižnica, katere odlična, s finim čutom za oblikovanje lesa izvršena baročna oblikovnost se je skrivala pod neprikupno in surovo občuteno novejšo barvarijo. Šele sedaj, ko jo je podobar in pozlatar M. Hohnjec potrpežljivo ostrgal in odkril izpod neokusne novejša barve prav odlično prvotno marmoracijo iz okrog 1740/50, je ta prižnica zopet oživela in bo z oltarjem vred resničen kras prenovljenega prostora. Vse ostalo v tem hladno stvarnem in umetniško neresničnem prostoru pa je bilo z izjemo nekaterih dobrih, po kotih samevajočih slik lepotno brezpomembno in je v celoti notranjščine cerkve sv. Danijela daleč prekričalo vse, kar je bilo na njej dobrega. In to dobro, pozitivno in lepotnega učinka zmožno, se je skrivalo prav pod onim že omenjenim komisnim beležem.

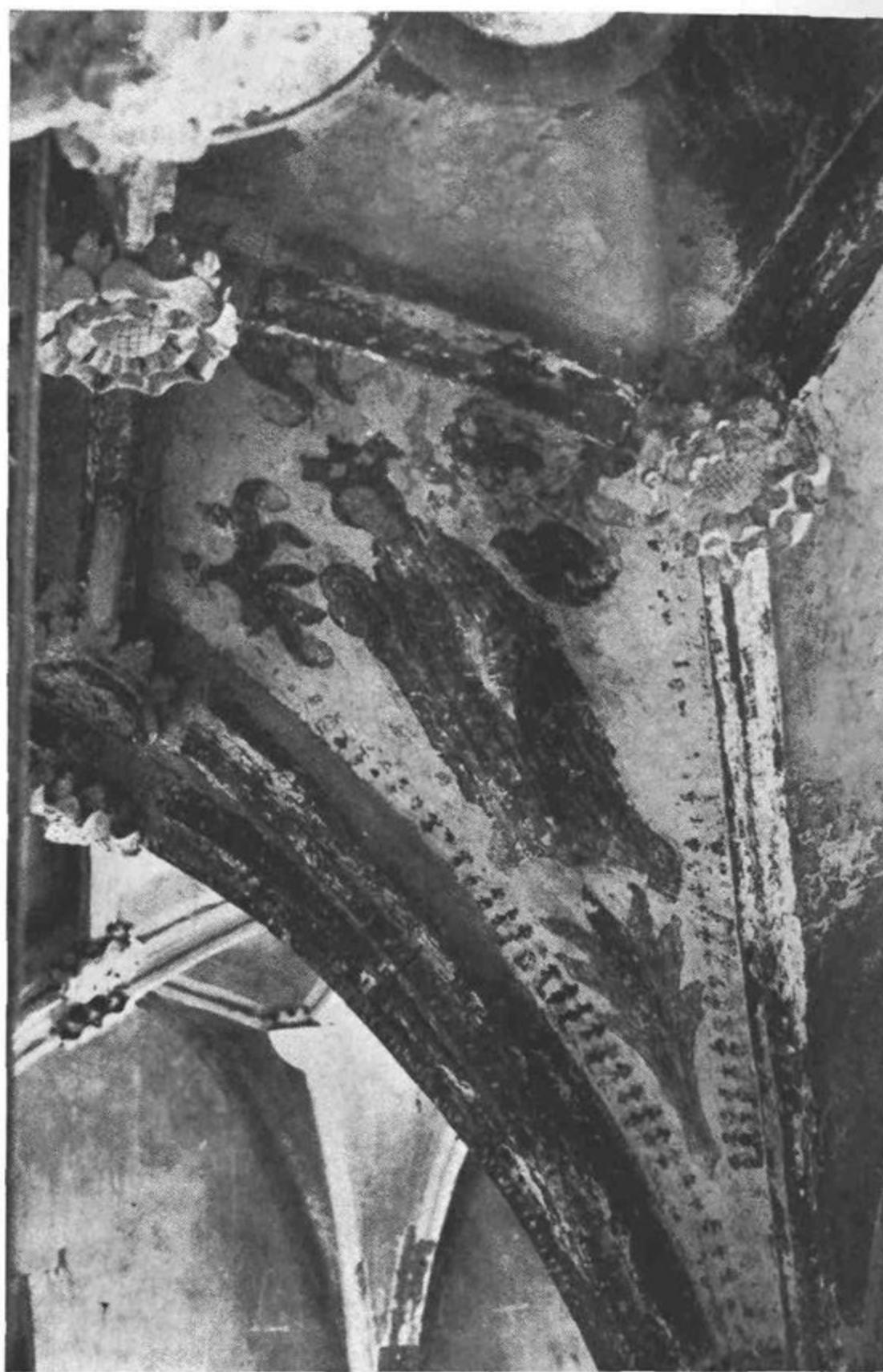
Kdor se je nekoliko pečal z umetnostno zgodovino ali kdor je potoval po svetu in samostojno opazoval slavne spomenike srednjeveške arhitekture, vé, da so

bile gotične stavbe brez ozira na to, ali so bile velike in razkošne katedrale in s posebno skrbjo okrašene kapele ali skromne podeželske stavbe, zidane tako, da so se njih sestavni deli vidno razvijali pred očmi gledalca in mu po svojih oblikah nazorno pripovedovali, kako stoje na tleh, kako rasejo v višino, kako se razraščajo kakor vejevje dreves v gozdu po obokih in kako se tam prepletajo in spajajo v sklepnikih ter je gledalec prepričan o njih moči in zanesljivosti njihovega obstoja. Kakor postavi sodobni gradbenik, ki zida železobetonske konstrukcije, najprej takozvani skelet, ogrodje ali okostje stavbe, ter ga potem izpolni s konstruktivno, za obstoj stavbe, ki je dan že z golim skeletom, manj važno ali nevtralno steno iz opeke ali podobnih gradiv, podobno je (vsaj teoretično) tudi gotičski stavbenik gradil tako ogrodje iz rezanega kamna. Kakor sodobni stavbenik stremi za tem, da bi v lepotnem izrazu svoje železobetonske stavbe ta konstruktivni značaj tudi vidno izrazil, je gotičski arhitekt naslonil lepotni izraz svojih stavb prav na to trdno nosilno ogrodje, sestavljeno iz rezanega kamna; puščal ga je v celoti vidnega; ako ga je barval, ga je barval samo toliko, da je kljub barvi značaj kamna prevladoval, ali pa če ga je vseeno pokrtil in pobarval, je to rešil v obliki takih dekoracij, ki so bile zmožne simbolično izraziti posel dotičnega stavbnega člena. Pred slikarskim izrazom pa je upošteval kamnu lastni kamnoseški izraz, ki se je javljal v profilaciji, preračunjeni oblikovnosti teh členov in posebno v kiparskem in reliefnem okrasu dekorativno pomembnejših delov, glavnic ali kapitelov stebrov, konzol (kamenitih opor) reber in sklepnikov na obokih. Poslikaval pa je predvsem v to mrežo arhitekturnih konstrukcij razpete, iz drobnega kamna sezidane stene, ki jih je radi manj skrbne in nepravilne izgradbe moral pokrivati z ometom. Na stenah je bila fantazija umetnikova v formalnem pogledu svobodna, ker ni bila vezana na njih konstruktivni značaj, ampak samo na meje okvirne arhitekture; zato je slikar s pridom lahko slikal po njih obširne figuralne prizore. Malo je srednjeveških cerkvâ, ki vsaj deloma niso bile slikane. O manjših pa lahko trdimo, in to potrjuje tudi slovensko srednjeveško gradivo, da so bile vsaj v prezbitერიjih popolnoma slikane in je slikarija, ki je strogo upoštevala zgoraj označeno vidno, v stebrih, polstebrih in rebrih s sklepniki in konzolami izraženo konstruktivno ogrodje, bistveno sodelovala v lepotnem izrazu gotičskih cerkvâ.

Ako se tega dejstva zavedamo, smo našli že tudi izhodno točko za obnovitev notranjščine celjske opatijske cerkve. Njeno dosedanje stanje je predstavljalo za njeno prirojeno, na tehniko gradbe oprto lepotnost popolno zanikanje tega s postankom stavbe neposredno brez vsake druge pomoči že doseženega izraza. Prva, iz razpoloženja širokih plasti našega ljudstva in tudi povprečnega izobraženstva logično izvirajoča misel, ki je bila še ob začetku 20. stoletja vsepovsod v veljavi, bi se bila pred problemom njene obnove glasila: Poslikajmo našo cerkev! Da je tudi historično upravičena, izvira iz zgornjega dejstva, da je slikarija redno podpirala in dopolnjevala lepotnost srednjeveških stavb. Toda kako slikati? je sledeče in bolj važno vprašanje. Naši očetje so to vprašanje reševali tako, da so stavbo, kakor so jo našli, od vrha

do tal na novo poslikali. Če je bilo sredstev dovolj, bogato figuralno, če jih ni bilo, pa so jo, kakor so se izražali, ornamentirali. Za to, kakšni so bili lepotni rezultati teh slikarjev, imamo obilo primerov iz 2. pol. XIX. in zač. XX. stol. tudi v naši domovini. Jasno tudi vidimo, kako je smisel za resnično dekoracijo, ki arhitekturo dvigne in oživi, propadel, če pomislimo na slikarstvo v župni cerkvi v Laškem, v ladji proštjske cerkve v Ptuj in na nešteto drugih mestih, kjer vse delo dokazuje samo, da si sodobni slikar ni bil svest daljnosežnosti svojega dela in je stremel samo za tem, da bi naročniku čim več nudil.

Vsako še tako skromno, iz čistega arhitekturnega občutja porojeno stavbinsko telo pa že samo v sebi nosi mero, ki je dodani okras ne sme prekoračiti. Predvsem pa zahteva od slikarja spoštovanje do stavbnih sestavin, ki so početek vse njegove prirojene lepote. Nesreča za naše cerkve je bila, da so te slikarije izvrševali obrtniki in ne zrele umetniške moči. Obrtnik bi bil sicer tudi mogel kaj dobrega narediti, ako bi bil delal v zvezi z arhitektom, ki bi mu bil obseg dekorativnega posla načrtal in strogo predpisal. Šele v XX. stoletju se je prav ob naslonu na arhitekturo in na preporod umetne obrti v deželah, ki vodijo v sodobni kulturi, posebno tudi v nam bližnji Nemčiji, marsikaj izboljšalo. Tudi pri nas so prav arhitekti moderne šole, tako posebno Ivan Vurnik pri Sv. Katarini, prvi pokazali, kako se da smiselno in svojemu značaju primerno okrasiti s slikarstvom star prostor. Ni pa mogoče reči, da bi bilo to gibanje zajelo vse kroge obrtnikov, v katerih rokah so dan za dnem taka dela. Pa tudi gibanja za preporod cerkvene umetnosti, ki je bila v 2. polovici XIX. stol. na eni najnižjih stopenj v svoji zgodovini, so pokazala marsikako dobro delo, ker so zahtevala, naj taka dela izvršujejo zreli, resnični umetniki in ne obrtniki. Kljub zanimivim rešitvam nalog, n. pr. v gotski cerkvi sv. Petra v Koelnu in drugod, pa ta dela, izvršena v starih stavbah, umetnostno niso popolnoma zadovoljevala in je začelo prevladovati prepričanje, da je sedanost nezmožna, da s svojimi sredstvi in razpoloženi obnovi tisto barvno dekorativno kulturo, ki je značilna za srednjeveške spomenike. Kot odgovor na to prepričanje se je oglasilo v Nemčiji deloma pa tudi pri nas geslo: Interpretacija arhitekture! To se pravi, naj se nova barva podredi danemu prostoru in naj služi jasnosti in izrazu njegovega prirojenega reda. Loči naj noseče in nošene dele stavbe in v barvi izrazi tisti značaj stavbe, ki je neposredno dan v njeni konstrukciji. Vendar tudi ta poskus ustvaritve novih lepotnih harmonij ni zadovoljeval in je zadnja leta prevladalo in najlepše sadove rodilo načelo, da se odpovemo vsakemu slikanju in skušamo z restavracijo rešiti samo tiste lepote sestavine, ki so v stavbi dane, a doslej zabrisane ali skrite. Tako je danes oživiljenje tradicije v obnovljenih spomenikih postalo glavno gibalno restavracijskih del. Dobro je izrazil te skušnje Nemec Hans Weigert, ki pravi: Predpogoji za obnovo so sicer pri vsaki stavbi drugačni, načelno pa po dosedanjih izkušnjah lahko zahtevamo, da se pred določitvijo obnovitvenega načrta poiščejo ostanki stare slikarije. Te bomo večinoma našli; po njih bomo uredili drugo. Kjer ne bomo nič starega našli, bomo odkrili material in uveljavili barvo kamna. Statično ali lepотно važne

Sl. 2. Škofja Loka, slikarija, odkrita na oboku ladje župne cerkve (iz okr. 1470—80)

člene bomo poudarili s čistimi prstenimi močnimi barvami, ne pa s paleto dekoracijskega slikarja. Iz teh skromnih začetkov upamo, da se bolj verjetno kakor iz bahavih celotnih poslikav, razvije nova tradicija, nov stil cerkvenega arhitekturnega slikarstva. Slikarji, ki mislijo, da zmorejo več, naj poskušajo svoje moči v novih stavbah. Starim cerkvam pa bomo pustili ali vrnili tisto obleko, ki jim jo je dodelil čas postanka.¹

¹ Prednje je napisano po lastnih opazovanjih in po načelno važnem članku Hansa Weigerta, Die Wiederausmalung des Limburger Doms und grundsätzliche Fragen der Kirchenbemalung, v Deutsche Kunst- und Denkmalspflege, 1935, str. 121—125.

Ta članek bistveno dopolnjujejo mnoga poročila o obnovitvenih delih v gotških cerkvah v Nemčiji v istem listu. Tako posebno: Hubert Lütke, Die Wiederherstellung der St. Elisabeth-Kirche in Marburg an der Lahn, l. 1933., str. 81—110, ki vsebuje mnogo s temi problemi vsestransko vezanih pobud; Rudolf Pfister, Die Wiederherstellung im Innern des Domes zu Unserer Lieben Frau in München, l. 1934., str. 209—217; Günther Grundmann, Die Wiederherstellungsarbeiten im Innern des Breslauer Domes, l. 1935., str. 1—12; Georg Lill, Die Wiederherstellung im Innern des Domes zu Augsburg, l. 1935., str. 65—71; Albert Schröder, Wiederherstellungen von Kirchen im Leipziger Land, l. 1936., str. 64—70 in dr.

Sl. 3. Slikarija, odkrita na oboku ladje v župni cerkvi v Škofji Loki (iz okr. 1370–80)

To gibanje je rodilo v zadnjem desetletju tudi pri nas in v sosednji Avstriji prav zadovoljive sadove. V Krki na Koroškem so v stolnici odkrili celo vrsto umetnostno zgodovinsko dragocenih fresk in po ostankih prvotne barvarije reber in obokov obnovili notranjščino. Ker je bil to eden prvih poskusov (pred vojno so podobno rešili notranjščino samostanske cerkve v Millstattu), moramo po poznejših delih drugod reči, da ni popolnoma zadovoljiv. Prevelika vsiljiva novost polihromacije reber fino čutečega opazovalca nekoliko razočara. Ugodnejši je celotni rezultat v nam tako bližnji romarski cerkvi pri Gospej Sveti. Na obokih srednje in prečne ladje so odkrili in obnovili dekorativno in figuralno slikarijo, ki odlično dopolnjuje prirojeno lepoto stavbe. Zgledne rezultate pa je nova smer dosegla pod zaščito škofa Pavlikonskega v Gradcu, kjer so bile restavrirane notranjščine mestne, frančiškanske in stolne cerkve. V stolnici freske na obokih zelo ugodno dopolnjujejo plemeniti arhitekturni okvir.

Tudi pri nas ta načela polagoma prodirajo. Propagandno poslanstvo so v tem oziru prevzele obno-

vitve nekaterih baročnih cerkva. Prva je bila notranjščina samostanske cerkve v Stični, ki ji je poprej manjkalo tonske enotnosti, ker je bila ladja drugače tonirana kakor prezbitenij. Obnovitev je bila izvršena v belo rumeni harmoniji in je marsikomu odprla oči za to, da dobra arhitektura prav za prav ne potrebuje slikarjeve pomoči, posebno ne slabe pomoči, da bi ugodno učinkovala. Druga je bila notranjščina cerkve viteškega reda v Ljubljani, ki je bila poprej precej nesmiselno in neumetniško poslikana. Tu je bila izbrana pod vodstvom arhitekta Plečnika belo siva harmonija, kombinirana z zlatom. Sledil je poskus restavracije prve gotske stavbe pri nas, župne cerkve v Škofji Loki. Delo je bilo pravilno vpeljeno; cerkev je arhitektonsko ena najbogatejših v Sloveniji in je bil ugoden rezultat zagotovljen, če bi bili ostali pri prvotnem programu, da se oprostijo kamnitne sestavine stavbe beleža in ometa in restavrirajo eventualno najdene slikarije. Res se je pokazalo, da je obok ladje dekorativno in deloma tudi figuralno poslikan. To prvo delo pa se je deloma ponesrečilo radi nesposobnosti slikarja obrtnika, deloma pa tudi radi prevelikega priganjanja, naj se delo, ki je bilo oddano za konkurenčno doseženo smešno nizko ceno, pospeši (sl. 1). Le nekaj boljše ohranjenih slikarij je rešil restavrator M. Stern (sl. 2 in 3). Odličen rezultat je pa dala restavracija župne cerkve v Vitanju, izvršena po M. Sternenu.

Nekoliko drugačen je bil problem pri obnovitvi neokusno poslikane, barokizirane, v prezbiteniju plemenito gotske stavbe minoritske cerkve v Ptuj. Vse slike so bile po obnovitvi zabrisane in notranjščina nanovo belo-sivo barvana, kar je dobro uspelo in pridobilo temu načinu nove prijatelje. Tu je bila tudi prvič odkrita podobno kot sedaj na celjski prižnici pod neokusno novejšo barvo odlična baročna marmuracija na oltarjih, ki so danes ponos Ptuja.

Sledila je prav tako posrečena restavracija notranjščine gotske, deloma barokizirane župne cerkve pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah.

Težji je bil problem pri obnovitvi notranjščine cerkve sv. Petra v Ljubljani, ki ima na obokih dragocene freske Fr. Jelovška, kjer pa so bili po potresu nekdanj svetli, bogato razčlenjeni spodnji deli arhitekture neokusno poslikani prav do tal. Uvidevnost in primer Stične sta v tem primeru zmagala: vse no-

Sl. 4. Kranj, slikani obok župne cerkve v Kranju pred restavracijo

vejše slike so bile z malo izjemo odstranjene, arhitektura belo sivo tonirana in slike na obokih očiščene preslikav. Rezultat te restavracije, ki jo je izvršil P. Železnik, je ena najlepših cerkvenih notranjščin Slovenije.

Sledilo je zopet veliko, zelo kočljivo, a pomembno delo prenovitve neokusno in arhitektonsko pogosto nesmiselno poslikane župne cerkve v Kranju, ki je po svoji bogati arhitekturi sestra manj srečno restavrirane škofjeloške (sl. 4). Vse slikarije so bile odstranjene, kamnitni deli odkriti in deloma puščeni v odlični zlatorumeni naravni barvi, deloma pa diskretno nanovo barvani. Stene in polja na obokih so bila gladko barvana, na sredi glavne ladje pa so bile odkrite krasne slike iz okr. 1460—70, predstavljajoče angele z godalnimi orodji med dekorativnim rastlinjem. Lepota restavrirane cerkve toliko presega prejšnje stanje, da si jo upamo proglasiti za ponos naše spomeniške posesti. »Lepi angeli« na oboku kranjske cerkve svirajo eno najmilejših melodij, kar jih pozna naša umetnostna preteklost (sl. 5 in 6).

Po teh skušnjah šele je prišla na vrsto opatijska cerkev v Celju. Brez velike uvidevnosti g. opata bi bilo podjetje v sedaj dovršeni obliki komaj mogoče.

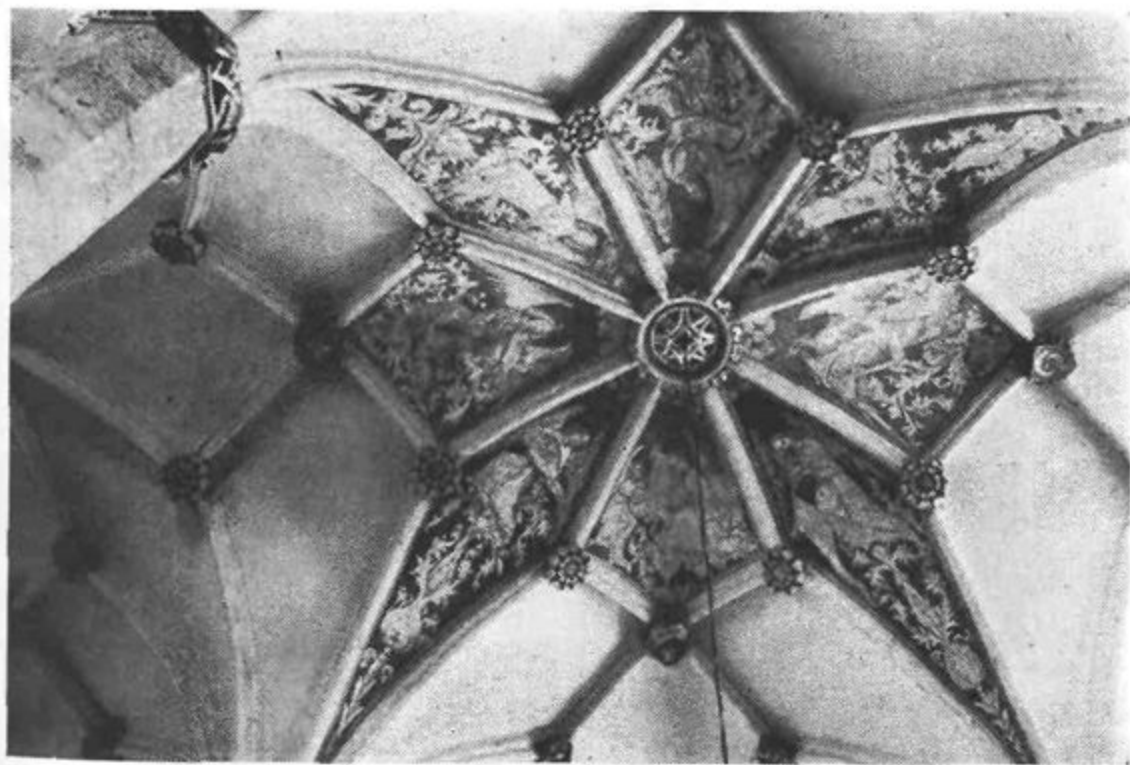
Kakšen je bil v Celju dani položaj, sem povedal v uvodu. Po tem, kar smo doslej slišali, je jasno, da je bil na vprašanje, kako izvršiti obnovitev, nemogoč prvi, za naše razmere najpopularnejši odgovor, poslikati cerkev nanovo. Riziko pri tej rešitvi bi bil popoln, upanja na resničen lepotni uspeh pa skoraj nikakega. Preizkušena pot, ki jo danes priporočajo v Nemčiji, ki so jo zgledno hodili v Gradcu in ki nam je dala minoritsko notranjščino v Ptuju, šentpetrsko v Ljubljani in v župni cerkvi v Kranju, pa je obetala ugodne rezultate: cerkvi naj se vrne s tem, da se kamen reber in konzol odkrije, zopet tista prirojena lepota, ki jo je imela ob postanku. Preiščejo naj se stene, če ni mogoče ostankov slik, in če se pokaže možnost njih restavracije, naj se ohranijo. Dekorativne ostanke na obokih bi bilo mogoče vzeti eventualno tudi za vzorec pri obnovitvi dekoracije.

Lepotni rezultat celjske obnovitve je popoln. Pa tudi znanost je prišla na svoj račun. Izkazalo se je, da je bila cerkev večkrat slikana. Slike na stenah so

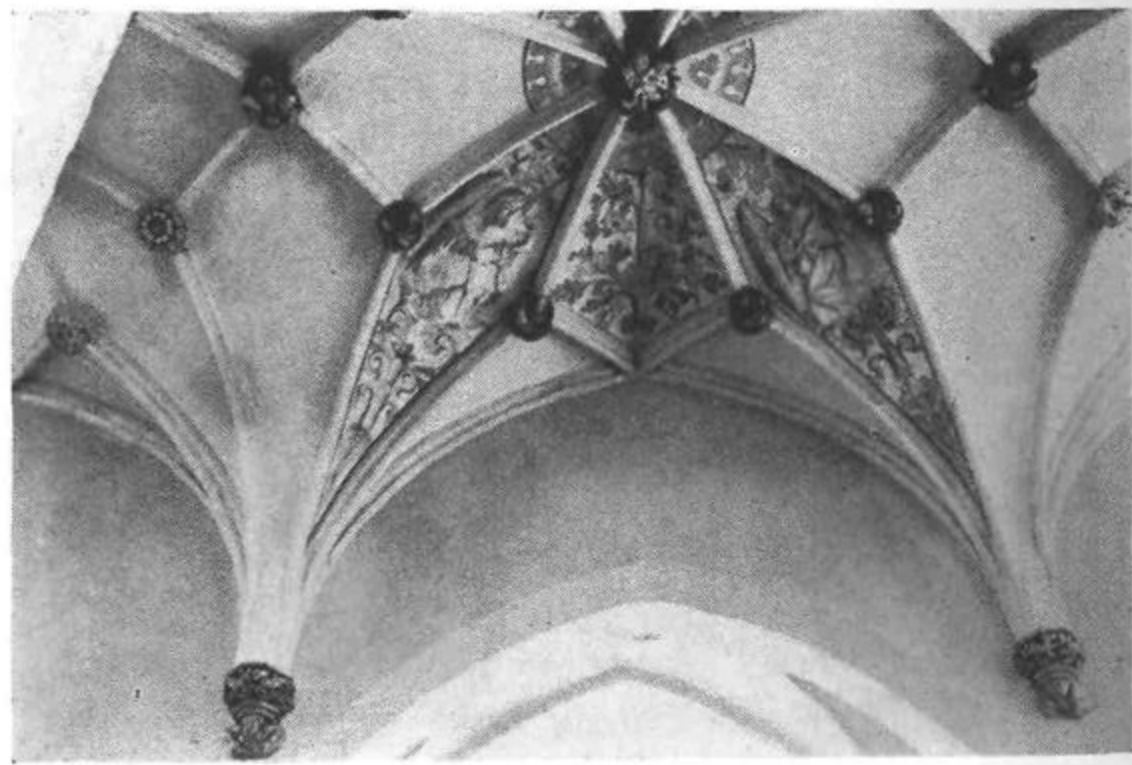

Sl. 7. Obok prezbiterja opatijske cerkve v Celju po restavraciji z novoodkritimi slikarji iz 1. pol. in srede XV. stol.

bile ohranjene v odlomkih, ki so bili zopet ometani, ker so bili premalenkosti, da bi jih mogli obnoviti, slike na obokih prezbiterja in ladje pa je bilo mogoče rešiti in sedaj služijo poleg čistih, plemenitih črt arhitekture obnovljeni notranjščini v glavni

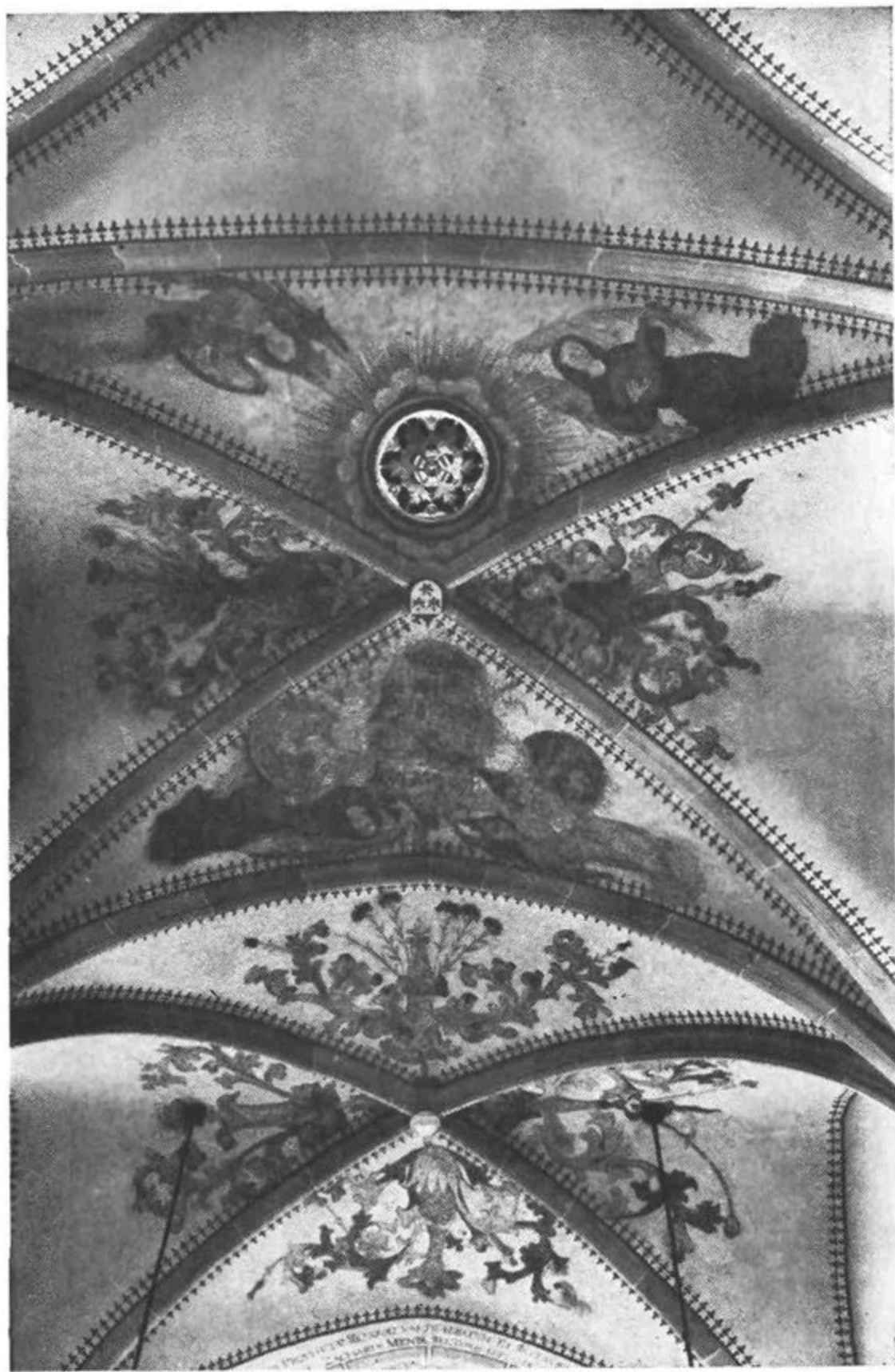

Sl. 5. Kranj, novoodkrile slike iz okr. 1460—70 na oboku ladje župne cerkve v Kranju

Sl. 6. Kranj, župna cerkev, obnovljena slikarija iz konca XV. stol. na oboku ladje v župni cerkvi

okras. Slikarija oboka prezbiterijske je svojevrstna in kaže, da je bila enkrat dopolnjena. Pripada še prvi polovici XV. stol. in jo pred vsemi podobnimi doslej pri nas najdenimi odlikuje dekorativni, od mozaičnega pasu obdani krog sredine, skozi katerega se razraščajo listnate veje po kapah obokov (sl. 7). Slikarija v ladji je precej mlajša in ni več samo dekorativna, ampak tudi figuralna. Nastala je v 2. pol. XV. stol., verjetno že precej proti koncu (sl. 8). Ta slikarija vsebuje bujne listnate veje, podobne onim, ki so se našle tudi v graški stolnici, v Kranju in drugod. Podobno kot v Gradcu, Škofji Loki in pri Gospe Sveti so med veje naslikane figure angelov z godali, velik, slabo razločen grb s cesarsko krono in dva angela z grbi, od teh eden s štajerskim panterjem. Slike so v barvi zelo močne in kakor kaže nekaj dobro ohranjenih obrazov, po kakovosti razmeroma dobre. V apsidi na vzhodni strani južne ladje so se našli ostanki renesanske, pri nas redke slikarije z zanimivo Kristovo glavo in slikami dvanajstih apostolov v vitičasti ornamentiki iz konca XVI. stol. (sl. 9). Na severni steni prezbiterijske je bil ugotovljen figuralni dekor okrog nekdanjega stenskega tabernaklja z več figurami, med njimi Devica Marija, pribežališče kristjanov s plaščem. Te slike so bile nekako iz srede XV. stol. V ladji, kjer sta že od prej za prižnico znani

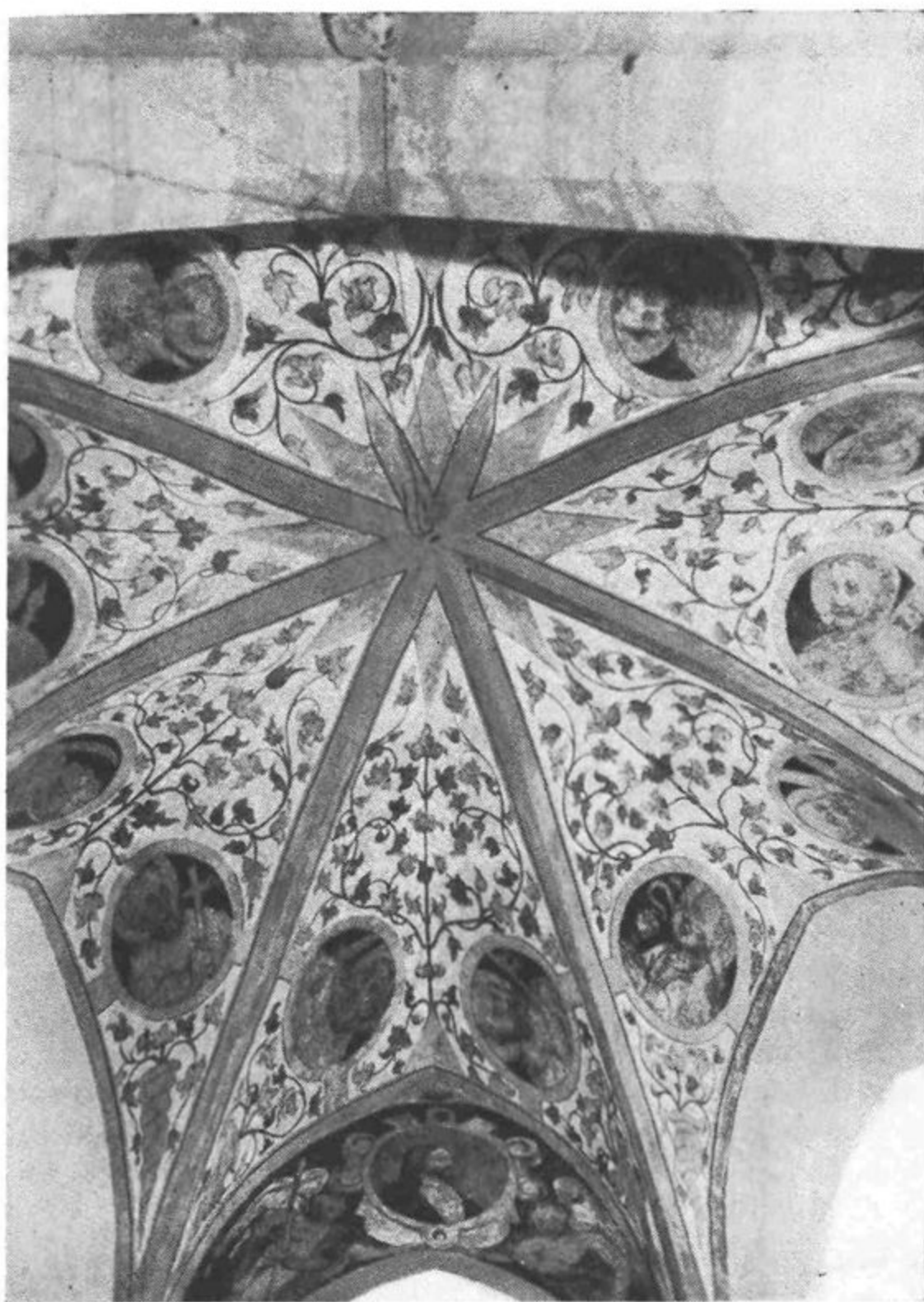

Sl. 8. Celje, novoodkrita slikarija na oboku opatijske cerkve iz 2. pol. XV. stol.

2 plasti slik, ena z lepim, od smrti vstalim Kristusom in nečitljivim napisom iz srede XIV. stol., druga kakih 100 let mlajša, a ohranjena samo v odlomku glave in dela dekoracije. Nasproti na severni steni je bil ugotovljen komaj razločen ostanek Marijinega oznanjenja iz istega časa kakor od smrti vstali Kristus. Tudi nad vhodom v kapelo ž. M. Božje je bil najden odlomek renesanske dekorativne slikarije nekako iz srede XVI. stol. Drugod po obokih pa so se kazali semintje ostanki dekorativnih bordur.

Znanstveni rezultat del pri tej obnovitvi se javlja tudi v pri nas malo opaženih spomenikih srednjeveškega stavbarstva, v tako zvanih kamnoseških znakih. Nekateri so naravnost bogato kombinirani (sl. 10). Za zgodovinarja arhitekture imajo veliko važnost, ker so to znaki posameznih kamnosekov in iz njih lahko sklepamo na obseg dela ene delavnice v isti stavbi, v splošnem pa nam omogočajo ugotoviti dela, ki jih je izvršila ista delavnica na različnih krajih in tako tudi ozemlje zaposlenosti posameznih delavnic.

Celjska opatijska cerkev v svoji restavrirani obliki lahko služi za zgled, koliko lepote in kulture je skrite pogosto pod navidez skromno in nevsiljivo zunanjostjo naših starih cerkvâ. Celje, ki je znano po svoji lepi legi in po svoji prikupni zunanjščini, je kljub slavni zgodovini razmeroma ubogo na spomenikih preteklosti. Z obnovljeno notranjščino cerkve sv. Danijela pridobiva sedaj tudi turistično važen spomenik, ki se enakopravno pridružuje že široko znanemu stropu v stari grofiji. Kakor je pri restavraciji tega stropa Celje zgledno pokazalo, kako je treba ravnati z umetnostnimi spomeniki, tako tudi sedaj uči, kako je treba ravnati s starimi spomeniki cerkvene umetnosti in koliko lepotnega bogastva se skriva po navidez nezanimivih cerkvah po naših mestih. Bistvo nauka, ki ga uči obnovljena notranjščina cerkve sv. Danijela, pa je v tem, da vsak obstoječi spomenik nosi mere in zakone svoje lepote in sebi in se more samo po njih in po nobenih svojemu organizmu tujih dodatkih izraziti. Cerkev v vsem svojem pojavu z okrasjem in opremo vred je organizem, v katerem gospoduje arhitektura, ki mu je bila dana s trenutkom, ko se je uresničil v svetu vidnih oblik. Kakor se posamezno človeško telo razrase samo do individualno, po prirojeni zmožnosti umerjene popolnosti oblike, v kateri se izraža vsa njegova osebna lepota in moč in ki ji z lepoto in vbrizgi ne moremo ničesar bistvenega dodati, prav tako je tudi z lepoto cerkvenih stavb. Vsak okras, ki gre preko arhitekturnega okvira, je odveč in največkrat lepotnemu učinku škoduje. V Celju smo z odkritjem kamnitne konstrukcije rešili najprej ta arhitektonski okvir, ki je sam v sebi lepoto zadostno popoln in bi nujno ne potreboval sploh nobenih dodatkov. Beleža oproščeni kamen zopet živi svoje prirodno življenje in je lep v svoji naravni strukturi in barvi pa tudi v obliki, ki mu jo je dala večja kamnoseška obdelava. V svoji funkciji, ki jo v stavbi vrši, je živ in prepričevalno trden; eleganten je, kadar se krivi po črti loka ali oboka; težko resen je, kadar strinja svoje sile v sklepničku vrhu oboka. Igra napetih sil, ki je po njem uresničena, je sama v sebi lepša kot najumetnejša slikarija, zato v načelu tudi sama po sebi zadostuje za izraz lepote popolnosti. S tem, da smo v Celju

Sl. 9. Opatijska cerkev v Celju, novoodkrita slikarija na oboku južne kapele, konec XVI. stol.

poiskali njo, smo storili že, kar smo bili preteklosti stavbe nedvomno dolžni. Naše prizadevanje pa je bilo poplačano še bolj s tem, da nam je ta zastrta preteklost sama podarila tisti več, po katerem tolikokrat hrepenimo pri oblikovanju notranjščin naših cerkva, lepi slikarski okras arhitekture, okras, ki bi mu lepšega nadomestila ohromela sodobna krasilna domišljija ne bila mogla izmisliti, okorela roka naših obrtnikov pa še manj izrisati.

Pred obnovitvijo je bila celjska opatijska cerkev nekam mrtva, nekam vase stisnjena kakor bi jo zeblo; zdelo se je, da je njena prostornina slabo proporcionirana in njena arhitekturna čilost za večno mrtva. Danes je kakor pomlajena: prirodna lepota kamenitih konstrukcij jo prepričevalno nosi v višino in po nji zopet praznuje zmagoslavje nad uporno, k zemlji priklenjeno leno gmoto srednjeveški stvariteljski duh. Vesela je zopet in zopet zadostna, da v njih posebni lepoti uveljavlja slikana okna v prezbitoriju, veliki oltar in prižnico. Gradbeni material, barva in svetloba so harmonično združeni premagali smrt, ki je že iztezala roke po ti stavbi. Pod pero mi sili, kar je zapisal ob obnovitvi notranjščine stolnice v Bresslaui G. Grundmann:¹ »Umetnostna obnovitev (te cerkve) sloni na učinku barve, ki je podrejena celoti prostora in vrši prostor oblikujočo funkcijo. Če mi-

slimo pri tem na materialno podlago, ne izpolnjuje barva svoje sintetične naloge samo s tem, da je dana ometanim ploskvam, ampak tudi pri odkritem peščencu in opečnem zidu; oba glavna dela prostornine, prezbitorij in ladjo pa veže v enoto, ki ima svoje težišče v prezbitoriju. V tem je tudi bistvo oblikovalnega načela, ki se zaveda krivde XIX. stol., o kateri pravi Pinder: „Niso uničevali samo posameznosti, uničevali so celote. ‚Celota‘ pa ni slučajno filozofski osnovni pojem v okviru samospoznanja naših dni — celota in pojav.“ Celota prostornine je predpogoj njenega novega pojava: prostornina je pridobila zopet izgubljeno širino, globino in višino, prerasla je sama sebe, ker danes njene stavbinske mere učinkujejo zopet tako, da širijo prostor, mesto da bi ga zoževale. Barva je dala namreč gradivu, ki je učinkovalo doslej brez notranje zveze v svoji na zemljo navezani gostoti, prostorninsko razdeljeno osvetljenost v atmosferskem smislu... Barva in luč dajeta življenje materialu, kar mu vrača svobodo v gradivu in oblikovanju, povzročata pa tudi jasnost njegove vloge v konstruktivnem arhitekturnem organizmu gradbene zasnove. Tako je bresslauska stolnica resnično dobila dušo, ali kakor se nestrokovnjaki izražajo, postala je zopet stolnica, ker je oproščena vsega preveč zemeljskega in je resnično sveta.«

Vse to oznanja danes tudi obnovljena celjska opatijska cerkev: vrnil se je vanjo zopet duh, ki bo nemo toda prepričevalno vršil svoje poslanstvo ter budil k sebi ravnemu pomlajenju svoje sestre v Laškem, v Ptuj, v Mariboru in po mnogih naših mestih in trgih.

Sl. 10. Kamnoseško znamenje na slavaloku južne kapele v opatijski cerkvi v Celju

¹ Deutsche Kunst- und Denkmalpflege 1935, str. 10.

PROMETNA UČINKOVITOST IZHODOV SLOVENIJE NA MORJE

ING. A. PLEMELJ
UNIVERZITETNI ASISTENT

Z ustvaritvijo projektov vseh možnih izhodov Slovenije na morje prihaja v ospredje vprašanje graditve teh poti. Merodajen činitelj v presoji prvenstvene gradnje te ali druge komunikacije je prometna učinkovitost in ž njo podana korist za potrebe dežele kot gospodarske in politične enote. Razen tega je treba vzeti v račun še prometne zahteve dežele kot člena svetovne prostorne celote.

S strogo gospodarskega vidika je za vsako panogo gospodarstva, posebno pa za promet, ki je nositelj in tvorec narodovega procvita, bitno in odločilno razmerje med ponudbo in povpraševanjem. Z razvojem tehnike je zvezan tudi porast učinkovitosti prometnih poti, nasprotno pa najdemo le malokje tudi sorazmerno povečanje transportnega tovora. Ali: v povojnih prilikah svetovnega gospodarstva rase ponudba nad povpraševanjem. To nam potrjuje boj med cesto in železnico.

Lahko je rešiti ta neljubi pojav v deželah, ki šele gradijo svojo prometno mrežo, težje pa tam, kjer je ena prometna pot (železnica) visoko razvita, druga (cesta) pa šele mora z razvojem našega časa rasti. Pravilna in smotrna ureditev prometnih prilik torej pri nas ne bo težka, zahteva pa stvarno analizo dejanskega stanja. Določiti nam je treba po potrebah našega narodnega gospodarstva ono izhodno komunikacijo na morje, ki nam nudi danes in vsak čas največjo kvantitativno in kvalitativno učinkovitost prometa. Poleg tega ne smemo prezreti učinkovitosti prometa proti trenutnim, časovnim in geografskim zaprekam, da se pri tem izrecno sploh ne spominjamo morda glavne gospodarske in strateške učinkovitosti prometa na naši poti.

Smisel teh številnih, raznolikih in rezultujočih učinkovitosti zberemo s kratko predstavo: promet ima nalogo prevažati potnike, tovor in poročila, ki menjavajo svoj prostorni položaj za smotren gospodarski, politični in kulturni napredek naroda:

1. v zadostnih množinah;
2. v zadostni kakovosti;
3. v poljubne kraje, t. j. od poljubnega v vse kraje;
4. vsak čas;
5. poceni, t. j. po primernih cenah, oziraje se na vrednost tovora;
6. ne samo v mirnih dobah, ampak tudi v času in za potrebe v vojni.

Po tem merilu presojamo povsem splošno vrednost projektiranih poti na Jadran, ker se le prepogosto čuje, da je ta ali druga komunikacija »boljša ali slabša« in se pri tem povsem laično aplicira posamezna ugodnost prej naštetih splošnih zahtev na posamezno komunikacijo.

I.

Množinska (kvantitativna) učinkovitost določuje za vsako komunikacijo zmožnost prevoza danega tovora, bodisi oseb, dobrin ali poročil.

Znana je sestava transportnega tovora, ki potuje od nas ali preko našega ozemlja k morju; v pretežni večini, nesporno pa je za naše gospodarstvo najvažnejši tovarni promet. Ta tovor sestavlja v precejšnjem procentu transitna roba, zato se nam je treba pri graditvi nove poti na morje ozirati na ostala in obstoječa prometna sredstva. Praktično nesmiselno bi bilo, da usmerimo naš tovarni promet na cesto, ker nam transit na to pot ne more slediti. S tem je dana zahteva po taki komunikaciji, ki obdrži po svojem svojstvu možnost zveze z današnjo potjo transportnega tovora. Seveda mora ta naša železniška zveza nuditi vse pogoje in ugodnosti, ki premagajo največji upor tovarnega prometa, t. j. denar ali efektivne transportne stroške.

Kvantitativna učinkovitost poti je istočasno tudi funkcija oblike in teže sestavnih kosov tovora. V tem pogledu ne smemo prezreti niti težkega in dolgega, niti lahkega in drobnega blaga. Povprečno lahko trdimo, da je tovor na poti k morju pretežno gromadna roba, le transit iz industrijske Srednje Evrope bo do gotove mere sestavljen iz komadne in lahke robe, vendar je pri pretežni večini sestavljenega tovora še vedno glavni moment cenenost prevoza.

Isti je v glavnem tudi položaj v prometu od morja za gromadni tovor, ki potuje k nam ali preko našega teritorija. Drugače pa je z drobnim blagom, ki bo z novo komunikacijo moral zavzeti svoje mesto v sestavi transportnega tovora. Ribe, južno sadje, povrtnina in cvetje, včasih tudi vino, niso več bistveno vezani na cenenost prevoza, ker je njih bitni prometni upor čas prevoza. V isti smeri, tako za pot na morje in od morja, se gibljejo potrebe za osebni promet in prevoz poročil, v kolikor ta nimajo lastnega prometnega sredstva.

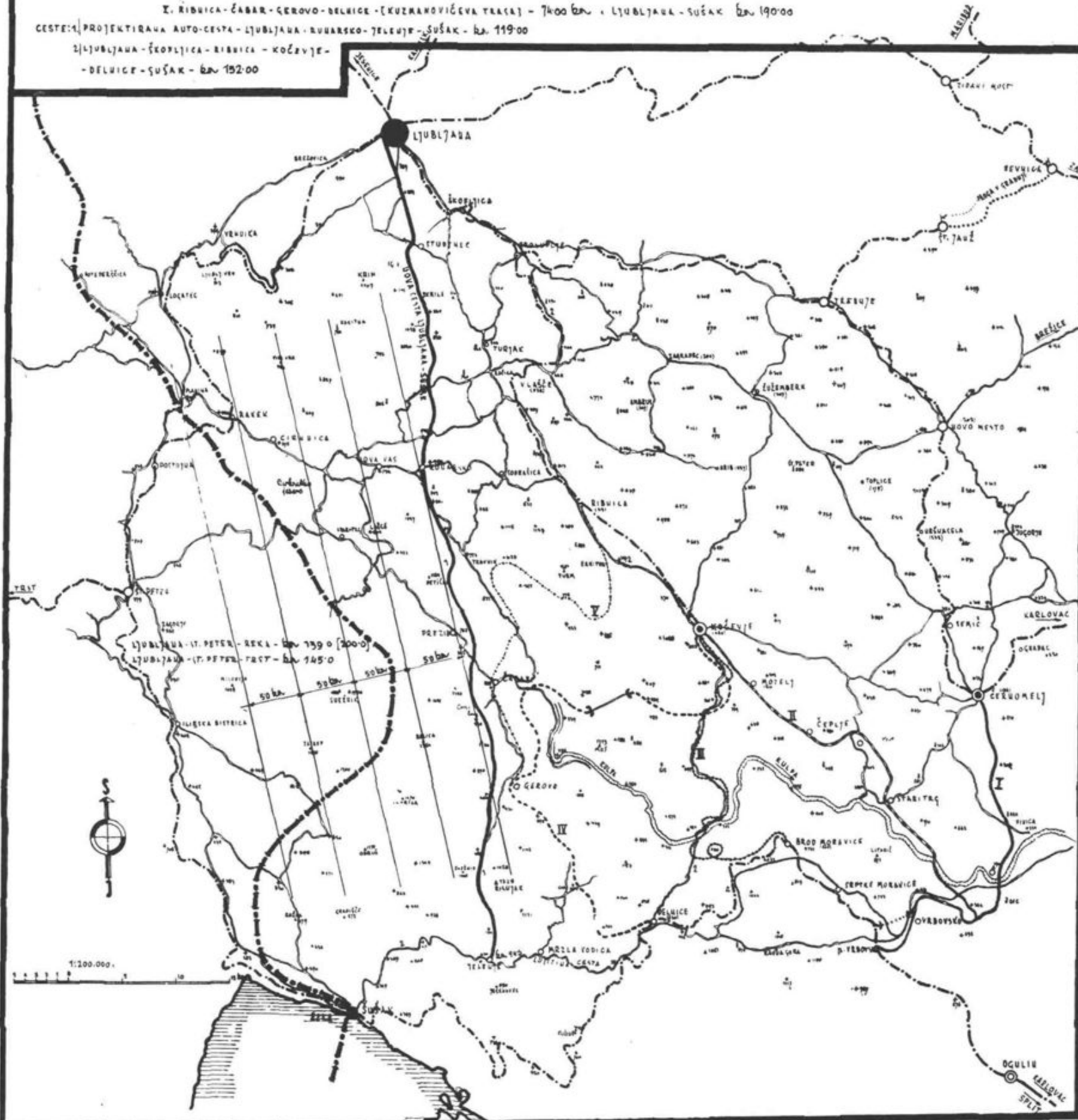
V prometu, kjer je čas prevoza odločujoči faktor, pridejo v poštev tako cesta in železnica in zračna pot, vendar zasluži tudi ta promet iz gospodarskih, socialnih in človečanskih ozirov temeljite preiskave za cenenost prevoza v mejah časovne potrebe v hitrosti prostornega menjavanja.

Po podatkih prof. Bluma je učinkovitost normalnotirne proge ca. 15.000 ton dnevno v eni smeri, nasprotno pa učinkovitost dvotirne ceste $2 \times 2000 = 4000$ ton dnevno za eno smer in pri vlakovnem prometu motornih vozil. Tako je potem tudi razmerje kvantitativnih učinkovitosti projektirane železniške zveze Kočevje—Vrbovsko ali Črnomelj—Vrbovsko in notranjske ceste. Iz tega razmerja in danih potreb dravske banovine sledi sam po sebi odgovarjajoči zaključek, ki bo prišel še do izraza v nadaljnjih izvajanjih.

Končno, kar sicer ne spada na to mesto, je z gornjim vidna tudi primerjalna obremenitev obeh komunikacij. Kaj pomeni prva za železnico in druga za cesto, se izraža v višini gradbenih in vzdrževalnih stroškov, ki bi ugodnostno razmerje še pove-

PREGLED ZVEZ SLOVENIJE Z MORJEM.

ŽELEZNIŠKE ZVEZE: I. ČERNOBELJ-VINICA-VRBOVSKO - 3200 km, Ljubljana-Sušak 246.00
 II. KOČEVJE-ČEPLJE-STARI TRG-VRBOVSKO-[HROVATOVA TRASA] - 5800 km, Ljubljana-Sušak 211.00
 III. KOČEVJE-BROD MORAVICE-[MUSILOVA TRASA] - 5100 km, Ljubljana-Sušak 202.00
 IV. KOČEVJE-GEROVO-DELVICE-[ŽUPNIKOVA TRASA] - 59 km, Ljubljana-Sušak 190.00
 V. RIBNICA-ČABAR-GEROVO-DELVICE-[KUZMANOVIČEVA TRASA] - 7400 km, Ljubljana-Sušak 190.00
 CESTE: 1. PROJEKTIRANA AUTO-CESTA - LJUBLJANA-RUVARSKO-JELENYE-SUŠAK - 119.00
 2. LJUBLJANA-ČEPLJICA-RIBNICA-KOČEVJE-DELVICE-SUŠAK - 152.00

DOLŽINE POEDINIH TRAS ZVEZE SLOVENIJE Z MORJEM.

(RAZMERJE VIRTUALNIH DOLŽIN JE ŠE NEODPOVEDLJIVO.)

CESTA: LJUBLJANA-STUDENEC-BLOKE-JELENYE-SUŠAK	119 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-ST. PETER-REKA	139 KM
CESTA: LJUBLJANA-RIBNICA-KOČEVJE-DELVICE-SUŠAK	152 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-KOČEVJE-GEROVO-DELVICE-SUŠAK	190 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-RIBNICA-ČABAR-GEROVO-DELVICE-SUŠAK	190 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-KOČEVJE-BROD MORAVICE-SUŠAK	202 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-KOČEVJE-STARI TRG-VRBOVSKO-SUŠAK	211 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-ČERNOBELJ-VINICA-VRBOVSKO-SUŠAK	246 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-ČERNOBELJ-KARLOVAC-OGULIN-SUŠAK	331 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-ZIDANI MOST-ZAGREB-KARLOVAC-OGULIN-SUŠAK	371 KM
ŽELEZ.: LJUBLJANA-ČERNOBELJ-KARLOVAC-OGULIN-SPLIT	536 KM

ZVEZE SREDNJE EVROPE Z JADRANOM:

čali. Ne glede na vprašanje železniške zveze ne moremo dovoliti investicije za tako cesto z izrazito težkim zgornjim ustrojem, dokler je naša cestna mreža sploh v tako obupnem stanju. Kajti motorizacija prometa se more razviti le v celotni rešitvi cestnega vprašanja, ker služijo posamezne ceste bolj ali manj le lokalnim interesom, odnosno gravitacijskemu okolišu.

II.

Pri kvalitativni učinkovitosti prihaja do izraza varnost, točnost, pogostost, prilagoditev in brzina prometa danim in obstoječim in z zgradbo ustvarjenim zahtevam.

Varnost proti nezgodam, ki izvirajo iz obrata prometnih sredstev, je danes za vse vrste poti precej enaka in na isti stopnji. Seveda zahtevamo predvsem za cesto, kjer vodi vozilo posameznik po lastni volji, da je zgrajena po zahtevah novodobnega motoriziranega prometa. Odvisno od poteka trase in zgornjega ustroja (adhezijsko trenje pri valjanju kolesa) bo izpolnjena tudi stopnja varnosti. Relativno večja je varnost obratovanja pri železnici, kjer je brzina stalna in določena s kvaliteto proge. V našem primeru bo v pogledu brzine vlakov glavne važnosti rekonstrukcija obstoječe proge Ljubljana—Kočevje, ozir. Ljubljana—Novo mesto. Splošno pa je varnost, ne glede na vrsto prometnega sredstva, odvisna še od višje sile in dolžnosti za smiselno čuvanje lastne varnosti.

Varnost, ki je v zvezi z značajem prometnega sredstva, se razteza tudi na možnost poškodbe, t. j. utrujenost, nerazpoloženje in bolezen (n. pr. na brodovih) pri potnikih, in zmrznjenje, obtolčenje, razbitje, gnitje in razpadanje pri tovorih, skupno z zmanjšanjem vrednosti blaga radi prevoza (n. pr. pri živalih). Ta vrsta kvalitetne učinkovitosti se nanaša predvsem na tovor, ki mu je glavni upor čas prevoza. Cenenost, odnosno višina transportnih stroškov je podrejena, ker je razmerje vrednosti tovara in transportnih stroškov uravnovešeno z izločenjem rizika za razvrednotenje blaga zaradi poškodbe in časovnim plasiranjem na trgu. Pod temi pogoji je priporočljivo, da podpiramo promet z motornimi vozili, bodisi na cesti ali železnici.

Kvalitetna učinkovitost se torej nanaša tudi na brzino prevoza, odnosno zmanjšanje občutene zamude časa v menjavanju prostora. Sicer je brzina prometnih sredstev sama na sebi notranja zadeva obrata, potniku in pošiljatelju je merodajna zamuda časa, ki je omejena z ekonomijo obrata in odvisna od vsote gradbenih, obratnih in vzdrževalnih stroškov na predmetni poti. S stališča splošnega gospodarstva pa nam je v primerjavi med železnico in cesto in dano brzino prevoza pri obeh potih računati vse stroške in ne smemo prezreti dejstva, da se običajno pri določitvi stroškov obrata na cesti pozablja na gradbene in vzdrževalne stroške. Cenenost prevoza je potem dvakrat okrnjena: konsument tovara mora plačati indirektno zgube železnice in investicije za ceste.

III.

Regionalna učinkovitost vseh prometnih poti na morje je v območju prometnega okoliša zelo velika, ker vse suhozemne poti lahko poljubno prekoračijo geografske zapreke. Prav tako se cesta in železnica

lahko razcepi v posamezne krake in tvori mrežo s poljubno dolžino stranic. Važni so pri tem gradbeni stroški v izbiri dotočnih poti in potek glavne, zbiralne arterije, ki naj se giblje v smeri največje prometne potrebe, bodisi po zahtevi lokalnega ali transitsnega tovara.

Važno vlogo v učinkovitosti prometnih poti igrajo naravne sile. Zapreke nastopajo predvidoma in redno, ali pa trenutno in nepričakovano. Prve in druge preprečijo prevoz v predvideni časovni dobi in zmanjšujejo učinkovitost prometne poti. Učinkovitost pada radi vpliva naravnih sil na komunikacijo in na prometna sredstva. Sicer so suhozemna prometna sredstva, posebno železnica, proti tem vplivom zelo odporna, povzročajo pa zastoje ali celo prekinjenje obrata. S tem je okrnjena točnost, enakomernost in varnost obratovanja (zamude železnice pozimi, avto na poledeneli cesti) in podražitev prevoza. Na ozemlju, kjer potekajo naše projektirane poti na morje, povečajo plazovitost terena, odvod vode in v zavarovalna dela investirani kapital in zmanjšajo učinkovitost poti v pogledu cenenosti tovarnega prevoza.

Med stalnimi naravnimi silami nam je upoštevati snežne zamete. Tehnično je možno zapreko vedno in na vsaki poti odstraniti, kar s pridom vrši železnica. Nasprotno postanejo na cesti vzdrževalni stroški tako visoki, da moramo iz gospodarskih razlogov zmanjšati učinkovitost (uporaba stranskih poti — izogibaljšča), v skrajnem slučaju pa se tej sploh odpovedati (alpski prelazi).

Tak slučaj nastopa na notranjski cesti med Risnjakom in Snežnikom (1200 m n. m.). S predstavitev obrata na manjvredno cesto Tršče—Gerovo—Mrzle vodice je znižana učinkovitost vse avtomobilske ceste na kapaciteto te zasilne poti. Zato je pod pogoji, ki so stavljeni zvezni komunikaciji na morje, taka rešitev nemogoča in je zabranjena investicija gradbenega kapitala v objekt preko mere, ki je dana s celoletnim in enakomernim dnevnim učinkom prometa. V tem pogledu in oziraje se na potrebe in višino vladajočega motoriziranega prometa na cesti, je na mestu rekonstrukcija ceste Škofljica—Delnice.

IV.

Pod gospodarsko učinkovitostjo razumemo predvsem stopnjo prevozne cenenosti, podrejeno in sekundarno pa splošen finančni efekt prometnega podjetja. Merodajna činitelja sta transportni tovor in prevozniki stroški.

Naš domači tovor in transitno blago, ki potuje na morje, bodisi na Sušak ali v Trst, je v prvi vrsti gromadna roba. Z zgradbo nove zveze na morje bo oživljeno tudi naše gospodarstvo: proizvodi tega gospodarstva bodo zelo verjetno tudi gromadno blago (na pr. kočevski les). Prav tako moramo pritegniti z novo zvezo v naše luke transitni tovor. Iz tega sledi, da nam za potrebe našega tovara in za transit more služiti le železnica, ki nam nudi najcenejši prevoz, seveda pri podrejenem pomenu prevozne dobe. Cesta predvsem ne more zadostiti transitsnemu prometu, ker se zgubi pogoj cenenosti prevoza s stroški tovorjenja z enega na drugo prometno sredstvo, kajti zelo malo verjetno je, da bi se transit posluževal na take distance ceste. Glavna naloga naše prve poti na Jadran je znižanje

efektivnih prevoznih stroškov (ugodnostne tarife so le zasilna sredstva) in s tem zvišanja blagovne vrednosti na vratih svetovne prometne poti, t. j. na morju. Če je danes vrednost blaga na morju ista, trpi zgubo železnica in posredno celota, nasprotno pa je blago, ki potuje na Trst, obremenjeno z uvoznimi carinami. Ta poslednji tovor je istočasno izgubljen tudi za našo plovbo.

Pri primerjavi stroškov, tako gradbenih, obratnih in vzdrževalnih pa ne smemo gledati samo s stališča cenenosti prevoznih stroškov za enoto tovara. Z narodno gospodarskega vidika moramo rešiti vsa prometna vprašanja v skladu z razpoložljivo delovno silo, gradbenim materialom in pogonskimi sredstvi v zvezi s splošnimi dobrinami, ki jih daje komunikacija kot umetni in poslužni objekt narodu.

V naših prilikah bo smotrna prometna politika zasledovala težnjo, ohraniti železnici množinski prevoz tovara in oseb, ker zaposluje železnica naše gospodarstvo. Železnica obratuje z domačim gorivom, zaposluje pri gradnji objekta in deloma tudi pri gradnji vozil, v obratu in vzdrževanju domače delavstvo in material ter ima posebno v današnjih prilikah že na razpolago potreben vozni park. Cesta pa zahteva velike investicije kapitala, ki je za naše gospodarstvo izgubljen, počenši z zgornjim ustrojem (sledeč le naši praksi, ki daje prednost tujemu materialu) ceste in nakupom motornih vozil. In vsa ta vozila obratujejo s tujim pogonskim gorivom. Pod temi pogoji, ne glede na kupno ceno tega goriva (deklarirana vrednost bencina pri uvozu ca. 1 Din, prodajna cena ca. 750 Din) ne more biti promet na cesti cenen in je le-ta kot prvenstvena komunikacija Slovenije z morjem izločena.

Ni se pa upošteval tujski promet, ki je važna panoga našega gospodarstva, posebno v Sloveniji in Dalmaciji. Iz inozemskih statistik je znano, da so za napredek turistične industrije potrebne dobre ceste, ki so zmožne obvladati brzi motorizirani promet. Brez dvoma moramo tudi mi slediti tem potrebam, toda v mejah, ki jih naš gospodarski položaj države prenese in po zgledu naših srečnih konkurentov, drugih evropskih držav. Večinoma ustrezajo zahtevam tujkega prometa z adaptacijo obstoječih in starih cest z rekonstrukcijo trase in utrditvijo vozišča. Na ta način gradijo svoje cestne mreže predvsem Švica, Francija in nemške alpske pokrajine. Le v izjemnih slučajih gradijo v inozemstvu čiste avtomobilske ceste in le tam, kjer je dana izrazita krajevna potreba. Tako n. pr. iz Ženeve v industrijsko zaledje za tovor in osebni promet (mesto povečanja železnice), na Großglockner za povzdigo krajevnega tujkega prometa in osebni transit v Italijo (najbližja zveza Dunaj—Benetke), v Nemčiji za pobijanje brezposelnosti in iz strateških ozirov itd.

Zato mirno lahko trdimo, da vladajočemu motoriziranemu prometu na cesti za naš domači in tujski

promet precejšnjo dobo lahko služi rekonstruirana cesta Škofljica — Delnice — Sušak. Za prve čase te ceste niti ni treba utrditi, ampak samo pravilno, zadostno in pravočasno vzdrževati. Kasneje, ko bo cesta že stabilizirana in bodo znane točne prometne statistike, lahko pristopimo tudi k utrditvi in to le v obsegu in po potrebi statistično določene obremenitve.

Nikakor pa ni v skladu z našim prometnim in gospodarskim položajem visoka investicija za avtomobilsko cesto čez Notranjsko, ker ta niti nima, še manj pa more pričakovati odgovarjajočo višino prometa. Nasprotno pa je naša dolžnost, da preprečimo ustvaritev tega prometa vse dotlej, dokler niso ustvarjeni pogoji, da se bo razvijal promet na cesti v istih okoliščinah, pod enakimi pogoji in nudil iste splošne dobrine, ki nam jih daje železnica.

V.

Učinkovitost prometnih poti je tem večja, čim večja je njih sposobnost in zmožnost, zadostiti vsak čas vladajočim prometnim potrebam. Potem ni važno, če služi promet razvoju gospodarstva ali potrebam vojne sile. V služnostnem oziru je značaj transportnega tovara postranskega pomena. Nasprotno pa je znano, da je varnost dežele in s tem tesno povezani prospek gospodarstva napredka največ odvisen od učinkovitosti prometnih poti za slučaj vojne.

Vojno silo ne predstavlja v dobi tehnike število bataljonov, nasprotno je jakost obrambe odvisna od produkta: sila $\times$ promet in momenta : masa $\times$ hitrost. Strategija je postala umetnost učinkovite uporabe lastnih prometnih poti in zmanjšanje prometne zmožnosti nasprotnika. Vojska je trajno gibljiva, vojuje boj za prometne baze, vozlišča, ceste in železnice.

Poleg splošno znanih strateških zahtev za komunikacije nam je treba vse to upoštevati pri reševanju prometnih potreb dežele. V našem konkretnem primeru prepuščamo to merodajnim činiteljem. Poudariti moramo le dejstvo, da je vsak analitičen zaključek, ki ne upošteva obrambnih prometnih potreb dežele, zgrešen in nepopoln, torej brez vrednosti.

VI.

Zaključek je kratek. Kulturna stopnja in življenjski razvoj v povojni dobi zahtevata od nas gradnjo poti po naših prometnih in gospodarskih prilikah. Vedeti moramo, da je naš množinski promet v danih razmerah vezan na železnico in da so nam potrebne dobre ceste. Po tem merilu moramo rešiti vprašanje zveze dravske banovine z morjem.

In ne smemo pozabiti, da gre vsaka prekomerna investicija kapitala na račun davkoplačevalca, predvsem malega človeka.

OZNAČBA LJUBLJANSKEGA VREMENA

M A R J A N Č A D E Ž

(Konec.)

10. Ciklonsko-južni tip

Izrazitejše južno vreme od onega iz petega južnega tipa je južno ciklonsko vreme. Močni vetrovi pihajo v oblakih in pri tleh, valeč s seboj težke deževne oblake, ki čez dan izpremenljivo prekrivajo nebo. Najpogosteje se nabirajo okoli Kamniških planin in na Gorenjskem ter radi obilne vlage, ki jo nosijo iz morskih krajev s seboj, oddajajo često močnejše padavine. Oblačnost neba se navadno čez dan zelo menjava. Pogosto se v takih dneh razvijejo najvišji in najtanjši nitasti beli oblaki, sestavljeni iz snežnih kristalov. Ozračje je toplo in vlažno, barometer pa navadno pada.

Središče depresije, ki je pri južnem tipu še daleč na severozapadu od nas, se v tem primeru že bolj približa našim krajem; s tem povzroča intenzivnejše vetrove in padavine.

11. Južno-ciklonski tip

Kakor pri ciklonskem tipu je tudi pri tem ozračje deževno in megleno. Razlikuje se od onega v tem, da pihajo v višinah bolj ali manj močni južni vetrovi, ki segrevajo višje zračne plasti. V tem primeru je v nižjih gorah topleje kot v dolini in večkrat sta posledica tega pojava zmrznjen dež in poledica. V drugih primerih zmrznjen dež ne nastopa. Ker je pogled v oblake radi megl zelo otežen ali celo nemogoč, se včasih ta tip ne more ločiti od depresivnega.

Ciklona, ki je na severu, srka vase zrak tudi iz višjih leg nad našimi kraji, spodnji zrak pa je prisiljen radi nizkega zračnega tlaka pri nas ali južneje od nas k dviganju.

12. Nevihtno-ciklonsko-južni tip

Omenjeni tip nam prinaša lepe in silno izpremenljive dneve. Podoben je 10emu južno ciklonskemu primeru, samo da je združen še z nevihtami. Obseg takih neviht se čez dan ojačuje, oblaki se zbirajo na Gorenjskem in okoli Kamniških planin, pri tleh pihajo topli vetrovi sunkovito in ne vzdržema. Večkrat se oblaki zberejo, oddajo v obliki nalivov ali toče mnogo padavin, pogosto se pojavljajo bliski in strele. Nebo je temnomodro in čisto, če je v bližini kaka depresija, prekrivajo nebo že omenjeni najvišji oblaki. Nevihte iz tega tipa so med najmočnejšimi. Zvečer se v Ljubljani sami v splošnem nekoliko umiri, opazujemo pa pogosto bliskavico na zahodnih straneh. Čez noč niso izključene nevihte. Padavine so zelo različne, kajti razvoj oblakov je odvisen od činiteljev lokalnega značaja. Lahko v Ljubljani sami ne pade nič dežja, v najbližji okolici mnogo, ali se pa obratno zbere nevihta ravno nad Ljubljano in odda kratkotrajne močne padavine. Pozimi to vreme ne nastopa, ker je zrak pretežak za tvorbo neviht.

Na severu je zračni tlak nižji in situacija je podobna oni iz desetega in enajstega primera.

13. Nevihtno-južnociklonski tip

Jutro je mirno, temno, zračni tlak zaznamuje nizko stanje, nad nami se pa pri močno meglenem ozračju pode temnosivi, debeli deževni oblaki. Nastopijo prve debelejšje kaplje in kmalu se vse zavije v deževje; padavine niso stalne, padajo v sunkovitih plohah. Pri tleh ni značilnih vetrov in pogosto se sliši grmenje.

Tudi tu je na severu zračni tlak nižji, zato je težko ločiti situacijo tega tipa od prejšnjega.

14. Južno-vzhodno-ciklonski tip

Predvsem nas preseneti v hladnih mesecih, pri mrzlem ozračju z vzhodnimi vetrovi pri tleh, močno padanje snega odn. dežja. Tako je na pr. v Ljubljani v noči od 14. do 15. decembra l. 1933. padlo 15 cm snega pri — 9,4 stopinjah Celzija. Vzrok tako močnim padavinam so bili južni vetrovi v višinah, prinašajoči s seboj vlago in toploto, ki je potrebna v zimskem času za tvorbo obilnih padavin. Taki dnevi se najčešče opažajo pozimi in prinašajo v splošnem lepo zimsko vreme s snegom.

Zgornji deli zračnih plasti nad Ljubljano so pod vplivom oddaljene depresije na severu, spodnji pa pritegujejo nase ciklone nad Sredozemskim morjem.

15. Vzhodno-ciklonski tip

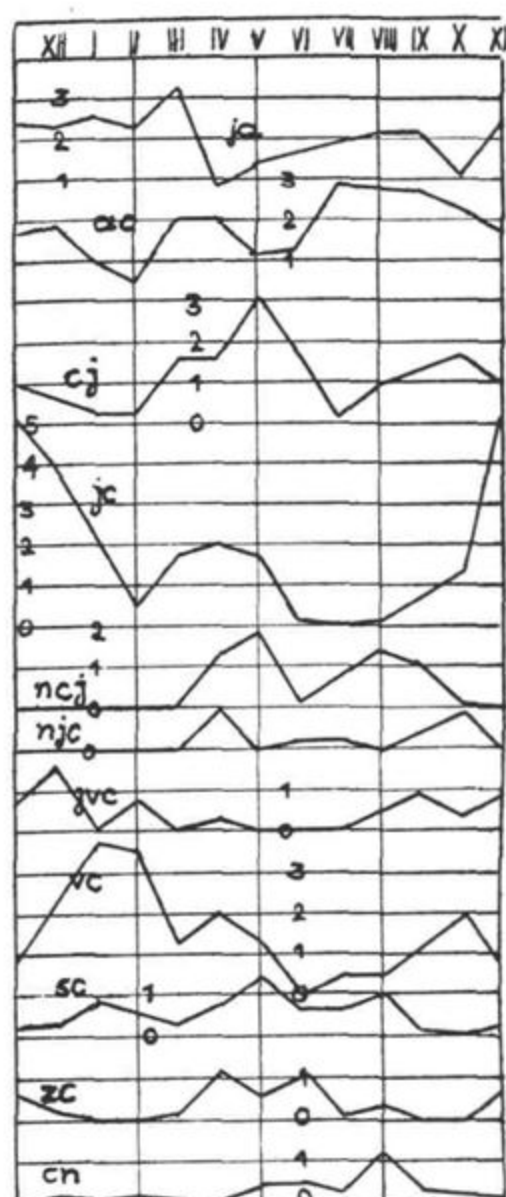
Pravo, zimsko vreme nam prinaša poleg prejšnjega primera tudi ta vzhodno-ciklonski primer. Pri tleh in v oblakih piha vzhodnik, s seboj nosi debelejšje nizke oblake, ali je pa vse nebo zastrto v sivo enolično oblačnost. Sneg pada v obliki lepih enostavnih ali sestavljenih zvezdic, suh tako, da stopljen v vodo ne zaleže dosti. Vzhod je včasih zelo močan in mrzel ter drži živo srebro v termometru pod — 5 stopinj. Padavine niso izdatne.

Situacija je podobna oni iz vzhodnega tipa, ali pa leži na zapadu anticiklona, vrinjena v naše kraje preko Alp. Nad Jadranom je zračni tlak nižji kot tu.

16. Severno-ciklonski tip

Nekako obratno krivuljo poteka kot prejšnji tip ima severno ciklonski; pojavlja se najpogosteje poleti, pozimi manj pogosto, jeseni pa skoro izjemoma. To vreme ohladi ozračje in severni vetrovi prinašajo s seboj padavine, ki padajo po višjih grebenih Kamniških planin večkrat v obliki snega. Zrak je čist, oblaki so navadno v plasteh, visokih 3000 do 4000 m. K tem dnem moremo prištevati tudi dneve z izpremenljivimi padavinami, ki padajo iz oblakov, podobnih nevihtnim; v njih in pri tleh piha sever.

Anticiklona je na severu ali zapadu, ki močno sili v naše kraje preko Alp.

ja = južno anticiklonski tip
 ac = anticiklonski ciklonski tip
 cj = ciklonsko južni tip
 jc = južno ciklonski tip
 njc = nevihtno ciklonsko južni tip
 ncj = nevihtno južno ciklonski tip
 jvc = južno vzhodno ciklonski tip
 vc = vzhodno ciklonski tip
 sc = severno ciklonski tip
 zc = zahodno ciklonski tip
 cn = ciklonski nevihtni tip

Sl. 5. Diagram števil, ki povedo, kolikokrat se je povprečno pojavil kak tip v poljubnem mesecu

17. Zahodno-ciklonski tip

Zahodni vetrovi v oblakih in tudi pri tleh nam ustvarjajo, združeni s padavinami, vreme iz tega primera. Pri nas se redkokdaj pojavlja in ne da dosti padavin.

Navadno ustvarja to vreme depresija na severu, katere vrtnice ima v Ljubljani zahodno smer.

18. Ciklonsko-nevihtni tip

Zadnji tu navedeni primer je primer deževnih nevihtnih dni. Ti se pojavljajo tudi pozimi in sicer tedaj, ko smo v središču depresij. Zračni tlak stoji pozimi silno nizko in zračne mase so prisiljene v močno dviganje. Bliska se navadno samo v oblakih in poleti zelo pogosto. Lansko leto 4. septembra na pr., ko smo imeli zvečer vreme iz tega tipa, se je zabliškalo v dvajsetih minutah od 22. ure do 22.20 ure vsako minuto najmanj 25 krat, a od teh bliskov ni nobeden dosegel tal.

II. VREMENSKA NAPOVED

Opis ljubljanskega vremena in uvrstitev dni v vremenske tipe nas končno privede do vremenske napovedi. V tem delu si bomo ogledali možnosti napovedovanja vremena za Ljubljano in sploh za Ljubljansko kotlino. Pri tem se hočemo ozirati le na lokalna opazovanja, t. j. na podatke vetrov pri tleh in v višinah, na oblačnost neba, na zračni tlak in tako dalje, torej na podatke, ki jih opazujemo v Ljubljani ali kje v okolici.

Preden se pa lotimo tega vprašanja, je vsekakor potrebno zamuditi se nekoliko s tem, kaj naj razumemo pod izrazom vremenska napoved in v koliko je le ta v zvezi z znanostjo, ki se bavi s proučevanjem fizikalnih lastnosti ozračja — z meteorologijo.

Vremensko napoved moremo izreči na podlagi lastnega opazovanja ali na podlagi vremenskih kart. Pri prvi kakor pri drugi napovedi nismo v nobenem primeru popolnoma gotovi za njeno pravilnost in vsakokrat je potreba imeti veljavnost izrečene vremenske napovedi kot neko določeno stopnjo verjetnosti. Poljubna vremenska situacija pa ni enako ugodna za napovedovanje; pri eni je procent verjetnosti večji, pri drugi zopet manjši in v gotovih primerih je napoved zelo negotova. Tem zanesljivejša in preciznejša more biti napoved, čim več imamo podatkov vremenskih elementov na čim večjem območju. Vsi ti podatki v zvezi z že odkritimi zakoni vremenske vede, omogočajo boljšo sodbo o nadaljnjem poteku vremena, vendar sodbo, utemeljeno le iz nekaj števil, naslonjeno še na razmeroma maloštevilne odkrite zakone vztrajnosti vremena. Zato ne spada v meteorologijo napovedovanje vremena, kajti napovedovalec se samo poslužuje izsledkov omenjene discipline znanosti in jih na svoj subjektiven način tolmači v prilog vremenski napovedi.

Namen tega odstavka je 1. ugotoviti, v kakšno vreme se v Ljubljani izprevrčajo posamezni vremenski primeri večkrat odn. manjkrat in 2. procentualno izraziti verjetnost prehodov posameznih tipov v druge tipe na podlagi opazovanj petletne dobe.

Izmed prehodov vremenskih tipov so zanimivi prehodi tipov samih vase. Tako je vreme bolj stanovitno, stalno ali vztrajno, čim več dni zaporedoma se ponavlja. Ta stalnost vremena je močno odvisna od vremenskega tipa in od letnih časov, tako da moremo za Ljubljano ugotoviti sledeče lastnosti, važne za vremensko napoved. Izmed vseh tipov je najstanovitnejši anticiklonski, ki se posebno jeseni rad ponavlja. Tudi vzhodni in severni tip sta precej stanovitna, dočim je zelo nestanovitno deževno vreme z nevihtami. Južno vreme se povrača samo vase raje spomladi in jeseni, kot pozimi in poleti. Posebno novembra se dnevi z južnimi vetrovi v oblakih radi ponavljajo. Vzhodni vetrovi kažejo — obratno kot južni — največjo pogostost ponavljanja pozimi in v zgodnji pomladi, ko večkrat pihajo neprenehoma po nekaj dni. Poleti se vzhodni tip, bodisi združen s padavinami ali ne, redko po več dni skupaj pojavlja in je v tem letnem času znatno bolj nestanovitno kot pozimi. Izmed pomembnejših vplivov letnega časa na stanovitnost ljubljanskega vremena je potreba še omeniti vpliv na anticiklonski in ciklonski (depresivni) tip. Prvi kakor drugi se najraje ponavlja jeseni, nerad pa spomladi, ko je ozračje po velikih temperaturnih diferencah v vertikalni in horizontalni smeri močno razgibano.

Če si ogledamo prehode tipov z ozirom na padavine, zasledimo, da nam prinašajo padavinske dneve največ južni vetrovi, prihajajoči iz vlažnih in toplih morskih krajev. Obratno nam vetrovi iz severnih predelov navadno ohranjajo suho vreme odn. zavirajo padavine, kajti svojo vlago oddajo že poprej v Severnih Alpah. V splošnem velja za Ljubljano pravilo, da tipi, za katere so značilni vetrovi iz kontinenta, v toplih mesecih raje prehajajo v kak padavinski tip kot v hladnih in obratno, da tipi, za katere so značilni vetrovi iz toplih morskih krajev, raje prehajajo v padavinsko vreme v mrzlih mesecih kot v toplih.

Izmed vseh tipov se v Ljubljani izprevrže v padavinsko severni tip najneraje. Poredko preideta v kako padavinsko vreme tudi vzhodni in anticiklonski tip, vendar pogostejše kot severni. Oba južna brezpadavinska tipa navadno privedeta vedno v padavinsko vreme, toda v splošnem ne takoj naslednji dan.

Izraziti nositelji padavin so v Ljubljani južni in jugozahodni vetrovi; padavinski tipi s temi vetrovi spadajo k najbolj deževnim in se neradi direktno izpremene v nepadavinsko vreme. Obratno pa predstavljajo kontinentalni vetrovi, združeni s padavinami, zboljšanje vremena; tako preide severnociklonski tip ali vase, drugače pa pogosto v brezpadavinsko vreme. Še težje ohranja padavine, če se ne oziramo na prehod samega vase, vzhodno-ciklonski tip.

1. tabela: pomlad

TIP	a	s	v	z	aj	j	ac	cj	jc	ncj	njc	jvc	vc	sc	c	zc	n	cn	brez padavin	s padavinami
a	30	0	11	3	10	18	11	0	3	0	0	0	0	0	3	0	8	3	83	17
s	17	21	7	21	0	17	3	0	0	0	0	0	7	0	4	0	3	0	86	14
v	15	5	47	3	10	0	5	0	2	0	0	0	5	0	2	2	2	2	85	15
z	0	3	3	35	6	3	3	9	0	3	0	0	10	3	6	13	3	0	53	47
aj	0	4	3	4	31	14	10	4	10	3	0	0	0	0	10	0	7	0	68	34
j	2	2	8	8	2	29	0	21	8	5	0	2	0	0	2	3	3	2	51	49
ac	9	7	9	5	2	9	33	2	0	2	0	0	0	5	9	0	4	4	74	26
cj	0	0	0	0	4	14	2	31	10	8	6	2	4	8	6	3	2	0	20	80
jc	0	3	3	4	3	7	0	20	31	4	7	3	0	0	10	4	0	0	21	79
ncj	0	0	0	0	0	12	0	31	6	12	0	0	7	6	12	7	7	0	12	88
njc	0	0	0	0	0	10	0	10	10	10	20	0	10	0	30	0	0	0	10	90
jvc	0	0	0	0	0	0	0	33	0	0	0	0	0	33	0	34	0	0	0	100
vc	14	7	24	3	3	0	10	0	0	0	0	0	24	7	4	0	4	0	61	39
sc	0	38	14	5	0	10	0	5	5	0	0	0	0	18	0	0	5	0	67	33
c	3	0	0	0	3	11	28	5	3	3	3	0	11	6	14	5	0	5	45	55
zc	0	0	0	7	8	7	7	8	7	0	0	0	7	7	14	14	14	0	29	71
n	5	9	5	0	0	9	5	5	0	9	0	0	13	5	9	0	13	13	33	67
cn	9	9	0	0	9	0	0	18	0	0	0	0	18	0	18	0	9	10	27	73

2. tabela: poletje

TIP	a	s	v	z	aj	j	ac	cj	jc	ncj	njc	jvc	vc	sc	c	zc	n	cn	brez padavin	s pada- vinami
a	44	0	1	3	12	9	9	1	0	0	0	0	0	0	0	0	11	10	78	22
s	30	32	8	5	3	0	11	0	0	0	0	0	0	3	3	0	5	0	89	11
v	19	11	22	3	6	11	6	0	0	0	0	0	8	3	0	0	11	0	78	22
z	14	14	0	14	5	14	10	0	0	5	0	0	5	0	5	9	0	5	71	29
aj	11	0	0	4	15	33	4	4	0	7	0	0	0	0	0	4	15	3	67	33
j	0	0	6	3	3	32	2	16	0	15	3	0	4	4	0	2	2	8	46	54
ac	12	6	4	2	10	14	15	2	0	2	0	0	0	0	6	0	19	8	63	37
cj	0	0	4	0	0	29	0	25	4	0	4	0	9	4	4	13	4	0	33	67
jc	0	0	0	0	0	33	0	0	0	34	0	0	0	0	0	0	0	33	33	67
ncj	5	0	5	9	0	4	5	5	4	13	5	5	0	9	9	13	0	9	28	72
njc	20	0	0	0	0	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	20	20	40	60
jvc	0	0	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	50	50
vc	15	7	36	0	0	0	14	0	0	0	0	0	21	0	0	0	7	0	72	28
sc	9	30	9	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	17	0	9	13	9	52	48
c	0	0	18	0	0	0	18	0	6	0	6	0	0	17	6	0	23	6	36	64
zc	7	13	0	13	0	7	0	0	0	7	0	0	7	13	13	13	7	0	40	60
n	12	5	2	7	2	8	13	2	0	2	0	0	0	2	6	0	27	12	49	51
cn	5	5	12	3	3	5	15	2	0	2	0	3	3	7	10	0	10	15	48	52

Za procentualno oznako verjetnosti prehodov raznih vremenskih primerov naj služijo tabele št. 1, 2, 3 in 4. Prva je določena za pomladni čas, t. j. za mesece marec, april, maj, druga za poletni: junij, julij, avgust, tretja za jesenski: september, oktober, november, in četrta za zimski čas: december, januar, februar. Vsaka tabela zase predstavlja sledeče: števila povedo, s koliko odstotki verjetnosti preide povprečno v tistem letnem času vreme kakega tipa, zapisanega v vertikalni vrsti, v kak tip, zapisan v horizontalni vrsti. Zadnji dve števili v vsaki horizontalni vrsti podajata verjetnost, izraženo v odstotkih, da odgovarjajoči tip preide v nepadavinsko odn. v padavinsko vreme. Tabele so sestavljene iz opazovanj ljubljanskega vremena v petletni dobi in tvorijo tako zadosti dobro oceno. Zakaj nam koristijo tabele

3. tabela: jesen

TIP	a	s	v	z	aj	j	ac	cj	jc	ncj	njc	jvc	vc	sc	c	zc	n	cn	brez padavin	s padavinami
a	53	1	8	5	11	9	8	0	1	0	0	0	0	0	0	1	3	0	95	5
s	14	41	19	13	2	0	8	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	97	3
v	14	12	30	5	5	2	11	0	4	0	0	5	7	0	2	0	3	0	79	21
z	15	10	5	15	5	10	0	5	5	0	0	0	10	0	0	10	5	5	60	40
aj	12	0	0	3	15	26	6	9	17	9	0	0	0	0	3	0	0	0	62	38
j	5	2	2	0	5	33	6	18	13	5	3	3	3	2	0	0	0	0	53	47
ac	22	2	2	2	6	13	20	0	6	2	0	2	4	4	9	2	4	0	67	33
cj	0	0	0	0	7	7	7	23	7	12	7	7	10	13	0	0	0	0	21	79
jc	0	2	0	0	6	9	5	6	43	2	9	2	7	3	6	0	0	0	22	78
ncj	0	0	0	0	6	12	6	17	6	23	12	0	6	0	0	6	6	0	24	76
njc	0	0	0	0	0	0	0	9	37	0	0	27	9	9	0	0	0	0	9	91
jvc	0	7	7	7	13	13	7	0	26	0	0	13	7	0	0	0	0	0	54	46
vc	4	13	42	0	0	0	21	0	0	0	0	8	12	0	0	0	0	0	80	20
sc	8	53	8	0	0	0	8	0	0	0	0	0	8	15	0	0	0	0	77	23
c	6	0	7	0	0	6	31	0	0	0	0	0	25	0	25	0	0	0	50	50
zc	17	0	0	33	0	0	16	0	0	0	0	0	0	0	0	17	17	0	66	34
n	25	0	0	13	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	25	63	37
cn	0	0	0	0	0	25	50	0	0	25	0	0	0	0	0	0	0	0	75	25

4. tabela: zima

TIP	a	s	v	z	aj	j	ac	cj	jc	ncj	njc	jvc	vc	sc	c	zc	n	cn	brez padavin	s padavinami
a	41	10	8	5	13	7	5	0	0	0	0	0	3	3	5	0	0	0	89	11
s	4	51	14	15	2	0	6	2	0	0	0	0	0	4	2	0	0	0	92	8
v	16	10	53	1	0	3	3	0	3	0	0	1	10	0	0	0	0	0	86	14
z	16	0	2	52	4	7	2	0	9	0	0	0	2	0	2	4	0	0	83	17
aj	19	0	0	4	15	11	7	0	29	0	0	0	4	0	11	0	0	0	56	44
j	0	0	7	22	0	7	0	36	14	0	0	0	0	0	14	0	0	0	36	64
ac	23	9	0	5	9	5	18	0	9	0	0	0	9	0	13	0	0	0	69	31
cj	6	6	13	0	0	0	0	25	25	6	0	7	6	0	0	0	6	0	25	75
jc	5	2	2	0	0	3	2	11	28	0	0	5	16	5	14	2	0	5	14	86
ncj	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
njc	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
jvc	0	0	0	0	13	0	0	12	0	0	25	25	0	25	0	0	0	0	13	87
vc	4	4	25	2	5	0	2	0	2	0	0	2	49	0	5	0	0	0	42	58
sc	29	29	14	14	0	0	0	0	0	0	0	0	14	0	0	0	0	0	86	14
c	9	0	11	6	9	0	11	0	11	0	0	3	11	6	23	0	0	0	46	54
zc	0	0	0	0	0	0	0	33	0	0	0	0	34	0	33	0	0	0	0	100
n	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
cn	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

in kako se jih naj poslužujemo, pokažeta najbolje dva primera.

V nekem dnevu meseca decembra imamo hladno vreme s temperaturo pod ničlo, sneg pada gosto in zavija ozračje v enolično meglino. Suhe snežinke nosi mrzel vzhoden veter, ki ohranja temperaturo nizko, pod 0° C in ozračje še naprej ohlaja. Zračni tlak se počasi dviga ali pa ne izkazuje izprememb.

Kakšno vreme pričakujemo naslednji dan? Opisani dan najprej primerjamo s tipi in najdemo, da se prilega vzhodno-ciklonskemu primeru. Zato gledamo v tabelo št. 4, določeno za zimski čas. Kakor vidimo, je največja verjetnost, kar 49 %, da se isto vreme ponovi, da nastopijo tedaj naslednji dan zopet vzhodni vetrovi s padavinami, sicer mogoče ne tako močnimi kot prvi dan. Manjša je verjetnost, da pri istih razmerah naslednji dan padavine izostanejo, da nastopi torej vreme iz vzhodnega tipa (označka V); procent verjetnosti je 25. Skupaj znese verjetnost, da se ponovi vzhodno vreme in to brez ali s padavinami, $25 \% + 49 \% = 74 \%$. To število 74 pove povprečen procent verjetnosti prehoda v vzhodno vreme za zimski čas, ne oziraje se na vreme, ki je bilo pred tem vzhodno-ciklonskim tipom in ne oziraje se na zračni tlak. Zato je v enih prilikah ta procent večji, v drugih manjši; nastane vprašanje, kdaj je to število ojačeno, kdaj oslabiljeno. — Če je bilo pred vpisnim dnem vreme isto, je razumljivo verjetnost manjša, da se naslednji dan vzhodno ciklonsko vreme ponovi. Obratno pa se procent verjetnosti, če je opisani dan nastopilo vzhodno vreme s padavinami prvič, ojači. Zanima nas sedaj predvsem, ali bo prešlo to vreme v padavinsko ali ne. Pri tem ocenjevanju bo koristilo tudi poznanje tendence zračnega tlaka. Dviganje zračnega pritiska je navadno v zvezi z oddaljevanjem barometriške depresije, torej s pojemanjem vertikalnih vetrov navzgor, ki povzročajo kakor omenjeno — padavinsko vreme. Obratno pa opozarja nižanje zračnega tlaka, da leži kje v bližini barometriška depresija, ki ustvarja okoli sebe območje, nad katerim se zrak dviga in s tem sili vodne pare h kondenzaciji in padavinam. Če se v našem primeru zračni tlak hitro dviga, je znamenje, da se depresija hitro oddaljuje in da se s tem v zvezi slabijo vertikalni vetrovi in padavine; tako ne pričakujemo na-

slednji dan več padavin. Če je dviganje zračnega tlaka počasno ali če se ne izpreminja, je verjetnost največja, da se isto vreme ponovi, kajti kaže, da se vremenska situacija ne izpreminja bistveno. Pri nižanju zračnega tlaka moremo pričakovati ali isto vreme še z močnejšimi padavinami, ali južno s toplimi vetrovi. V prvem primeru se depresija ojačuje in s tem še močnejše sili zrak k dviganju in vodne pare k padavinam. V drugem primeru je vzrok »padanju« barometra depresija s svojim središčem daleč na severu. Ta se začne pomikati proti nam in srkati vase zrak iz naših in južnejših krajev; tako izpremeni mrzlo vzhodno vreme v toplo južno. To so največje verjetnosti, ki jih moremo izreči za vreme naslednjega dne v primeru vzhodno-ciklonskega tipa pozimi.

Kot drugi zgled, kako se posluževati tabel, nam služi vreme iz južnega tipa. — Po jutranji megli nastopi v nekem dnevu meseca julija skoro jasno a vetrovno dopoldne. Pri tleh in v oblakih pihajo čez dan močni južni vetrovi in povzročajo, da se kopičijo oblaki okoli planin. Temperatura je visoka, zračni tlak se počasi in enakomerno niža. Popoldne se moč oblačnosti stopnjuje, pojavijo se tudi najvišji mrežasti oblaki, od katerih niti prvi niti drugi ne privedejo do padavin. — Opisano vreme pripada k južnemu tipu in zato gledamo v tabelo 3 procente, ki pripadajo znački J. Vidimo, da imamo za naslednji dan precej isto verjetnost za padavinsko kot nepadavinsko vreme; v prvem primeru znaša procent 46, v drugem 54. To je seveda neugodno za napoved in ogledamo si zato še druga števila v tabeli. Južni tip se prevrže vase v Ljubljani poleti povprečno v 32 %; če prištejemo to število k procentom za padavinsko vreme, dobimo število 86. Tedaj je verjetnost, da bo naslednji dan nastopil južni ali kak deževni tip, kar 86 procentna. Če se naslednji dan res brezpadavinski jug ponovi, je za en dan pozneje verjetnost za isto vreme oslabiljena in pričakovati moremo dva dni po opisanem dnevu že dež in nevihte. Pri sklepanju nam pomaga tudi poznanje izprememb zračnega tlaka, saj je znano, da nizko stanje in nižanje zračnega tlaka pomanjša verjetnost za padavinsko vreme, višanje in visoko stanje pa poveča.

FRANCESCO ROBBA

(Nadaljevanje.)

To je prednico in prefekto, ki je bila rodna sestra ustanoviteljice, silno užalostilo, nakar se je ustanoviteljica dala ganiti in je priložila prejšnji vsoti 4000 gld. še 2000 gld. ter darovala samostanu ves ornat.¹¹⁷

Robbi je bilo ustavljeno delo in je moral napraviti drug načrt,¹¹⁸ nakar je sklenil 27. julija 1730

¹¹⁷ Anali istotam.

¹¹⁸ Akt istotam.

DR. ANTON VODNIK

novo pogodbo.¹¹⁹ V njej obeta Robba, da bo postavil oltar brez kipov že v treh letih. Prednica mu mora izplačati 5000 gld. in štiri stebre iz afriškega marmorja na svoje stroške pripeljati do cerkve, dalje mu mora preskrbeti železo, svinec in zidarje z vsem potrebnim za postavljanje. Posamezni deli oltarja bodo iz afriškega marmorja, iz rdečega francoskega, rumenega veronskega in

¹¹⁹ DS, 1902, p. 731. Sam pogodbe nisem mogel najti.

rdečkastega domačega, kipi pa vsi iz belega marmorja. Visok bo oltar 42 čevljev.¹²⁰

L. 1733. poleti je položil generalni vikar v prisotnosti notarja in spovednika Andreja Wagnerja blizu obhajilne mize prvi kamen. Nato so se postavile stopnice in prvi postament.¹²¹

2. dec. 1734 je dobil Robba na račun oltarja 500 gld.¹²²

L. 1735. je delo pri začetem oltarju zastalo, ker ga je Robba prekinil. Morda iz istega razloga kot v avguštinski cerkvi, ker je namreč nameraval oditi na Koroško. Na tožbo priorja in konventa avguštinskega samostana je ostal v Ljubljani in nadaljeval začetno delo pri avguštincih. Morda je tudi zato odložil nadaljevanje oltarja pri uršulinkah.¹²³

18. avg. 1739 je dobil Robba na račun oltarja 200 gld.,¹²⁴ 20. aprila 1740 tudi 200 gld.,¹²⁵ nato pa še 100 gld.¹²⁶

26. aprila 1742 je prejel na račun oltarja 50 gld.¹²⁷ in 12. maja 1742 na račun nagrobnika 100 gld. Obljubil je, da bo dokončal oltar v začetku prihodnjega avgusta. 21. julija 1742 je prejel na račun nagrobnika še 40 gld.¹²⁸

Po prvi pogodbi, ki je bila sklenjena 27. maja 1729 na podlagi načrta, ki ga je napravil g. Giovanni Fusconi, sem bil primoran iti takoj v Benetke, da kupim potrebni marmor ter začnem z delom. In ko sem z delom že precēj napredoval, so mi ga čez eno leto čč. matere uršulinke ustavile in prepovedale, da bi ga nadaljeval. In bil sem primoran tako po čč. materah uršulinkah kakor po velerodni gospe Schellenburgovi, dobrotnici, da napravim drug načrt, in ko sem ga naredil, se je sklenila sedanja pogodba. Ker pa je moralo biti vse delo po mojem načrtu večje, sem moral iti zopet v Benetke, da kupim drug marmor, ker nisem mogel rabiti prvega, ki je bil premajhen.

Tako sem tudi moral kupiti en kos afrikankega marmorja, da sem zvezal štiri afrikanske stebre, ker so bili prekratki, in katere so v smislu pogodbe dolžne dati čč. matere uršulinke. Ta afrikanski kos stane v Benetkah, kakor je razvidno iz pobotnice, 165 benečanskih dukatov, kar da

nemških gld. 204'36

21. avg. 1743 je predložil Robba samostanu naslednjo specifikacijo stroškov in del, ki so se izvršila preko načrta in pogodbe pri oltarju v uršulinski cerkvi:

prevoz iz Benetk v Trst stane . . . gld. 10'34

in iz Trsta do Ljubljane gld. 51'19

Imenovani kos stane s prevozom . . . gld. 266'29

Ker sem porabil za vezanje vseh štirih stebrov približno polovico tega, kar stane, morajo čč. matere uršulinke plačati še gld. 133'14½

Za stroške, ki sem jih imel, da sem prežagal in dodal vse štiri kose imenovanim štirim stebrom, računam gld. 10'—

Da sem zboljšal prvo stopnico in jo napravil bolj udobno za duhovnika, to je, da sem jo razširil in stavil vmes afrikanski marmor — in sicer z namenom, da stopi bolj v oči in tvori okrasek, ki ga načrt nima, računam gld. 40'—

Ker so v načrtu kapiteli goli in sem jih jaz napravil v obliki olivnih listov, da stopijo bolj v oči, ter sem pri pozlačevanju varčeval z zlatom, računam za to navršno delo gld. 15'—

Za druga dodana dela iz genoveškega marmorja, to je dve angelski glavici, ki sem ju napravil v antependiju v večji okras, ker jih načrt nima, računam gld. 6'—

Za druge dodatke iz genoveškega marmorja, to je dve angelski glavici pod grbom in »picalgio« (?) pod sredo velikega okvirja, z izpremembo istega pod Vero, v večji okras in zaradi večje proporcije, in za školjke slike iz trdega kamna (?), kar načrt nima, računam gld. 25'—

Ker sem obvezan v smislu pogodbe, da napravim kipe v naravni velikosti, in ker so mi rekli, da bi bili premajhni za tako velik oltar, sem jih napravil za pol čevlja večje in sorazmerno tudi širše in debelejše; za to navršno visokost, širokost in debelost, računam, ker je bilo pri vsakem precēj več dela, za vsak kip 24 gld.

Za vseh sedem torej gld. 168'—

Prepeljave so se izvršile na moje stroške. Ko je delo že toliko napredovalo, sem dal s svojimi vozmi in konji zapeljati marmorne dele v samostan preč. uršulink, kamor sem dal zapeljati ves imenovani oltar, razen 10 do 12 vozov, ki so jih dale preč. matere, ker je meni manjkalo konj. In ko je prišel čas, da se postavi v cerkvi na določenem kraju, sem dal znova naložiti imenovani marmor na voz z dvema kolesoma ter ga potegniti s pomočjo delavcev iz samostana v cerkev na določen

¹²⁰ DS, 1902, p. 731.

¹²¹ Anali v uršulinskem arhivu.

¹²² Pobotnica istotam.

¹²³ Anali istotam.

¹²⁴ Pobotnica istotam.

¹²⁵ " "

¹²⁶ " "

¹²⁷ " "

¹²⁸ " "

kraj. Dal sem ga zvezati, potegniti kvišku na določeno mesto, pri čemer sem rabil 12, včasih 4 ali 6 delavcev, kakor je bilo pač potrebno gledé na težo in velikost marmornih kosov.

Ker so v smislu pogodbe dolžne nositi vse te stroške preč. matere uršulinke in ker sem jih poravnal jaz, mi jih bodo morale plačati

v znesku gld. 320—

Preč. gospa dobrotnica Schellenburg mi je obljubila, da mi bo prav vse povrnila z darilom, ne samo škodo, ki sem jo imel radi izpremembe prvega načrta in pogodbe, in me je prosila, naj vse dobro in temeljito izvršim ter okrasim, da bo kolikor mogoče stopilo bolj v oči, zato pa da bom čisto gotovo zadovoljen z darilom. To sem vedno pripravljen priseči.

Da ustrežem želji preč. mater uršulink, jim dam na prosto voljo, da mi izplačajo ta denar ali z darilom ali s plačilom. Ker so preč. matere uršulinke dolžne, da mi dajo afrikanski ter beli in rumeni marmor, da izvršim grob blag. gospe dobrotnice, in ker sem ta marmor dal jaz, mi bodo morale plačati gld. 46³²

Druga mala dela in popravila, ki sem jih naredil za samostan, odpuščam zaradi vljudnosti in ljubeznivosti, ki sem jih prejel od blag. in preč. mater. — Ljubljana, 21. avgusta 1743. — Francesco Robba, scultore et architetto.¹²⁹

Maja 1742 je Robba obljubil, da bo dovršil oltar v začetku prihodnjega avgusta, toda šele 1744 se je delo spet nadaljevalo. V juliju so tlakovali sakrarij z marmorjem in cerkev s kamenitnimi ploščami. Odpravili so stari nagrobnik ustanoviteljev in postavili novega.¹³⁰ Vse to je izvršil Robba.

9. maja 1744 je prejel Robba na račun oltarja 150 gld. Istega dne tudi 100 efektivnih ogrskih denarjev za delo, ki ga je izvršil preko načrta in pogodbe¹³¹ in ki je navedeno v specifikaciji.

Za tlak v sakrariju je Robba računal 400 gld. 40 kr. Od tega je prejel sam 327 gld. 18 kr., ostanek 82 gld. 22 kr. pa 3. nov. 1744 Ludovik Bombasi,¹³² ki je gotovo Robbi samo pomagal pri tem delu, ker je bil sicer samostojen mojster.

Stroški za tlak v cerkvi so znašali 738 gld. 50 kr. 1 vin.¹³³

Oltar z vsem drugim je bil dovršen 20. okt. 1744. Stal je 11.136 gld. 39 kr.¹³⁴

Na dan sv. Uršule se je obhajala slovesnost v proslavo novega oltarja. Službo božjo je imel, v juliju istega leta imenovani, novi generalni vikar Karel Peer.

Ker je bil sedaj postavljen tudi oltar, se je 17. julija 1749 cerkev javno posvetila. Obred je izvršil škof Ernest Amadej grof pl. Attems.¹³⁵

Dne 3. febr. 1730 je tožil Janez Serin Robbo kot Mislejevega zapuščinskega oskrbnika zaradi dolga v znesku 400 gld. s prošnjo, da se radi njegove bolehnosti izvrši položitev prisega v njegovem stanovanju dne 6. febr. Sodišče je prošnji ugodilo.¹³⁶ Dne 17. febr. se je vršila razprava v tej zadevi. Serin dá prečitati zapis o prisegi dne 6. febr. Robba priznava, da je treba dolg v znesku 400 gld. plačati, navaja pa, da je našel v zapuščini neko protiterjatev od 9. nov. 1725. Serin ugotavlja, da protiterjatev še ni likvidna. Sodišče ugotovi tožbenemu zahtevku Serina na 400 gld., prav tako glede 50 gld., zaradi katerih se je istočasno vršila razprava.¹³⁷ Dne 17. marca toži Janez Serin Robbo zaradi dolga v znesku 100 gld. s 6% zamudnimi obrestmi. Serin da je namreč na račun Luke Misleja izplačal nekemu njegovemu prijatelju N., kamnoseku v Benetkah, v marcu 1725. leta 600 liber ali 120 gld. nemške veljave. Mislej mu je 20 gld. vrnil, drugih 100 pa obljubil plačati čimprej. Ker je njemu samemu udeležba na razpravi neprilicna, pooblasti solicatorja Jelouska. Končno predlaga Serin za Robbo zapor v mestnem stolpu, če ne plača.¹³⁸ Dne 7. julija Robbe v zadevi 100, oz. 400 gld. ni bilo k razpravi, zato ga je sodišče zamudno obsodilo na plačilo 100 gld. s 6% obrestmi, zaradi 400 gld. pa na zapor v stolpu, dokler ne plača.¹³⁹ Dne 18. avgusta pa prosi Robba v zadevi 400, oz. 100 gld., na katere je bil dne 7. julija zamudno obsojen, naj se Serin povabi pred sodišče, medtem pa naj se sklep suspendira.¹⁴⁰

Dne 18. okt. 1731 je umrla Robbova žena Terezija, stara šele 30 let. Dne 3. junija 1732 pa se je Robba poročil drugič, in sicer z Ano Marijo Petterman, hčerjo Matije Pettermana. Poročil ju je generalni vikar dr. Jakob Schilling v uršulinski cerkvi. Tudi iz tega zakona se je rodilo več otrok, ki pa so večinoma kmalu pomrli. Matija Frančišek Ks. se je rodil 15. febr. 1733. Boter mu je bil ljubljanski zvonar Gašper Franchi. Marija Neža se je

¹²⁹ Akt istotam.

¹³⁰ Anali istotam.

¹³¹ Pobotnica istotam.

¹³² „ „

¹³³ „ „

¹³⁴ Anali istotam.

¹³⁵ Anali istotam.

¹³⁶ G. P. 1730, p. 138, 139.

¹³⁷ l. c., p. 139—140.

¹³⁸ l. c., p. 142—143.

¹³⁹ l. c., p. 152—153.

¹⁴⁰ l. c., p. 156—157.

rodila 1. jan. 1734, umrla 8. aprila 1736. Marija Terezija 11. sept. 1735. Nepomucena Jozefa 9. jan. 1737, umrla 26. febr. 1738. Nikolaj Jožef 8. dec. 1738. Marija Antonija 16. junija 1741, umrla 17. maja 1742; pokopali so jo pri sv. Petru. Vincencij Fererij Fortunat 12. julija 1743. Marija Antonija II. 13. julija 1745. Gregor Peter Regelat 17. marca 1748, umrl 27. dec. 1748; pokopan je pri sv. Petru. Odtlej se ne hrani noben podatek več v farnih maticah o Robbovi družini v Ljubljani.¹⁴¹

O drugi Robbovi ženi Ani Mariji, rojeni Petterman, ni znanega nič drugega kot to, da je 27. okt. 1744 tožila pri mestnem sodišču Urbana Wreiderja zaradi obrekovanja, češ da je imela, preden se je poročila, nezakonskega otroka. Zahtevala je, da naj toženec v 14 dneh doprinese dokaz resnice, v nasprotnem primeru pa naj mu sodišče naloži silentium perpetuum in naj ga zasliši. Sodišče določi dan zaslišanja na 17. nov.¹⁴² Dne 4. dec. prosi tožiteljica za obnovitveni narok v isti zadevi. Sodišče ga določi na 10. dec.¹⁴³ Pri razpravi dne 15. jan. 1745 je Wreider tožbi ugovarjal in izjavil, da je pripravljen priseči, da ni tega nikdar govoril. Sodišče sklene, da mora tožiteljica dokazati, da jo je toženec res obrekoval.¹⁴⁴

Meseca julija l. 1732. je postavil Robba v — tedanji jezuitski — cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani veliki oltar, in sicer samo spodnji del s tabernakljem. Nastavek bi imel izvršiti pozneje — v ta namen so istočasno položili že temelj — vendar pa do tega ni prišlo. Oltar je dobil naslikan nastavek na steno kora. Oltar, ki je ves iz raznobarvnega marmorja, je izdeloval Robba štiri leta in zaslužil po pogodbi 2900 gld. Od Cirhaimove imovine so vzeli malone 2000 gld., drugo je plačala cerkev sama.¹⁴⁵ Oltar je signiran in datiran FRANC. ROBBA. VEN. INVEN. ET. FAC. 1732.

Mislej je zapustil svojemu zetu med drugimi tudi hišo na Starem trgu pri sv. Florijanu, ki pa je bila v tako slabem stanju, da je imel magistrat za potrebno, izdati Robbi dne 9. aprila 1735 odredbo, v kateri ga poziva, da mora hišo popraviti še to leto in najmanj v šestih tednih pričeti z delom. Hiša da je že napol razpadla in je krita z deščicami, radi česar ni samo za mesto neprijemna, ampak je tudi nevarnost zaradi ognja. Zato mora hišo podreti in pozidati, jo obokati, opremiti z zidanim opažem in jo pokriti z opeko. Če ne, bo

prišla na javno dražbo in se bo prodala prvemu, ki jo bo pripravljen popraviti. Če pa ne bo kupca, jo bo za ceno, izklicano na dražbi, kupil magistrat, da se odvrne nesreča in torej v korist splošnosti. Zabiča mu, da se mora te odredbe držati in jo izvršiti.¹⁴⁶ Vendar se Robba te odredbe ni držal in je ni izvršil, marveč je po dveh in pol mesecih, dne 27. junija, prosil magistrat za odlog do prihodnje spomladi, češ da je zidarski material letos predrag in ga ni niti dobiti. Magistrat mu podaljša rok do prihodnjega sv. Jurija.¹⁴⁷ Toda Robba tudi spomladi 1736 še ni pričel z delom, odlašal je z njim tudi vse leto 1737 in 1738 — zato mu je magistrat z odredbo dne 20. dec. 1738 ponovno naložil, da mora spomladi prihodnjega leta popraviti hišo.¹⁵⁰ Toda tudi ta magistratova odredba ni zalegla, Robba je odlašal dalje do l. 1748, ko se je začela zaradi razpadajoče hiše razburjati že tudi soseda Ana Marija vd. Tonitsh, ki je dne 8. junija 1748 poročala mestnemu sodišču, da je imenovana hiša tako razdrta, da se bo vsak trenutek zrušila — zato prosi magistrat, naj ne izvrši samo ogleda, ampak naj tudi Robbi naloži, da naj hišo čimprej popravi in spravi v red. Sodišče je določilo narok 12. junija.¹⁵¹ Dne 25. junija je Robba pri mestnem sodišču prosil, naj se dá hiša ceniti po izkušenih ljudeh in naj se prvemu najboljšemu kupcu, ki jo bo hotel popraviti, prodá. Sodišče je določilo za cenilce Primoža Felicijana Walandta, Jožefa Karla Penitsha, mestnega stavbenika Janeza Jurija Schmidta ter dva tesarska mojstra.¹⁵² Istočasno je magistrat na prošnjo Ane Marije vd. Tonitsh izdal Robbi nálog, naj v določenem roku prične s popraviljanjem hiše, sicer se bo postopalo proti njemu z ostrejšimi sredstvi in se bo od njega zahtevalo povračilo morebitne škode.¹⁵³ O nadaljnji usodi te hiše izvemo iz pravde med Robbo in Frančiškom Perrom, o kateri nam bo govoriti pozneje.

Dne 30. nov. 1738 je prejel med drugimi tudi Robba od mestne občine v užitek njivo pod števil. 82, ki je bila prosta, proti vestnemu odrajtovanju obrtnega davka.¹⁵⁴

¹⁴⁶ G. P. 1735, p. 49.

¹⁴⁷ l. c., p. 77.

¹⁵⁰ l. c. 1738, p. 137.

¹⁵¹ l. c. 1748, p. 164.

¹⁵² l. c., p. 174. Janez Jurij Schmidt je posloval v Ljubljani kot zidarski mojster okoli l. 1730.—1760. L. 1732. je n. pr. napravil model za vojašnico pri sv. Petru, ki pa se ni zidala po tem modelu. (Viktor Steska, Naši stavbarji minule dobe, ZUZ 1923, p. 7.)

¹⁵³ l. c., p. 175.

¹⁵⁴ l. c. 1738, p. 114.

(Dalje.)

¹⁴¹ DS, 1902, p. 677.

¹⁴² G. P. od 8. julija 1740 — 3. dec. 1750.

¹⁴³ l. c.

¹⁴⁴ l. c.

¹⁴⁵ DS, 1902, p. 681.

NARODNI DOMOVI V SLOVENIJI

ANTON PODBEVŠEK

V volji, da se ne zavre udejstvitve Akademije in Galerije in spričo dejstva, da pravkar obravnavate novo oddajo lokalov v Narodnem domu za dolgo dobo let, se nam zdi zdaj najugodnejši trenutek najnujnejše vas prositi, da temeljito razpravljate o usodi in bodočnosti Narodnega doma in se ne vežete za lokale z novo najemninsko pogodbo.

V skrajnem slučaju, v interesu stvari in v izogib zvezanim rokam, je Narodna galerija pripravljena sama potezati se za najem lokalov.

Narodna galerija ni tedaj opozorila Društva »Narodni dom« le na veliko odgovornost, ki jo ima do slovenskega naroda, temveč je tudi poudarila, da »v skrajnem slučaju« tudi sama reflektira na oddajo prostorov. Kako dobro je bila poučena o razmerah v Društvu »Narodni dom«, je pokazala seja tega društva dne 2. maja 1924, na kateri je bilo sklenjeno, da je »z ozirom na razmere, ki so nastale v gostilni in kavarni, smatrati najemno pogodbo s Šlahoto za razveljavljeno«. Tudi je bilo sklenjeno »z ozirom na prošnji Sokolskega društva in Zveze kulturnih društev za prepustitev kavarniških in gostilniških lokalov, pozvati društvi, da se med seboj sporazumeta glede prostorov ter da naznanita, kako najemnino bi mogli plačevati.« Predlog Slovenske matice in Narodne galerije za prevzem Narodnega doma pride v pretres v prihodnji odborovi seji.

Ta seja je bila sklicana šele 20. junija in na njej je bilo sklenjeno: »Gospodu Antonu Lajovicu se naroči, da naj pospeši dogovore s Slovensko matico in z društvom Narodno galerijo, ki naj stavi konkretno predloge in pogoje, pod katerimi bi prevzeli Narodni dom. Čim se taki predlogi in pogoji sporoče g. predsedniku, se skliče ponovno odborova seja in nato eventualno občni zbor. Rešitev prošenj za prostore, ki jih nameravajo vzeti v najem Zveza kulturnih društev, Sokol, Narodno-socialistična stranka, Orjuna in Česka obec, se odgodi do prihodnje seje.¹ Sokolu se priporoča vzeti kavarniške prostore namesto gostilniških.«

Slovenska matica se je takoj odzvala pozivu in je sporočila pogoje, pod katerimi bi bil mogoč sporazum med Slovensko matico, Narodno galerijo in Sokolom. Na seji Društva »Narodni dom« dne 11. julija je bilo potem sklenjeno, »da je delovati na to, da se ti dve društvi (Slov. matica in Narodna galerija) sporazumeta s Sokolom in naj se v to svrhu skliče na dan 18. t. m. sestanek zastopnikov vseh treh imenovanih društev. Zastopniki naj se na licu mesta prepričajo o stanju Narodnega doma in se dogovore glede lokalov, ki naj bi pripadali posameznemu izmed teh treh društev.« »G. svetnik Lajovic izjavlja, da bi Slovenska matica uveljavila svoje, po pravilih pristoječe ji pravice tudi s tožbo.«

Sestanek dne 18. julija 1924 ni dosegel svojega namena. Sokoli so namreč zahtevali zase vse pritličje

¹ Rešitev teh prošenj se je potem prelagala od seje do seje.

Narodnega doma, s čimer pa bi po mnenju združenih društev: Slovenska matica, Narodna galerija in Društvo za humanitarne vede »postala Slovenska akademija znanosti in umetnosti nemogoča.« Sokoli so tudi »izjavili, da bodo na občnem zboru Društva »Narodni dom« predlagali spremembo pravil v tem smislu, da stopi Sokolsko društvo na mesto Slovenske matice«.

Ob tej priliki sta Slovenska matica in Narodna galerija izrazili željo po podrobnih podatkih o stanju Narodnega doma. Upravitelj Narodnega doma Fr. Pretnar jima je nato poslal obširen elaborat, iz katerega posnemamo:

Posest Narodnega doma obsega štiri parcele, obsegajoče poslopje (1765 m²), paviljon (385 m², sedaj nekaj več), vrt (3017 m², sedaj nekaj manj) in prostor pred poslopjem v skupni izmeri 6104 m². Prostor pred Narodnim domom vzdržuje od l. 1897. mestna občina. Listin o tem ni nobenih.

Bremena: dolg pri Kmečki posojilnici² K 408.888, dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski K 290.891, 132 deležev à K 200 = K 26.400, skupaj K 726.179. Dolg pri Mestni hranilnici bi se ob ugodni konstelaciji najbrže dal precej znižati.³

L. 1923. so znašali izdatki: za popravilo K 142.282, za davke K 31.656 in za občinske doklade K 8244. Samo proračun za letos potrebna popravila na strehi znaša K 52.800.

Kar se tiče arene (paviljona) je pripomniti, da je od 1. novembra 1921 za 25 let oddana v najem Stavbnemu dijaškemu društvu. Društvo je intabulirano. Plačuje K 600 letno in vse davke in stroške.

Ker ni na sestanku dne 18. julija prišlo do sporazuma, so se združena društva obrnila dne 26. avgusta pismeno na Ljubljanskega Sokola in mu v obliki spomenice obrazložila, zakaj je baza, ki si jo je to društvo ustvarilo s predlogom, da hoče imeti vse spodnje prostore, nespremenljiva. Ker pa je Sokol vztrajal pri svojih zahtevah, ni združenim društvom preostajalo nič drugega, kot da se obrnejo na Društvo »Narodni dom«, naj to reši spor med njimi.

Na seji dne 10. septembra je nato Društvo »Narodni dom« sklenilo, da skliče dne 15. septembra sestanek odborov vseh prizadetih društev, na katerem naj bi se dognalo, kako spraviti v sklad zahteve Sokolskega društva s predlogi ostalih društev.

Sestanek dne 15. septembra je potekel brez uspeha, prav tako pa tudi ponovni sestanek dne 22. septembra. Na obeh sestankih se je poudarila želja, naj se odločitev prepusti odboru Društva »Narodni dom«.

Dne 29. septembra se je vršila zgolj seja odbora Društva »Narodni dom«, na kateri je bil soglasno sprejet načrt pogodbe, ki ga je sestavil dr. Ažman. Po njem naj bi dobil Sokol del pritličnih prostorov, ki pa bi jih bilo treba oddeliti tako, da bi bila vsaka

² In ne tedaj pri Kmečki hranilnici, kot je to napravil tiskarski skrat v zadnji številki »Kronike«.

³ Kako je bilo s tem dolgom, je pojasnjeno.

komunikacija med Sokolom in med bodočo Akademijo znanosti in umetnosti izključena. Najemnina bi znašala za Sokola Din 2400, a najemna pogodba bi trajala za vsa društva 40 let.

S tem načrtom združena društva niso bila zadovoljna. Kot so javila dne 7. novembra, je bila »podlaga za prevzem Narodnega doma od početka vseh dogovorov in sestankov, ki jih je izprožilo Društvo za humanistične vede s svojo 'Spomenico' alternativa, da pripade Narodni dom Akademiji znanosti in umetnosti in se sočasno likvidirata društvi Slovenska matica in Narodni dom ali pa Društvo 'Narodni dom' formalno obstoja dalje, vse njegove gospodarske funkcije z dolgom vred pa prevzame Akademija, oz. do njene ustanovitve podpisana društva. Ljubljanski Sokol ohrani svoje prostore v domu v okvirju dodelitve, kakor jo določa Vaš sklep.

Ker je ta podlaga z Vašim sklepom gospodarsko v popolnem nasprotju in izgube društva po 40-tih letih ne le lokale, ampak tudi ves investirani in posojeni kapital, ter izidejo iz pogodbe gola, zato ne moreta niti Matica niti Društvo za humanistične vede na podlagi poslanega sklepa formulirati nobenih protipredlogov. Narodna galerija pa je potrdila na odbo-rovi seji dne 6. t. m. svoj stari sklep, ki se glasi: Narodna galerija posodi Narodnemu domu vsoto, kolikor znaša sedanji dolg Narodnega doma, plača popravila stavbe, postane intab. najemnik za dobo 90 let ter se za svoje posojilo (dolg in popravila) intabulira po povprečni hipotekarni obrestni meri Mestne hranilnice ljubljanske, Narodna galerija plačuje Narodnemu domu najemnino v tisti višini, kolikor pripade nanjo pro parte po kvadraturi prostora, ki ga uporablja. Najemnina celotnega Narodnega doma obstoji iz obresti zgornjega posojila Narod. domu, vzdrževalnih stroškov ter davkov.«

Po tem jasnem odgovoru Narodne galerije je dobil dr. Ažman dne 10. decembra pooblastilo, »da sestavi nove predloge, ki naj jih čimprej pošlje i Sokolu i Narodni galeriji v pretres s pozivom, da odgovorita v 14-tih dneh«.

Na seji dne 5. marca 1925 je mogel dr. Ažman poročati, »da je ponudba Društva 'Narodni dom' sprejeta i od Sokolskega društva i od Narodne galerije. Določijo se glavne smernice, po katerih je sestaviti pogodbo, ki ima urediti razmerje med Sokolskim društvom in Narodno galerijo. Pogodbo sestavi dogovorno z obema navedenima strankama dr. Ažman. Društvo Narodni dom ostane še nadalje, uprava društvenega premoženja pa preide v roke novega odbora, v katerem bi imeli večino zastopniki Slovenske matice, Narodne galerije in Društva za humanistične vede, oz. Akademije znanosti in umetnosti. Pogodba stopi v veljavo, ko Slov. matica in Narodna galerija zasedeta Narodni dom.«

Po 5. marcu sta bili sklicani še dve odborovi seji Društva »Narodni dom«, ki sta potekali precej burno,

¹ Proti transakciji so se tudi trdovratno upirala v Narodnem domu nastanjena društva: Bratstvo, Ciril Metodova družba, Česka obec, Ljubljanski Zvon, Nar. soc. strokovna zveza, Slavec, Sokol Ljubljana, Sokolski savez, Športna zveza in Zveza kulturnih društev. Sokol se je tudi trudil, da bi se sklical izredni občni zbor Društva »Narodni dom« in da bi se spremenila društvena pravila njemu v prid.

k čemur je v nemali meri pripomoglo časopisje, katerega en del je nastopal proti nameravani transakciji, drugi del pa se je ogreval zanjo.¹ Končno je le zmaga razsodnost. Podpisana je bila najemna pogodba med Ljubljanskim Sokolom in med Društvom »Narodni dom« ter je bilo sklenjeno, da se izpolni tudi drugi del dogovora, t. j. »omogočiti Slov. matici, Narodni galeriji in Društvu za humanistične vede, oz. Akademiji znanosti in umetnosti, da more sestaviti nov upravni odbor.«² V ta namen je bilo sprejetih na seji dne 2. oktobra 1925 naslednjih 10 deležnikov: dr. Fran Kidrič, dr. Izidor Cankar, dr. Ivan Prijatelj, vsi trije vseučiliški profesorji, dr. Drago Marušič, odvetnik, dr. Josip Regali, odvetnik, dr. Fran Stele, konservator, dr. Fran Mesesnel, docent, Anton Lajovic, sodni nadsvetnik, Saša Železnikar, urednik, in Matej Sternen, profesor. Obenem je bilo sklenjeno, da se skliče dne 20. novembra občni zbor Društva »Narodni dom«.

Kljub temu, da je postajal prevzem Narodnega doma po združenih društvih sedaj dovršeno dejstvo, se je vršil občni zbor Društva »Narodni dom« v precejšnjem bojnem razpoloženju. Na njem je najprej predsednik dr. Ravnihar imel predsedstveno poročilo, ki nudi v kratkih obrisih zgodovino Narodnega doma. Poročilo je zanimivo zlasti radi tega, ker slika kulturno življenje Ljubljane v zadnjih 45-tih letih in izpopolnjuje dosedanja izvajanja o zgodovini ljubljanskega Narodnega doma:

»Če si hočemo podati račun,« je dejal, »je li in v koliko je Društvo 'Narodni dom' ali prav za prav njegov sinonim, njegova stavba v vsej tej dobi ustrezala svojemu namenu ter izpolnila napram narodu svojo dolžnost, tedaj se nam je predvsem ozreti na voljo in namen njegovih ustanoviteljev. Društvena pravila nam pravijo, da hoče društvo s svojo zgradbo, vsem narodnim društvom ljubljanskim, ki se z umetnostjo, znanstvom pečajo ali k družbinski zabavi služijo, stalno in lepo domačijo napraviti in na tak način narodno omiko in zabavo pospešiti.

Prosveti in družabnosti naj bi bila posvečena nameravana palača 'Narodnega doma'. Toda skoro bi dejal, da je bil večji poudarek na družabnosti kakor pa na kulturi, zakaj izmed obeh društev, ki sta v oni prvi dobi bili zasedli Narodni dom, namreč Ljubljanski Sokol in Narodna čitalnica, se more samo o prvem trditi, da je služilo docela narodovi kulturi, o drugem pa le deloma. Cela vrsta društev, zlasti ona, ki se z 'umetnostjo in znanstvom pečajo', je ostalo zunaj nove domačije, da navedem le Slovensko matico in Glasbeno matico.

Toda takrat se nad tem nihče ni spotikal, ker se je gledalo v prvi vrsti na tedanjo potrebo slovenske družbe v Ljubljani. *Moramo si predočiti, da se je takrat slovenska družba šele ustvarjala. Ves naš narod je bil v težki brambi svoje eksistence. Avstrijska birokracija s svojo ponemčujočo tendenco je s ko-*

² Najemna pogodba med Društvom »Narodni dom« in med Ljubljanskim Sokolom je bila registrirana pri sodišču dne 17. novembra 1925, med Društvom »Narodni dom« in med Narodno galerijo pa šele dne 14. julija 1927 (radi visokih stroškov!). Do teh terminov sta obstajali interni pogodbi. Najemna doba znaša za oba pogodbenika: Sokola in Narodno galerijo, 60 let.

ščeno roko tiščala Ljubljano, ki jo je upravljal še nemški občinski svet. Nacionalna zavest je le polagoma pronicala v narodu. Zajela je inteligenco, potem pa vse druge narodove sloje.

Družabnost je bila tedaj važen politični faktor. Poedince zdramiti iz letargije ali pa celo iztrgati iz objema narodnih nasprotnikov, temu namenu je v prvi vrsti služila gojitev družabnosti, kajti vsa umetnost je bila v tem, privabiti mlačneža ali strahopetca v slovensko družbo, ga tu držati s pesmijo, z živo besedo ali pa s samo zabavo ter mu na ta način vdahnuti nacionalno zavest. V tat namen so služile 'Besede' Narodne čitalnice in njen Vodnikov ples pa tudi jourfixi Sokola, njegove tradicionalne maskerade in pa razni Silvestrovi in Miklavževi večeri.

Slovenska družba pa je — tudi s pridobivanjem političnih pravic — postajala vedno bolj razčlenjena pa tudi vedno večja. Vedno širši sloji so izpovedavali svoje nacionalno prepričanje. Za gojitev družabnosti je pričelo nedostajati prostorov. Prostori stare čitalnice v Souvanovi hiši v Šelenburgovi ulici so bili odločno pretesni. Niti ni bilo primerne koncertne dvorane, kajti one v stari reduti na Sv. Jakoba trgu ne smemo imeti za tako. Drugo pa je bilo vse v nemških rokah.

Ta nedostatek, ki ga je občutila slovenska družba, je takrat v prvi vrsti spočel misel o zgradbi Narodnega doma, misel, ki smo jo povzeli po češkem vzorcu. Nikakor pa ne smemo podcenjevati tega povoda, kajti ponovno poudarjam, bil je eminentno narodno političnega značaja. In Narodni dom, impozantna stavba, je za tiste čase docela izpolnila svojo dolžnost. Tu so v ne ravno akustični dvorani bili koncerti Glasbene Matice in drugih društev, tu se je osredotočilo vse družabno življenje Ljubljancanov, spodnji prostori pa so služili Ljubljanskemu Sokolu in njegovi kulturni misiji.

Toda te idilične razmere niso trajale dolgo časa. Nastajala so nova kulturna in družabna središča, ki bi jih danes našteali že na stotine in ki si o njih niti misliti ne moremo, kako bi jih v smislu naših pravil zgostili pod eno streho. In dobili smo nove dvorane, unionsko, Mestni dom, Ljudski dom, po prevratu dvorano Filharmonične družbe in kazinsko dvorano, da ne omenjam obeh gledaliških poslopij, ki sta nam za naše kulturne potrebe popolnoma na razpolago. Narodni dom je polagoma zgubljal značaj slovenskega družabnega središča, kar najbolj potrjuje dejstvo, da je Narodna čitalnica, ki je bila svoječasno duša zamisli Narodnega doma, brez hrupa prenehala s svojim delovanjem ter končno izdihnila svojo blago dušo.

Čim je prišlo to spoznanje, je misel Narodnega doma samo še životarila. Poskušali so jo tu in tam z umetnimi injekcijami oživljati, toda pokazali so se samo trenutni uspehi. Imeli smo veličastno stavbo, ki je bila brez dvoma kras slovenske prestolice, toda njena duša je bila brez vsebine. Ni se znala prilagoditi novim razmeram. Njena koncertna dvorana je postala plesišče, restavracija in kavarna sta prej onečščali kakor dvigali ugled Narodnega doma in o vsej dekadenci priča najbolj zgovorno dejstvo, da so se v poslopju celo naselile politične stranke, ki naj bi, da govorim z našimi pravili, »pospeševale narodovo omiko in zabavo.«

O vzrokih, ki so privedli do tega, da je Društvo »Narodni dom« sklenilo napraviti glede Narodnega doma poseben aranžma z združenimi društvi, je dr. Ravnihar poudarjal:

»Pri tem ne samo, da se nikdar ni pričel izvrševati amortizacijski načrt deležev, ampak je na poslopju bremeneči dolg pri Mestni hranilnici ljubljanski stalno naraščal. Ta upnica je bila končno prisiljena, da je v varovanju svojih koristi postavila sekvestra. Narodni dom je bil na ponudbo za nizko ceno (120.000 kron) društvom kakor Glasbeni matici, Ljubljanskemu Sokolu, toda nihče ni maral ugrizniti v kislo jabolko. Tudi Slovenska matica ne. Vsakdo je bil prepričan, da bi bilo sicer lepo, a neplodonosno poslopje Narodnega doma v njegovi bilanci močno pasivna postavka. Da ne zapade Narodni dom zasebni spekulaciji — tako daleč je že bilo — je danes odstopajoči odbor spomladi l. 1918. prevzel društveno upravo z nalogo, da vzdrži društvo nad vodo.

Kriza pa je bila ves čas trajna, nikoder ni bilo izgleda na uspešni izhod iz nje. To je bil tudi vzrok, da upravni odbor že v prejšnjih letih ni bil sklical občnega zbora, saj je bil upravičeno mnenja, da tudi občni zbor ne bi bil prinesel prave rešitve.

Že preteklo leto pa se je pričel oblikovati načrt, ki je dal spoznati, da bi bil rešitev težavnega problema. Narodna galerija, ta naša vzorna in vzgledna kulturna institucija, ki prav zaradi nedostajanja prostorov ni še mogla priti do pravega razmaha, in snujoča se Akademija znanosti in umetnosti sta videli v Narodnem domu stalno in lepo domačijo. Prišli sta s ponudbo, da najameta vse prostore izvzemši onih, ki naj so pridržani Ljubljanskemu Sokolu, proti temu, da na svoje stroške vzdržujeta stavbo v dobrem stanju, plačujeta vse davke z dokladami vred ter amortizirata zemljeknjižne dolgove. Napačna je torej govorica, češ da bi društvo 'Narodni dom' izročalo svoje imetje komurkoli v last. *Društvo 'Narodni dom' ne prestane, ampak ostane prejkoslej lastnik in gospodar vsega svojega posestva.*

Priznati je treba, da nam je ponudba dobrodošla, saj smo gledali v njej ne glede na rešitev materialnega položaja ono solucijo, ki se po svojem bistvu in po svoji intenciji najbolj približuje v društvenih pravilih izraženi volji ustanoviteljev Narodnega doma. Ako črtamo iz teh pravil za današnje čase gotovo neprimerni in neumestni namen »pospeševanja zabave«, potem ostane samo še glavni namen, da naj imajo v zgradbi prostora društva, ki se z umetnostjo, znanstvom pečajo, da se tako pospešuje 'narodna omika'. In temu namenu za današnji čas ne more biti bolje ustrezno, kakor če takim društvom smatramo Narodno galerijo in Akademijo znanosti in umetnosti, ki naj kot pendant našemu vseučilišču predstavlja našo kulturo v najvišji potenci. Naša nacionalna zavest dobi največje zadoščenje, ko si s ponosom lahko rečemo, Narodni dom je zunanja reprezentanca naše kulture. Tu sem lahko vodimo tujca, kadar mu hočemo dokazati svojo kulturno stopnjo, Narodni dom postane šele sedaj v resnici dom našega naroda, kajti narodu v njegovi celoti služita Narodna galerija in Akademija znanosti in umetnosti. Šele sedaj je vrnjeno poslopje Narodnega doma svojemu pravemu namenu.

Spričo tega je moral upravni odbor rešiti samo še problem Ljubljanskega Sokola; te matice vsega slovenskega, da jugoslovanskega Sokolstva, tega prevažnega narodnega činitelja. Zavedali smo se, da je bil Narodni dom od vsega početka namenjen Ljubljanskemu Sokolu ter da si je na tem delu pridobil gotovih pravic. Problem je bil v tem, da Sokola zaščitimo in zjamčimo njegove pravice zoper vsako eventualnost. Upravni odbor je prepričan, da je ta problem s posebno dobrohotnostjo napram Ljubljanskemu Sokolu rešil kar najpovoljnejše, ker ni samo zjamčil dosedanje njegove pravice, ampak mu je te pravice v prav izdatni meri razširil in povečal. Odbor je Ljubljanskemu Sokolu poleg vseh dosedanjih prostorov telovadnice s pritliklinami vred prepustil vse podpritičje, vse sobe na desni strani pročelja, ki so doslej služile gostilničarju za stanovanje, malo dvorano v pritličju na levi strani pročelja kakor tudi brezplačno uporabo vrta. Glede vseh teh prostorov je odbor z Ljubljanskim Sokolom sklenil perfektno najemno pogodbo, najemno dobo določil na 40 in kasneje celo na 60 let, letno najemnino pa za vse prostore na Din 2400. Šestdesetletna doba pomeni 'večen najem', najemnina Din 2400 letnih pa je bagatela za tako rekoč tretjino Narodnega doma, je le neka priznavalna najemnina. Razen tega je odbor dal Sokolu predkupne pravice do vrta. Vse te pravice so se v korist Sokolu zemljiško knjižno zavarovale, vse pa seveda pod pogojem, da se Narodna galerija in Akademija znanosti in umetnosti vselita v poslopje.

Odbor je mnenja, da je s tem Sokolu zagotovil munificentno naklonitev, kakršna mu v teku vse dobe njegovega dolgega in lepega življenja ni bila dana. Malo je sokolskih društev, ki bi imela tako si-

jajnih prostorov danih tako rekoč v dar. Pa čeprav v gotovih krogih ni uvidevnosti, sem prepričan, da bo prišel čas, ko bo upravni odbor deležen hvale in priznanja na njegovi naklonjenosti napram Ljubljanskemu Sokolu in na pravični ter pravilni, narodovim koristim ustrezajoči rešitvi perečega vprašanja — Narodnega doma.«

Po dolgi in burni debati¹ — ki se je razvila po poročilih še ostalih odbornikov — je opozicija zapustila občni zbor, nakar je bil soglasno izvoljen nov upravni odbor: predsednik dr. Ravnihar, podpredsednik Janez Zorman, tajnik dr. Cankar, blagajnik Fr. Pretnar, odborniki: dr. Ažman, dr. Kersnik, dr. Regali, dr. Stele, Anton Lajovic, Matej Sternen, Aleksander Železnikar, dr. Mesesnel; pregledovalci računov: dr. Kidrič, dr. Marušič, dr. Prijatelj, Andrej Šarabon in Alojzij Lilleg.

Ljubljanski Sokol je tudi po tem občnem zboru Društva »Narodni dom« storil vse, kar je bilo v njegovih močeh, da bi prešla zgradba Narodnega doma v njegovo last. Prizadevanja v tej smeri so trajala do leta 1927.

¹ G. Bogumil Kajzelj se je skliceval na soglasni sklep občnega zbora Sokola, da ima Narodni dom preiti v sokolsko last, in je dokazoval upravičenost te zahteve.

Viri: Arhivi Društva »Narodni dom«, Mestne hranilnice, Slovenske matice, Narodne galerije, »Slovenski Narod« in »Slovenec« l. 1896. do 1927., zapuščinski spisi † Evgena Laha, ki jih je dala na razpolago njegova hčerka ga. Pfeiferjeva, soproga načelnika banskega oddelka, pojasnila gg.: Frana Pretnarja, dr. Regalija in Janeza Zorman.

Novo mesto: Hiša v Arkovi ulici

Novo mesto: Sv. Jurija ulica

K članku: Narodno prebujenje Novega mesta ob njegovi petstoletnici (1865)

Novo mesto

Foto dr. Arnošt Brilej

NARODNO PREBUJENJE NOVEGA MESTA OB NJEGOVI PETSTOLETNICI (1865)

JANKO JARC

(Konec.)

SLAVNOSTNI DNEVI

Slavnostni odsek je objavil 12. avgusta 1865 v Laib. Ztg. in 16. avg. v »Novicah« program jubilejnih dni: 19. zvečer razsvetljava in obhod godbe; 20. ob 9. uri maša pri frančiškanih in parada meščanske garde, ob 12. pogostitev mestnih ubogih, ob 4. popoldne ljudska veselica na Tratah; 21. avg. ob 5. zjutraj budnica, ob 9. slavnostna seja občinskega odbora, ob 10. maša v kapiteljski cerkvi, ob 12. svečan obed, zvečer pa ples v kazini. Ta program je občina poslala tudi posameznim uradom in društvom v mestu, okolici in v Ljubljani, ne da bi bila koga izrečno povabila. »Samo to je občina napravila!«, pristavlja programu dopisnik Laib. Ztg., hoteč s tem iznova poudariti vse očitke, ki so v zadnjih dveh letih leteli na občinski odbor v tej zadevi.

Če občinski odbor ni vabil nikogar, so se zato toliko bolj žurili meščani sami; novomeški »Schützenverein« je vabil ljubljanskega, gardisti so pozvali Krčane v goste in domoljubi so povabili »Južnega Sokola«. To je moral izvesti tudi feljtonist A. R. v Ljubljani in da bi se vse skupaj ne izmaličilo v kako »slobenarsko« manifestacijo, je 13. avgusta podrezal: »Kot čujemo, so ali bodo povabljeni vsa tukajšnja društva«, misleč pri tem na turnerje in filharmonično družbo, ki bodo z zastavami in deputacijami »zgodovinsko važno slavnost najpomembnejšega mesta na Dolenjskem« spremenili v pravi »Landesfest«!²⁹

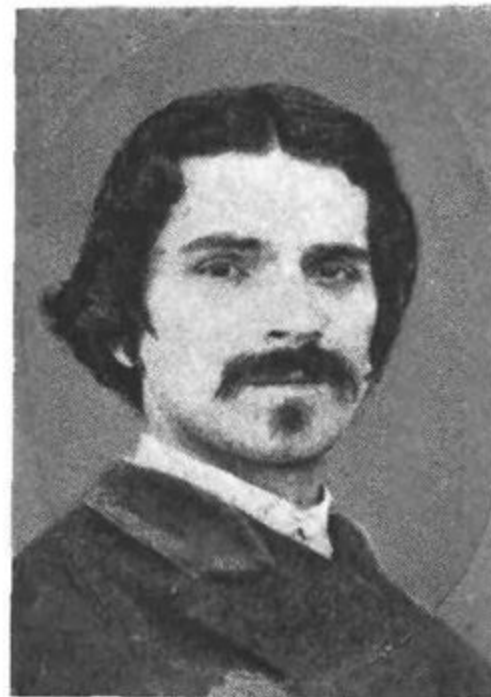
Ko so Novomeščani brali te pobožne želje, je dr. E. H. Costa že imel v rokah povabilo za Sokole s sporočilom, da bodo za prevoz iz Krškega do Novega mesta in nazaj kot tudi za hrano in stanovanje go-

Ivan Pollak

Anton Smola

Josip Ogoreutz

Žiga Bučar

stov skrbeli meščani sami. To je dr. Costa sporočil Sokolom s pristavkom, da bi bilo prav, »to častno vabilo ne odreči, temveč v prav obilnem številu Novo mesto obiskati«, nakar se je prijavilo 57 članov,³⁰ o čemer so »Novice« vesele zapisale: »Kakor slišimo, bode »Sokol« radosten spolnil Novomeščanom to željo in si pridružil še čitavničnih pevcev, da se z domačo pesmijo in domačo umetnostjo povzdigne slovesnost zgodovinska glavnega dolenjskega mesta«, pristavljajoč željo, »naj slovesna 500 letnica obenem bode prvoletnica pravega narodnega življenja v Novem mestu. Saj ne bo prezgodaj!«³¹ Na vabilo ljubljanskemu »Turnverein« pa so se podpisali le trije meščani! Zaradi tega neuspeha zagrenjena Laib. Ztg. je 17. avg. pisala v svoji ljubljanski korespondenci, da bo »Južni Sokol« v Novem mestu močno zastopan, »Laibacher Turnverein« in »Filharmonična družba« pa, ki sta sicer prejela program, ne pa vabila, na slavnost ne bosta prišla, ugotavljajoč obenem, da tudi Zgodovinsko društvo, ki je jubilejnim svečanostim že dlje časa posvečalo vso pažnjo, ni prejelo vabila, kar da ne more biti dovolj opravičeno s principom

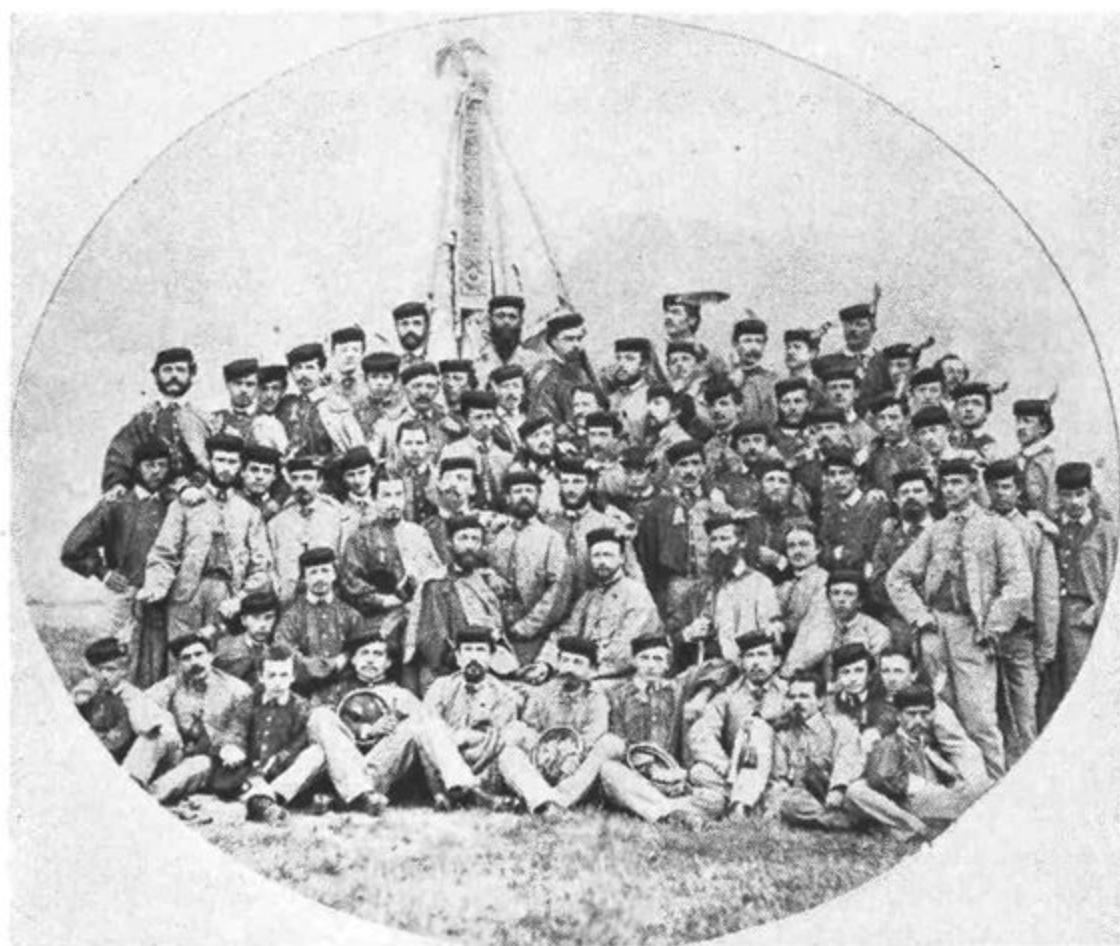
slavnostnega odseka, da sploh nobenega društva posebej vabilo ne bo.³²

Novomeščani so imeli medtem samo eno skrb, kako bi slavnostne dneve kar najbolj slavnostno preživel. Nihče ni več mislil na velike načrte preteklih dveh let. Stotero drobnih brig je rodilo stotero drobnih načrtov in stotero preprirov; B. Jentl, odposlanec Sokolov, ki naj bi predvsem poskrbel vse potrebno za besedo, ki so jo nameravali Sokoli prirediti izven najavljenega programa, je v pismu dr. Costi takole označil praznično vročico Novega mesta: »Novomeščani so vsi na nogah in mrgolejo sem ter tje, ter veliko govore in nič ne delajo«, in ob koncu pisma zopet: »Vsi govore in nobeden ne dela. Sem ter tje tekajo, prepirajo se in reči vravnujejo, ki niso omena vredne.«³⁰

S kakšnimi občutki je vse to vrenje opazovala kazinska družba, kateri je bil prihod »Južnega Sokola« in neudeležba turnerjev zlovešče znamenje nove, nji manj prijazne ere, nam odkrivajo besede, ki jih je po pričevanju prof. F. Seidla izrekel občinski odbor-nik J. Pollak in jih je V. Zarnik postavil za motto svojemu opisu onih dni: »Bissens bos, majne Herren, vor bos ich am majsten fürchten thu — vor zwaj Dingen: vor die Cholera und die Sokolci!« Ta strah pa ni bil čisto neupravičen, saj sta se takrat iz Zagreba v Novo mesto ravnala tudi nepovabljeni Fran Erjavec in Valentin Zarnik, zvesta vodilu, ki ga je Zarnik 1. 1862 napisal Levstiku: »Politika naša, mislim, je ta, da narod budimo, budimo in budimo iz zaspantstva na vsih oglih, kjer se le da, posebno pa svoje mestjanstvo.«³³

O poteku novomeškega praznika so vsi naši časopisi prinašali obširna poročila: v »Novicah« Viljem Ogrinec in Valentin Zarnik, v »Slovincu« Josip Noll, v »Triglavu« neki R. in v »Laib. Ztg.« njen dopisnik Karel Kastelic.³⁴

Da je bilo vse mesto v zastavah in vencih, mlajih in cvetju, ni treba poudarjati; lokalna posebnost pa so bili venci iz trte z zreli grozdi. Dva slavoloka s slovenskimi napisi in številni slovenski transparenti so pričali o uspešni agitaciji peščice rodoljubov, zavest povezanosti z ostalimi kranjskimi mesti pa so ponazarjali mestni grbi na slavolokih in mlajih. Na rotovžu je poleg drugih visela tudi velika mestna modro-bela-rdeča zastava.

Južni Sokol iz l. 1865. Med njimi slovenski veljaki, kakor dr. Costa, Mandič, Levstik, Noll, Vidic, Kajzelj, Kadilnik itd.

V petek 18. avg. so prihajali prvi gostje, ljubljanski strelci, ki so v soboto po pozdravu graščaka *Antona Smole* pričeli z nagradnim streljanjem. Zvečer je okoli 300 meščanov zaman pričakovalo Krčane, ki jih je zadržal dež, ob osmih pa sta dva možnarska strela dala znak za razsvetlavo. Vse je bilo na nogah in spremljalo godbo pri njenem obhodu po mestu in Kastelic pravi, da se je ob 10. zvečer človek komaj preril skozi množico.

V nedeljo 20. avg. se je po sprejemu krške garde, maši pri frančiškanih in paradi obeh gard nagrnilo do poldruega tisoča ljudi v Kandiji k sprejemu Sokolov, ki jih je pozdravil L. Ravnikar z željo, »da bi današnji dan za dolensko stran zlata zora lepše dobe nastopila!« in »da svečanost 500 letnice in prihod »Sokolcev« bil je Novomestu rojstni dan narodnega gibanja« (V. O.). Po zahvali Nikomeda Ravnikarja je vsa množica ob zvokih godbe in vzklikanju spremljala goste do mostu, kjer je vrsta deklet pričakovala Sokole in njihovo zastavo okrasila z dvema lipovima vencema in narodnim trakom. Množica je rasla vedno bolj, pozdravljanje ravno tako in ob zvokih »Naprej zastava Slave« je vkorakal »Južni Sokol« v Novo mesto. Na pot jim je sijalo sonce kot Napoleonu pri Slavkovem, pravi Zarnik, ki meni, da je bil ta pohod »za nemškutarijo, ki se je 500 let tam gnjezdila, šopirila in na videz že popolnoma vkořeninila, pravi Waterloo!«

Po pogostitvi občinskih ubogih v drevoredu pred pokopališčem in skupnem obedu meščanstva na dvorišču vojašnice (okrožno sodišče) je popoldne vse hitelo na Trate. Do 6000 ljudi po Kastelcu, 3—4000 po Ogrincu in nad 4000 po Zarniku se je zbralo na veselici, med njimi posebno mnogo okoliške duhovščine. Godba in ples in obilo založene mize osmih krčmarjev so ustvarjale pravo razpoloženje, središče vsega zanimanja pa so s svojo telovadbo in petjem narodnih pesmi bili Sokoli, ki so po Zarniku »imeeli neznansko radovedno občinstvo od moža v prtnenih hlačicah do najodličnejšega gospoda Novomeščana... kmetje, delavci, strgarji, stražarji, uradniki vseh oddelkov, fajmoštri, kaplanje, patri in fratri, prošt, mestni župan, predsednik deželne sodnije«, vse se je gnetlo okoli njih, med njimi tudi vitez Bosizio, zastopnik deželnega namestnika.

Novomeška meščanska garda l. 1865.

Godba novomeške garde l. 1865.

Novo mesto: Dolga ulica

Plezanje na mlaj in srečolov, ki ga je priredila občina, sta imela obilo vnetih tekmovalcev in kupovalcev (prodanih 2500 srečk à 10 krajcarjev), mnogi so za spomin kupovali Taudlerjev spominski list z nemškimi in slovenskimi verzi (glej Kronika II. 142; v nakup so ta list priporočali »Blätter aus Krain« IX. 26. avg. 1865. LZtg. 1865, 782), kmetsko prebivalstvo pa je s skrbjo ugibalo o Sokolih, katerih garibaldinske srajce so bile zanj nekaj čudno skrivnostnega. Ko se je primikal večer, je Josip Noll v razigranost množice ukresal še nekaj zubljev narodnega navdušenja, zahvaljujoč se meščanom za gostoljubnost in želeč, naj bi petstoletnica »ne ostala v našem spominu samo zavoljo dobre pijače in obile pojedine, temuč zavoljo tega, ker bo gotovo in mora biti mati narodnega preporeda, mati prve dolenske čitavnice!« Spontanemu navdušenju, ki je sledilo tem besedam,

Diploma Južnega Sokola Novomeščanom

pa Zarnik sam ni preveč verjel, ker v svojem opisu želi, naj bi Novomeščani tudi ostali *mož beseda* in res ustanovili čitalnico, da bo »stala trdno kot skale ob Krki in svetila sijajno v izgled vsi deželi«. Da Zarnik in Erjavec nista mirovala, ampak »budila in budila narod in mestjanstvo«, ni treba omenjati.

Po umetnem ognju, ki ga je ob začetku noči prižgal Novomeščan Jože Mavrič, so se množice ob pesmi in godbi vrnile v mesto, kjer so Sokoli in čitalnični pevci v kasni noči priredili *besedo* in z njo podali Novomeščanom vzorec, kako se lahko tudi boljša

družba zabava ob petju in igrokazih — v domačem jeziku. Beseda se je vršila v dvorani kazine in je obsegala: Jenko: *Naprej* (zbor); Ipavec: *Ilirija oživljena* (zbor); Mašek: *Strunam* (kvartet); Ipavec: *Domovini* (duet s spremljavo zbora); *Chanson de berseau* (violina — J. Kos); Vašak: *Radostno potovanje* (zbor); pohvalno je omenjen tudi nastop ge. K-ove (Krausove?), zaključila pa je besedo spevo-igra »Advokata«.

»Smem izjaviti, da je bila Beseda v vseh točkah zelo posrečena in je žela obilo odobravanja«, pravi Kastelic (LZtg) in obžaluje, da je moral velik del občinstva oditi, ker ni bilo več prostora. Vstopnino — 77 fl. — so izročili občini »v dobrodelne namene«, ta jih je pa porabila za kritje stroškov za proslavo, kar je bil napovedal dr. Costi že B. Jentl, »kar pa oznaniti ne bi bilo lepo«.³⁰

Nedeljske slavnosti so bile tako pravi narodni praznik, ponedeljek pa je bil namenjen uradni proslavi, h kateri je meščane že ob 5. zjutraj budila godba meščanske garde. Ob 9. se je pričela slavnostna seja občinskega odbora, ki je podelil častno meščanstvo: kranjskemu deželnemu namestniku J. baronu Schloissniggu, nižjeavstrijskemu dež. nam. G. grofu Chorinskemu, dež. in drž. poslancu dr. J. Suppanu, dež. sod. svet. dr. E. pl. Lehmannu in ravnatelju Zgodovinskega društva dr. H. Costi. Vmes so grmele salve in pokali možnarji, po seji pa so odšli vsi k maši v kapiteljsko cerkev, pred katero so gardisti in Sokoli tvorili častno četo; po maši in defileju na glavnem trgu sta v imenu občine pozdravila Sokole župan Fichtenau in dr. Rozina ter njih deputacijo povabila k banketu, kar so pa Sokoli odklonili, češ da so že povabljeni k meščanom. Banketa se je udeležilo 50 zastopnikov občine, uradov, šol in gostov, ki so izgovorili 24 napitnic in popili tudi 25 steklenic šampanjca.

Sokoli so se popoldne zbirali v Brunerjevi gostilni na Bregu na takratno največjo novomeško delikateso — na rake. Priključilo se jim je mnogo meščanov, prišli so pa tudi župan, dr. Rozina, F. V. Langer, glavar Ekel in drugi. Razvil se je nekak neoficialni podaljšek banketa, samo s to razliko, da so bile vse napitnice govorjene v slovenščini in se je napivalo vsemu, »kar je našemu narodu ljubega in dragega«. Tu sta imela Zarnik in Erjavec veliko besedo in ra-

Novo mesto: Hiša na Sv. Florijana trgu

Novo mesto: Dolga ulica

zumljivo je, da je čitalnica tvorila srčko vseh navdušenih in navdušujočih besed. Nje ustanovitev je bila to popoldne že sklenjena stvar, in napivali so že njemu predsedniku — F. V. Langerju.

Ples v kazini je zvečer zaključil jubilejno slavlje. Meščanstvo, dva dni že plavajoče v razigranosti neprestanega praznika, po pesmi in godbi razsvetljava in paradi, veselici in velikih besedah vedno iznova prekipevajoče v navdušenju, katerega so rdeče srajce Sokolov prepletale s plameni narodnega zanosa, je vsaj za eno noč osvojilo kazinsko plesišče in na posvečenih tleh nemške govornice celo kadriljo plesalo po — slovenski napovedi. »Bil je eden najsajnejših balov novomeških prvokrat popolnoma naroden, le »Kola« je še manjkalo«, piše Zarnik, in pri damskih toaletah so prevladovala belo-modro-rdeče barve. (»Triglav«).

V torek 22. avg. so odhajali Sokoli v spremstvu številnega meščanstva, ki se je šele v kake pol ure oddaljeni Ločni ločilo od svojih gostov. Po Zarniku je bil povratak Sokolov preko šentjerneja, Kostanjevice in Krškega pravi triumf narodne misli v dremljivi Dolenjski (cfr. »Triglav« 291).

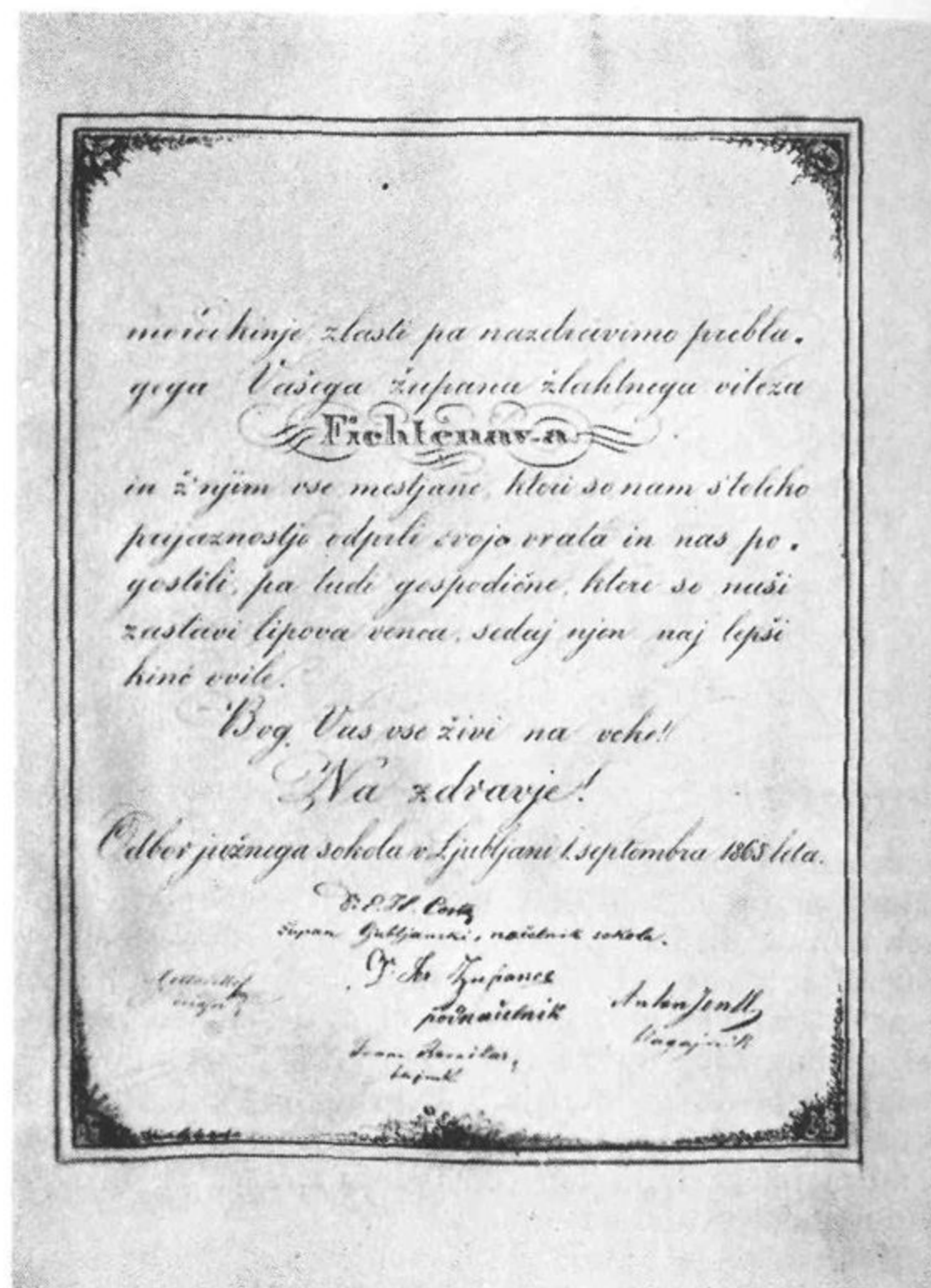
Tako so minile novomeške jubilejne slavnosti, ki so se res spremenile v eno samo, pristno dolenjsko radovanje, iz katerega pa je po zaslugi onih, ki so organizirali prihod »Južnega Sokola«, in radi nastopa Zarnika in Erjavca vsaj za nekaj časa visoko vzplapolal naš narodni prapor, na katerem je zmagoslavno blestelo geslo narodnih buditeljev šestdesetih let: *narodna čitalnica!*

ODMEVI

»Jubilejne svečanosti so končane. S ponosno samozavestjo lahko gleda Novo mesto na nje, sebe vredno jih je praznovalo«, je pisal Kastelic v LZtg., ki je z mešanimi občutki gledala, kako se ji je izmaličil novomeški »Landesfest«, medtem ko so »Novice«, »Slovenec« in »Triglav« prekipevali v pohvali in navdušenju. Župan Fichtenau se je 27. avg. pismeno zahvalil Sokolom, da so se »tako prijazno in obilno vdeležili svečanosti novomeške petstoletnice« in so »pri tej priliki s slovansko blagodušnostjo v dobrotni namen napravili nepozabljivo nam besedo,«³⁵ nakar so Sokoli »domoljubnim novomeškim prebivalcem«

Novo mesto 1865, »Hotel zur Sonne« s kazino

Diploma Južnega Sokola s podpisi

poslali na pergament pisano, v modro svilo in rdeče usnje vezano zahvalnico. 9. sept. šele je LZtg. našla svoj pravi ton in v podlistku napadla »velikega moža, ki je v nekem mestu odkril 500 letno temo in jo takoj tudi razgnal«. Obenem si je privoščila še župana, občinski svet in L. Ravnikarja v prisposobi o liliputanski državi.³⁶

V Novem mestu so ta čas pričakovali dovoljenja za loterijo in prekrstitev imena, obenem pa se je že v nemala debata, ali bi kazalo tudi slovenski naziv mesta prekrstiti po imenu ustanoviteljevem. Na seji 9. oktobra je občinski odbor odobril obračun stroškov in dohodkov proslave, po katerem je imelo mesto 611.48 fl. stroškov in 263.33 fl. dohodkov ter morale tako iz občinske blagajne doplačati 348.33 fl. 3. nov. je prišlo težko pričakovano dovoljenje za loterijo in dan nato tudi za spremembo mestnega naziva, kar so meščani 19. nov. proslavljali z bakljado in zahvalno mašo, občinskemu odboru pa je v kupo radosti kanila grenka kaplja z odlokom finančne direkcije, da treba pred žrebanjem plačati polovico običajne takse v višini 3000 fl.

Finančno ministrstvo je določilo, da treba za loterijo izdati 120.000 srečk po 50 krajcarjev, izključilo od dobitkov denar in vrednostne papirje ter določilo, da ne sme loterije izvesti kaka trgovska hiša, žrebanje pa se mora izvršiti do konca junija 1866 ob navzočnosti komisarja, ki se mora prepričati, ali je bil čisti dohodek res porabljen za namene, navedene

Igralska skupina Novomeščanov, menda v Körnerjevem Zrinjskem

v prošnji. Občinski odbor si seveda dovoljenja ni zamišljal tako, zato je takoj poslal na Dunaj A. pl. Lehmana, da izprosi ugodnejše pogoje in se obenem pogodi s tvrdko J. C. Sothen, kar mu je očitno uspelo. Poročal je o tem na seji 4. decembra in prejel pooblastilo, da še nadalje do uspešnega konca vodi vse posle za loterijo.³⁷ Februarja 1866 je župan prosil Sothena, naj doseže podaljšanje roka in decembra istega leta sam prosil ministrstvo še za enoletno podaljšanje termina.

Medtem se je naveličala Novomeščanov tudi dunajska tvrdka, zakaj v marcu 1867 je mestna občina ponudila odkup loterije ljubljanskemu trgovcu Bučarju, čigar brat je bil znani novomeški narodnjak dr. Žiga Bučar. Ljubljanski trgovec je bil pripravljen sprejeti ponudbo, a le v zvezi s kako dunajsko firmo; občina mu je zopet svetovala Sothena, ki je vse skupaj odločno odklonil, nakar je odpovedal prevzem tudi Bučar. Zdaj se je ponudil K. Jenkner, da bo skušal pridobiti za prevzem takega svojega poslovnega prijatelja na Dunaju, pa tudi to ni rodilo uspeha. Občinskemu odboru je začelo sedaj že vse skupaj presedati in 11. februarja 1868 je pozval župana, »sich nach allen möglichen Seiten wegen Übernahme dieser Lotterie zu wenden und seinerzeit dem Ausschusse das Resultat mitzutheilen«.³⁸

Medtem je seveda zopet potekel rok in loterija je ostala na papirju in z njo vsi načrti, katerih uresničenje naj bi Novemu mestu prinašalo koristi in budilo spomin na petstoletnico. Občinski odbor se z loterijo ni več bavil.

O novem slovenskem nazivu mesta je prvi spregovoril dr. H. Costa in predlagal spako »Rudolfovo berdo«, sklicujoč se na verze dr. Jakoba Zupana: »Berdo vojvoda Rudolfa« itd.³⁹ »Novice« so dvomile, da bi imela opustitev »Novega mesta« sploh kak praktičen pomen, Peter Hicinger pa je zavrnil Costo, da se Rudolfswerth glasi v pravilnem prevodu le »Rudolfov otok«, bolje bi pa bilo, če naj se že od prvih časov udomačeni naziv spremeni, imenovati mesto po češki ali hrvaško-srbski analogiji Rudolfovo ali Rudolfovec.⁴⁰ 12. novembra je na občinski seji prošt J. Arko predlagal »Rudolfovo«, vendar je

želel vedeti še za mnenje Zgodovinskega društva in drugih avtoritet. Končno je obveljalo »Rudolfovo«, seveda le v uradnem jeziku, narod je ostal pri svojem udomačenem nazivu. Do kakih smešnosti je ta sprememba imena privedla v uradnem občevanju podeželskih občin z mestno, kaže n. pr. dopis ajdovške občine z naslovom: »Naj prejmo Gospod Novameiški župan v Rudolfovo«.⁴¹

P. Hicinger je v zgoraj omenjenem dopisu grajal, da ni bila ob petstoletnici izdana nikaka spomenica, in ponovno predlaga, da bi bilo dobro izdati vsaj spominski album s kratkim pregledom mestne preteklosti in priobčenjem važnejših listin iz mestnega arhiva ter opisom jubilejnih svečanosti. Trajen spomin na petstoletnico pa naj bi ne bil kak steber ali piramida z zlatim napisom, ampak stilno pravilna dograditev edine zgradbe, ki sega še v dobo ustanovitve mesta, kapiteljske cerkve, ki ima edina med kranjskimi cerkvami kripto pod glavnim korom. Seveda tudi ta predlog ni našel svojega uresničevalca.

Če so propadli vsi načrti in predlogi, ki so nastajali v zvezi s petstoletnico, se je uresničila vsaj sanja peščice novomeških rodoljubov: *narodna čitalnica*. 27. avg. 1865 se je zbralo 20 meščanov, ki so se posvetovali o novem društvu in sklenili, čimprej predložiti pravila oblasti.⁴² Laibacher Zeitung je pisala 6. septembra, »da v Novem mestu od jubilejnih slavnosti dalje resnično datira nova era. Do sedaj tako mirno in družabno mestece je naenkrat razklano na dva tabora. »Hie Kasino!«, »Hie Čitavnica!« je njuno geslo. Pravila da so že predložena oblasti, in ker je na Dunaju tako zvano grofovsko ministrstvo (Belcredi), hočejo seveda tudi Novomeščani za predsednika aristokrata (F. V. Langerja). Zglašajoč se, da so glavni organizatorji čitalnice kaki trije državni uradniki, meni, da bo ustanovitev čitalnice prinesla novomeškemu družabnemu življenju samo škodo, češ »veliko društev, mnogo stroškov in malo prave družabnosti«.⁴³

V sredi septembra je pripravljalni odbor izpopolnil vrnjena pravila, jih v soboto 23. sept. sprejel potrjena in naslednjega dne pri Brunerju sklenil takoj pričeti z nabiranjem članov in jih takoj prvega dne nabral 46.⁴⁴ 11. oktobra 1865 so »Novice« priobčile

Novo mesto: Ljubljanska vrata

Novo mesto: stopnišče pri kapiteljski cerkvi

vabilo »začasnega odbora društva narodne čitavnice« na ustanovni občni zbor 23. oktobra, na katerem je bil za predsednika izvoljen *dr. Josip Rozina*, ki je bil že l. 1848. predsednik »Slovenskega društva«.

Kako se je morala mlada čitalnica boriti z neprijaznimi prilikami v mestu, preden je mogla v januarju 1866 prirediti svojo prvo »besedo«, presega okvir tega spisa. Umirajoča kazina je dobila poživiljenja s častniki nove garnizije, katere poveljnik je bil kasnejši italijanski general v abesinski vojni l. 1896., Antonio Baldissera. Vendar je bilo novomeško družabno življenje v zimi 1865/66 že pod vtisom prireditve čitalnice, ki je tako resnično ostala edini spomin na petstoletnico, postala matica vseh novomeških narodnih društev in ob svoji desetletnici sebi in Slovencem zgradila prvi — *Narodni dom*.

¹ LZtg. 1865, 91.

^{*1} Laib. Ztg. 1864, 711.

^{**1} Laib. Ztg. 1864, 1082.

² Triglav 1865, šte. 3.

³ Triglav 1865, šte. 7.

⁴ MHK, 1865, 25ss. Krausovi izpiski iz kapiteljskega arhiva so priobčeni še na straneh 35ss, 75ss in 85ss; Hicingerjevi dodatki pa na str. 106ss.

⁵ Overovljeni prepisi sejnih zapisnikov v mestnem arhivu v posebni knjigi: Sitzungs - Protocolle 1865—1880.

⁶ MHK 1865, 63.

⁷ Dr. Prijatelj I.: Kersnik I, 68.

⁸ Novice 1861, 171.

⁹ Dr. Prijatelj: o. c. 58.

¹⁰ Novice 1862, 20.

¹¹ Novice 1862, 363.

¹² Novice 1863, 87.

¹³ Novice 1863, 119.

¹⁴ Naprej 1863, 132.

¹⁵ Naprej 1863, 283, 287.

¹⁶ Novice 1864, 74.

¹⁷ Novice 1864, 279.

¹⁸ Novice 1864, 336.

¹⁹ Novice 1864, 312 in J. Trdina, Zbrani spisi IX. 170.

²⁰ LZtg. 1865, 10.

²¹ Triglav 1865, šte. 3.

²² Triglav 1865, šte. 13.

²³ Slovenec 1865, 30.

²⁴ Slovenec 1865, 47.

²⁵ Triglav 1865, šte. 16.

²⁶ Slovenec 1865, 63.

²⁷ Triglav 1865, šte. 30.

²⁸ LZtg. 1865, 553.

²⁹ LZtg. 1865, 740.

³⁰ Arhiv »Južnega Sokola«, Ljubljana, Sokol-matica.

³¹ Novice 1865, 268.

³² LZtg. 1865, 748.

³³ Levstikov Zbornik, 160.

³⁴ Novice 1865, 275 in 282s (V. O.); šte. 36-44 (V. Z.). Slovenec 1865, 266ss (J. N.). Triglav 1865, šte. 68-70 (R.). LZtg. 1865, 760, 765, 768 (K. K.).

³⁵ Novice 1865, 284.

³⁶ LZtg. 1865, 824.

³⁷ Sitz. Prot. 28/2.

³⁸ Ibid. 76/12.

³⁹ LZtg. 1865, 1021.

⁴⁰ LZtg. 1865, 1037.

⁴¹ Mest. arhiv ex 1870, šte. 410.

⁴² Novice 1865, 283.

⁴³ LZtg. 1865, 825.

⁴⁴ Novice 1865, 317.

Identiteto A. R-a je ugotovil prof. *dr. Alojz Turk*, ki je v prezidialnem arhivu okrožnega sodišča našel akt (Präs. Nro. 1480, 1864), v katerem je takratni avskultant *Franc Zorko* naveden kot dopisnik A. R. v LZtg., s čimer je potrjena moja domneva (Kronika II., 143).

Ivan Košiček, »Bandaführer«
novomeške meščanske godbe
okoli 1860

SEDEMINDVAJSETI JANUAR 1919 V MARIBORU

D R. I. S E N E K O V I Č

(Konec.)

Nato so demonstranti zapeli vsenemško bojno pesem Die Wacht am Rhein, godba je zaigrala nekdanjo nemško himno Heil dir im Siegeskranz in Deutschland, Deutschland über Alles, vmes pa so se razlegali strastni vzkliki Heil Deutsch-Österreich, Heil Deutsch-Marburg, Abzug Gen. Maister, Nieder mit Jugoslawien, Nieder mit den Windischen, Abzug, Abzug! in slično. Iz ponašanja demonstrantov moremo upravičeno sklepati, da so se že čutili popolne gospodarje položaja in mesta. Naša vojaška in civilna oblastva so menda imeli že za odstavljena, saj tudi za zbiranje in prireditve povorke niso zaprosili in si izposlovali predpisane dovoljenja.

Vračajočo se deputacijo je podpolkovnik Cvirn izrecno opozoril na nesmiselno in nesmotrno početje množice in jo pozval, da vpliva pomirjevalno na demonstrante, da se demonstracija konča, da se demonstranti mirno razidejo in da se upostavi red in mir na ulici ter poudaril, da ne bo trpel daljnjih demonstracij in nereda na ulicah. Član deputacije g. Pfrimer je to priporočilo podpolkovnika Cvirna tudi izvršil in s stopnišča ob vhodu javil množici, da je demonstracija in deputacija dosegla svoj namen in da je demonstracija s tem končana. Obenem je pozval množico, da se razide, da opusti daljnje demonstracije in da se vzdrži nasilja in izzivanja, ker bi v takem slučaju morala intervenirati naša oborožena sila. Do besnosti razpaljena množica pa se ni dala več brzdati, šovinizem je prevladal. Pfrimerjevemu dobro mišljenemu pozivu se je odzvalo le malo demonstrantov in je ogromna večina čakala dalje, da zapusti zgradbo Miles.

V času, ko je bila deputacija nemških demonstrantov pri gen. Maistru, je dal Miles takratnemu vodji okrajnega glavarstva dr. Lajnšiču tole izjavo: »Vzemite kot prva vladna oseba in kot imejitelj vladne moči na ozemlju, na katerem se nahajam, na znanje in izvolite obvestiti o tem trenutno odsotnega g. gen. Maistra kot vojaškega poveljnika pokrajine, da silno obžalujem, da je moja prisotnost povzročila demonstracijo pred okrajnim glavarstvom in v mestu.

Toda bodite uverjeni, da so vsa ta dejanja popolnoma brezpomembna in da jih ne vzamem na znanje. Obenem Vas uveravam, da se vrši štetje glasov za ali proti Avstriji, katero so uprizorili Nemci, baje na ukaz ameriške komisije, popolnoma brez moje vednosti, da jaz nisem dal nikdar takega navodila za tako štetje, ki je, kakor mora to uvideti vsak resen in uvideven človek, popolnoma brezpredmetno.

Obenem Vam izražam svoje priznanje za vzorno upravo in red na Vašem ozemlju, kar najbolje priča, da so Slovenci sposobni za vladanje. Prosim Vas in g. gen. Maistra, da vzdržite še za naprej tak red in da se radi izvršenega samolastnega pobiranja glasovnic za Avstrijo in radi današnjih demonstracij, katerih — poudarjam še enkrat in slovesno — ne vzamem na znanje. Naj se nikdo ne preganja, kolikor iz posebnih vzrokov zaradi vzdrževanja miru in reda ni nujno potrebno.«

Okoli poldne je konferenca na Štajerskem obmejnem poveljstvu končana. Udeleženci konference so počeli odhajati na skupno kosilo v Narodnem domu, kamor je gen. Maister povabil tudi Milesa. Ko sta zapuščala zgradbo okrajnega glavarstva gen. Maister in Miles s spremstvom in vstopala v pripravljene avtomobile za vožnjo v Narodni dom, je kazalo, da se je čakajoča množica demonstrantov že umirila. Ko pa so se začeli avtomobili pomikati naprej, so iznenadno zadoneli glasni klici Auf den Hauptplatz! Auf zum Magistrat! in množica demonstrantov se je začela po istih ulicah, kakor je prišla, valiti nazaj proti Glavnemu trgu. Razvila se je v mogočen in hrupen sprevod. O Gosposki ulici je grupa demonstrantov navalila na akademika Zdenka Verstovška, sina predsednika Narodnega sveta in poverjenika za prosveto v Narodni vladi za Slovenijo. Pobili bi ga na tla, da se jih ni ubranil z revolverjem v roki. Med potjo na Glavni trg so pobijali našim ljudem okna in napisne table na lokalih; znane Slovence, katere so zalotili na ulici, so moški obdelovali s pestmi in palicami, ženske so jih pa opljuvale in opsovale s prav drastičnimi psovkami; prizanašali niso niti našim ženskam, a batin in psovk so bili deležni tudi nekatere Nemci, ki niso bili udeleženi v demonstraciji in niso nosili nemških znakov ali trakov. Svojemu navdušenju so dajali demonstranti duška z raznimi, tiste dni običajnimi klici o nemškem Mariboru, proti Jugoslaviji in Slovencem ter heil-klici. V Grajski ulici je bilo iz vrst demonstrantov oddanih več revolverskih strellov. To se je ponavljalo tudi v Gosposki ulici.

Pohod demonstrantov na Glavni trg je trajal kake pol ure. Proti 12.^{3/4} uri je bil že ves Glavni trg po vsej širini in dolžini od Vetrinjske do Koroške in Stolne ulice natrpano poln demonstrirajoče množice. Da je bilo med njimi tudi precej radovednežev, je naravni pojav pri takih prilikah, toda gotovo je, da so tvorili demonstranti ogromno večino. Ceni se, da je bilo v tem času na Glavnem trgu najmanj 15.000 ljudi. Trušč množice je bil silovit in je naraščal, čim več ljudi se je zbralo. Vse pa je bilo obrnjeno proti zgradbi mestnega magistrata, grozeče vpilo, vihtelo roke in palice. Kazalo je, da pripravlja množica naskok na magistrat. Pred obokanim vhodom so bile zbrane glavne napadalne sile, nemško-nacionalni železničarji iz Maribora in Studencev. Šolska mladina je bila razporejena pod današnjo Veliko kavarno in na južni strani Glavnega trga v smeri Koroške ceste.

Del demonstrantov se je na pohodu od Štajerskega obmejnega poveljstva na Glavni trg v Gosposki ulici odcepil in skozi Ulico 10. oktobra in Slomškov trg navalil na magistratno dvorišče — Rotovski trg — in ga skoro napolnil. Glavna policijska stražnica je bila takrat nameščena v pritličnih prostorih magistrata na Rotovškem trgu in je v kritičnem času razpolagala z 20 militariziranimi policijskimi stražniki. Čim so demonstranti navalili in zasedli Rotovski trg,

je na stražnici prisotni policijski oficial Gulin, da zaščiti stražnico in magistrat od severa, nastopil z 8—10 oboroženimi možmi in demonstrante potisnil nazaj na Slomškov trg, dohod k Rotovškemu trgu pa pri kavarni »Rotovž« zaprl s kordonom militarizirane straže. Ker navaljujoča množica ni kazala volje, da se izdanemu povelju za izpraznitev Rotovškega trga zlepa pokori, in se je pokazala napram policijskim organom agresivno, jo je morala straža potisniti nazaj z nasajenimi bajoneti. Pri tem je bilo oddanih tudi par strel v zrak.

Vhod v obokani prelaz pod magistratom na južni strani je bil zastražen, odnosno za pasažo zaprt od 8—9 policijskih stražnikov. Ker je ostala radi teh zaščitnih ukrepov glavna stražnica na Rotovškem trgu skoro brez moštva za eventualno potrebne daljnje varnostne mere, je takratni policijski komisar dr. Ivan Senekovič, kateremu je opasno situacijo in položaj na Glavnem trgu javil oficial Gulin, zahteval od komande mesta četo vojaštva za asistenco zaradi nujno potrebnega daljnjega vzdrževanja reda. Sam pa se je odpravil iz svoje pisarne na takratnem Stolnem, sedaj Slomškovem trgu št. 11, po Stolni ulici na Glavni trg, da se na svoje oči preriča o položaju in odredi vse potrebno.

Videč skrajno napet položaj na Glavnem trgu, se je hotel osebno napotiti v Dravsko kasarno po vojaško asistenco, a je bil po par korakih spoznan kot Slovenec in policijski funkcionar in verbalno apostrofirán od nekega moškega, ki je zaklical »Schauts den Windischen!« Dr. Senekovič se je obrnil, da agnoscira in ustavi tega demonstranta, pa ga je v par sekundah obkolila množica in rinila z glasnimi psovki pred seboj. Videč se v življenjski nevarnosti, je skušal dr. Senekovič preriti se do vhoda pred magistratom, da dobi zvezo s svojimi stražniki. Ta njegova namera pa mu ni uspela, skupina kakih 10 demonstrantov ga je rinila in suvala pred seboj proti Lekarniški ulici in ga na pločniku pred takratno Prulovo lekarno s pestmi po glavi in palicami pobila na tla. Napadalc so ga brcali z nogami, razbili mu naočnike, siloma mu iztrgali s telesa pas z usnjeno torbico za službeni samokres in iz žepa samokres. Pri tem se je dr. Senekovič onesvestil in se zavedel zopet šele malo kasneje, ko ga je dvignilo s tal par stražnikov, ki so izpred vhoda v magistrat videli dogodek in si z nasajenimi bajoneti in puškinimi kopiti napravili prosto pot do Prulove lekarne. Napol nezvestnega so ga stražarji, držeč ga pod pazduho, odvedli na magistrat, kjer si je opomogel. Par minut za tem je padlo nekaj poedinih strel v zrak, nato pa se je začelo gosto streljanje.

Kaj se je dogodilo? Agresivna množica je metala kepe snega in v zaletu navalila na 8—9 mož militarizirane straže ob vhodu pred obokanim prelazom pod magistratom ter ji skušala iztrgati puške. Počila sta dva revolverska strela, en projektil je zadel bajonet poddesetnika Vinka Pinterja tako, da je odbita konica priletela v glavo korporalu policijske straže Antonu Pučniku. Projektil drugega revolverskega strela je šel tik ušesa korporala Lovrenca Zlobca. Iz ospredja množice je vpila neka ženska: »Vorwärts, vorwärts!« Neki starejši Nemec visoke postave je z vzdignjenimi rokami zadrževal demonstrante in klical: Ruhe! Ruhe! Die Folgen werdet Ihr selber tragen! Njegovi pomirjevalni poizkusi so ostali v vseobčem viku in trušču

Dr. Ivan Senekovič

Dr. Anton Jerovšek

glas vpijočega v puščavi. Živi zid napadalcev se je pomaknil že tako blizu straže, da se je morala ista za par korakov umakniti izpred vhoda na znotraj. Stražniki so vpili proti navaljujočim demonstrantom: »Nazaj, nazaj, če ne, bomo streljali!« Zopet je bilo slišati ženski glas: »Vorwärts, Vorwärts!« Neki moški pa je vpil: »Nicht weichen! Der Sieg ist unser!« V tem sta počila iz množice zgoraj omenjena revolverska strela. Sprednji demonstranti so se že ruvali s stražniki za orožje. V skrajni sili in v lastni smrtni nevarnosti so se stražniki umaknili za par korakov pod obokani prelaz in oddali vsak po nekoliko strel v zrak, deloma proti napadalcem, večinoma pa v zrak nad glavami demonstrantov. Streljalo se je brez povelja, pokalo je posamič v kratkih presledkih, ne v salvah, kar dokazuje, da se je vsak stražnik branil posebej.

Že med streljanjem, ki ni trajalo niti pol minute, se je množica pognala v beg čez most in po vseh ulicah, ki vodijo na Glavni trg. V par minutah je bil Glavni trg, ki so ga prej držali zasedenega desetisoči demonstrantov, prazen. Bežeče demonstrante so pred sedanjo Veliko kavarno poskušali nekateri kolovodje ustaviti, kličeč jim: Zurück zum Magistrat! Toda preplašene množice, ki je drvela na most, ni bilo mogoče ustaviti. Profesor Bračun je čul na lastna ušesa vzklike: »Auf diese feige Bande ist kein Verlass... statt die paar Mandeln zu entwaффnen...«

Dogodki so se odigrali nekaj minut pred 13. uro. Strastna agitacija v zadnjih tednih, izvajana po Nemcih v stremljenju, da dokažejo nemški značaj Maribora pred ameriško delegacijo, je rodila krvave sadove.

Pred magistrat je medtem dospela 9 mož broječa vojaška patrulja pod poveljstvom narednika Matjašiča, ki je hotela že prej priti policijskim organom na pomoč, a se je iz Gosposke ulice zamogla ob hišah preriti samo do lokala, v katerem je bila že takrat nameščena glavna zaloga tobaka. Matjašičeva patrula vobče ni prišla v položaj, da bi stopila v akcijo. Par minut za tem je prispela vojaška asistenca iz meljske vojašnice, četa pod poveljstvom poročnika Lederhasa, ki sta mu bila pridružena podporočnika Verbič in Skvarča. Moštvo te čete je zaprlo vse dohode na Glavni trg. Nato pa se je takoj začela uradna preiskava, ki je natančno preiskala ves Glavni trg in okoliške hiše. Ugotovila je takoj, da je straža izstrelila 47 puškinih nabojev.

Od demonstrantov so smrtno zadeti obležali: Hočevar Viktor, lakirnik iz delavnice j. ž. na koroškem kolodvoru in član mariborske požarne brambe, Bračič Hans, trgovski potnik iz Dunaja, poznan kot kurir med mariborskimi Nemci in Gradcem, Petak Justina, žena premikača j. ž., njena sestra Hermina Suppanz, žena strojevodje j. ž., Loser Friderik, mestni knjigovodja iz Ptuja, in Gornik Johan, kotlar iz delavnice j. ž. na koroškem kolodvoru, ki so podlegli poškodbam že istega dne. Naslednjega dne je v bolnici umrla Bubak Marija, žena tapetnika, in 2. febr. Hnilička Franc, disponent Goetzove pivovarne.¹ Tragična je bila usoda Bubakove. Šla je na Glavni trg, da poišče svojo hčer, šolarico, ki je ni bilo pravočasno domov, ker jo je učiteljica z ostalo deco odvedla k ulični demonstraciji. Sestri Justino Petakovo in Hermino Zupančevo je usmrtil eden in isti projektil; stali ste ena za drugo. Po rodbinskih imenih sodeč to niso bili nikaki potomci Nemcev, marveč ponemčeni Slovenci, odnosno Čehi. Bilo je seveda tudi več težko ranjenih, ki so bili nemudoma odpeljani v bolnišnico, med njimi večina železniških uslužbenecv in njihovih družinskih članov, par privatnih nameščencev, dva dijaka državne realke, eden gimnazijec in eden učenec meščanske šole. Nekaj lažje ranjenih pa se je skrilo in se zdravilo tajno. Da ni bila večina strelav oddana v zrak, bi bilo število žrtev v tej ogromni množici lahko 10 krat večje. Od duševnih iniciatorjev in vodij demonstracije ni bil nihče ranjen.

Malo pred 13. uro, verjetno še pred streljanjem, je oddal na mariborskem poštne uradu I. neki Reinfried na privatni naslov v Celovcu naslovljeno brzojavko z besedilom: Marburg wieder deutsch. Ta lakonična brzojavka, ki je bila seveda inhibirana, dopušča utemeljeno domnevo, da so bili naši Nemci že prepričani o dobrem uspehu svoje akcije, odnosno udara na Maribor. Nemci so pač z gotovostjo računali, da bo njihova demonstracija in udar na magistrat prepričal ameriško komisijo, odnosno g. Milesa toliko, da Slovencem odvzame upravo Maribora in jo izroči zopet Nemcem.

Policijska preiskava je v par dneh ugotovila, da je bil glavni napadalec na dr. Senekoviča, ki mu je tudi siloma odvzel službeni samokres, Viktor Tajnikar, brezposelni trgovski uslužbenec, sin odpuščenega poštne uslužbenca. Pri prvi hišni preiskavi se samokres ni našel, skrnil ga je pod ploščo predala kuhinjske mize, kjer ga je z žebli pritrtil. Pri opetovani hišni preiskavi se je samokres našel v snegu pod oknom Tajnikarjevega stanovanja, kamor ga je odvrnil, čim so se pojavili na vratih policijski organi. V samokresovem šaržerju je manjkalo en naboj, znak, da se je iz samokresa streljalo.

O dogodkih na Glavnem trgu je bil takoj obveščen gen. Maister, kateremu je dostavil ustni raport takratni njegov namestnik podpolkovnik Cvirn v obednici Narodnega doma. Gen. Maister je o tem obvestil preko tolmača dr. Jos. Rapoca, podpolkovnika Milesa, ki se je po končanem obedu baš pripravljal na odhod, da nadaljuje svoje potovanje na Koroško.

¹ Navedba dr. M. Wutte-ja o 10 mrtvih, ki da so obležali na mestu samem, in 60 ranjencih na strani 198 celovške »Carinthia« št. 2 iz leta 1935. je pretirana. Padlo je vsega 47 pušknih in dva revolverska strela. Pretežna večina izstrelkov je šla preko glav demonstrantov.

Podpolkovnika Milesa so dogodki vidno impresionirali, izrodki demonstracije ozlovoljili tako, da je pred svojim slovesom, ki je bilo povsem pristržno, dal gen. Maistru preko tolmača doslovno tole izjavo: »Jaz ne vzamem demonstracij z nemške strani na znanje. Kar se tiče rdečkastih vprašalnih listkov, nikakor ni utemeljena nemška trditev, da je ameriška študijska komisija odredila plebiscit. Jaz sem o tej stvari slišal že v Gradcu, in Gradčani so tudi priznali, da je ta plebiscit insceniran od neodgovornih elementov. Meni je izredno žal, da sem jaz povodom nastopa Nemcev neposredni vzrok neprilike za g. generala in tukajšnjo slovensko civilno upravo. Prosim, da se radi demonstracij pred okrajnim glavarstvom nikogar ne kaznuje. Prepričal sem se, da so se Slovenci pokazali v vsakem oziru zmožni dobre in nepristranske uprave.«

Ta izjava je doslovno zabeležena na jedilnem listku za obed v Narodnem domu, točno po diktatu tolmača dr. Rapoca.

Par minut potem sta okoli 13. ure 20 minut pasirala dva avtomobila izpraznjeni Glavni trg, ki je bil dobre četrt ure prej pozorišče krvavih dogodkov. V njih se je vozila Milesova komisija na svojo, za nas toliko usodno pot na Koroško.

Vsenemško zastavo na zvoniku stolnice so odstranili naši vojaki in na njeno mesto razobesili veliko našo trobojnico. Naše narodne zastave so zaplapolale ob 14. uri tudi z magistrata.

Že istega popoldneva se je začela širiti iz nemškega vira vest, da se je streljalo tudi iz hiše poleg cerkve Sv. Alojzija, kjer je nameščena bogoslovnica. Streljali da so naši bogoslovci, odnosno duhovniki. Takojšnja temeljito izvedena policijska preiskava v bogoslovnici je podala negativen uspeh, ki je dokazal popolno neosnovanost te trditve. Šlo je očitno za premišljeno obrekovanje z jasno tendenco, da se nas kompromitira in krivda za prelito kri naprti nam. Povodom preiskave se je dokazalo baš nasprotno, to je, da je nekaj projektilov od strelav, oddanih izpod vhoda magistrata nad glavami demonstrantov, zadelo pročelje bogoslovnice in da je en tak projektil preluknjel šipo na oknu bogoslovne knjižnice v I. nadstropju in se zaril v knjigo, kjer je obtičal. Z vsestranskimi poizvedbami v tej zadevi je policija končno izsledila neko Terezijo Rath, ki je trdila, da je na lastne oči videla, kako se je streljalo iz bogoslovnice. To da je opazovala s Koroške ceste. Odvedena na dotično mesto, kjer je navodno stala in opazovala, pa se je morala prepričati, da se iz tega mesta bogoslovnica vobče ne vidi.

Dva dni po teh dogodkih so izvestni demagogi raznesli vest, da je bila dne 28. januarja najdena med sohami okoli Marijinega kipa na Glavnem trgu zmrznjena 10-letna deklica. Ker je bil ves prostor na Glavnem trgu neposredno po krvavih dogodkih temeljito preiskan in ob tej priliki deklice niso našli, je šlo za očito potvorjeno zlohotno vest, ki pa ni odgovarjala dejanskemu stanju.

Službene ugotovitve o dogodkih na Glavnem trgu in v mestu, podprte z izvirnimi zapisničnimi izpovedbami neštetihih prič, zaslišanih od obeh strani, zajedno z odbito bajonetno konico, je ponesel dan na to naš takratni tolmač za angleški in francoski jezik dr. Jos. Rapoc kot kurir na Dunaj in jih predal predsedniku antantnih komisij.

Dva dni po teh dogodkih je prispel iz Zagreba v Maribor francoski major Montegue, ki se je podrobno informiral o poteku izrednih demonstracij in njihovem nesrečnem koncu. Dobil je točno sliko o vsem in se pomirjen odpeljal naprej na Dunaj.

V seji Narodne vlade za Slovenijo, dne 29. januarja, je izrazil takratni predsednik dr. Brejc svoje obžalovanje nad dejstvom, da se je prisotnost ameriške komisije v Mariboru izrabila z nemške strani za izredne demonstracije, ki so tako žalostno končale.

Vse nemško časopisje, osobito graški in dunajski listi, so se o mariborskih dogodkih dne 27. januarja najširše razpisali. Proti nam, osobito pa proti osebi gen. Maistra, podpolkovnika Cvirna in takratnega šefa policije dr. Senekoviča, ki so bili označeni kot »krivci in morilci nedolžnih žrtev«, se je dvignila strastna časopisna kampanja v očitni nameri, da krivdo zvrne na nas. Nemogoče je v kratkih potezih opisati vse sramotilne izraze in besne verbalne napade, katerih so bili v nemških listih imenovani deležni. Obenem s tem pa so Nemci organizirali v vseh večjih avstrijskih mestih protestne shode radi mariborskih dogodkov, na katerih so skrajno šovinistično nastopali proti Jugoslaviji sploh in slovenskemu mariborskemu vodstvu posebej.

Ker je bil potek dogodkov kritičnega dneva naslikan v nemških časnikih s kričečo pristranostjo, je Narodna vlada za Slovenijo preko ljubljanskega dopisnega urada izdala dne 2. februarja službeno objavo, v kateri so reproducirane glavne faze mariborskih dogodkov.

Službeni komunikacije ugotavlja, da je izza razpada Avstrije Maribor pod upravo ljubljanske vlade. To stanje, ki odgovarja etičnim, gospodarskim in prometnim potrebam Dravske doline, je bilo uradno priznано po avstrijski vladi z noto državnega tajnika za zunanje zadeve dr. Bauerja z dne 22. januarja 1919, ki je v imenu svoje vlade slovesno izjavil, da avstrijska vlada na ozemlju, upravljanem po ljubljanski vladi, ne bo izvrševala nobenih aktov državnega gospostva. Komunikacije pravi dalje: »Pod jugoslovansko upravo nastopivši red v Mariboru pa ni po godu turbulentnim elementom, ki zlorabljaajo narodnostne čute, skušajo za vsako ceno izzvati socialne nemire tudi v jugoslovanskem območju. Dan prihoda ameriške študijske komisije v Maribor je nudil tem elementom primeren trenutek, da Maribor siloma iztrgajo jugoslovanski upravi in ga pripojijo Nemški Avstriji. Dovoljenje prostega izražanja, mišljenja in manifestiranja so zlorabili elementi, ki so na vsak način hoteli nemire. Deželna vlada smatra na podlagi dobljenih službenih in cele vrste drugih poročil za ugotovljeno, da so hoteli 27. januarja nezadovoljneži v Mariboru nasilno odstraniti sedanjo upravo. Popolnoma odobrava postopanje lokalnih oblasti, zlasti zapovednika gen. Maistra, vendar mora oblastim pripomniti, naj odslej ne dopuščajo nobenega zbiranja mas, kajti dopuščanje se zlorablja in rodi sadove, kakor so bili dogodki 27. januarja. Mi smo svetu in zlasti antantanti kot elementi miru dolžni, da tega ne dopustimo. Prebivalstvu hočemo nuditi pravično ravnanje v socialnem pogledu in boljši položaj, kakor je v Nemški Avstriji, zlasti glede prehrane. Ne moremo dovolj ogorčeno obsojati učiteljev in profesorjev nemških šol, katere smo, uvažujoč pravice manjšin, pustili

odprte, dasi nam ti ljudje poprej niso privoščili srednjih šol, sedaj pa so našo popustljivost poplačali s tem, da so ubogo mladino nagnali na ulico in v nasilja za brezupna gesla in prevrat, dočim so se sami poskrili. Vse oblasti so pozvane, da poslujejo energično, pa vsekakor pravično...« tako zaključuje ta službena objava, ki se sicer omejuje na prikazovanje glavnih dogodkov.

Službena objava ljubljanske Narodne vlade je bila odposlana vsem tuzemskim, pa tudi inozemskim listom v priobčitev; naši listi so jo priobčili, nemški pa seveda ne.

Radi mariborskih dogodkov dne 27. januarja je dostavil avstrijski državni urad za zunanje zadeve vsem antantnim komisijam fulminantno protestno noto z zahtevo, da zasedejo Maribor in pokrajino severno Drave mednarodne čete. V dunajski nemško-avstrijski »Nationalversammlung« je predlagal poslanec Markhl, da naj se krivci krvavih dogodkov postavijo pred mednarodno sodišče, kaznujejo in obsojijo na odškodnino; za krivce je proglasil predstavnike naše civilne in vojaške uprave.

Tudi štajerski deželni odbor je zavzel proti mariborskim dogodkom ostro stališče. Poslanec Malik je stavil predlog za zastraženje »deželne« meje, Wastian pa je zahteval, da se pozovejo antantne čete, da zasedejo od nas upravljano ozemlje. Predlog sta podpirala dr. Rintelen in mariborski Suppanz, dr. Kaan je pa napovedal represalije proti graškim Slovincem, ki so jih dejanski par dni nato izvedli ter internirali večje število naših sonarodnjakov. Iskali so po Gradcu tudi Maistrovo mater, ki naj bi menda stanovala v Gradcu in se po mariborskih dogodkih skrila. Ta trditev je bila seveda netočna, ker je Maistrova mati bila že ves čas po prevratu naseljena na Uncu. Svojo do boleznega paroksizma stopnjevano mržnjo proti Slovincem so izlivali tudi na Slovence poedince.

V vsej Avstriji so izvajali proti Slovincem ostre represalije. Slovenski študenti so bili uradoma izključeni iz vseh avstrijskih visokih in srednjih šol. Dne 29. januarja je ravnateljstvo graške trgovske akademije službeno objavilo, da so Slovenci izključeni od pouka na zavodu. Ko je par slovenskih akademikov zapuščalo zavod, je na trgovskega akademika Zdolška navalil bivši praporščak, učiteljskičnik iz Maribora Reich z besedami: »Du Hund, jetzt werden wir deutsch reden!« in ga med pritrjevalnim vpitjem zbrane množice z bikovko pobil na tla ter obdelaval, da se je Zdolšek zgrudil in krvav obležal na tleh. Množica ga je nato siloma tirala na policijo, kjer mu pa niso mogli dokazati nobenega delikta, ter so ga morali pustiti na svobodo.

Proti internacijam graških Slovencev in izključitvi slovenskih študentov iz avstrijskih visokih šol je vložila Narodna vlada za Slovenijo tako pri centralni dunajski, kot deželni graški vladi odločen protest. Dr. Kaan je odgovoril, češ da gre samo za pravično povračilo za zaprte demonstrante v Mariboru, s čemur se pa dr. Brejc ni zadovoljil, marveč je za retorzijo odredil internacijo vseh uglednejših ljubljanskih in nekoličine celjskih Nemcev. Udati se je morala graška deželna vlada in šele potem, ko so bili stavljeni na svobodo graški interniranci, je sledil isti ukrep tudi v Ljubljani.

Marsikdo utegne staviti vprašanje, kako je sploh zamoglo priti do teh izgrednih demonstracij in zakaj jih takratna naša civilna, odnosno vojaška uprava v Mariboru ni s primernimi preventivnimi merami onemogočila, ali vsaj v kali zatrla in ali ni morda šlo za iznenadenja?

Na to vprašanje je mogoč samo negativen odgovor. Kakor že rečeno, je večja deputacija mariborskih Nemcev in nemških železničarjev pričakovala prihod ameriške študijske komisije že v predmestju Krčevini, tam ustavila Milesove avtomobile in njega naprosila, da jim v počaščenje predsednika Združenih Držav Severne Amerike W. Wilsona dovoli, da se mu (Milesu) mariborski Nemci poklonijo pred okrajnim glavarstvom, kjer se je imel ustaviti. Miles jim te prošnje ni odbil. To je g. Miles sporočil tudi generalu Maistru, ki pa osobito iz razlogov takta in mednarodnih ozirov in z ozirom na delikatno, Milesu poverjeno nalogo, nikakor ni mogel njegovega, nemški deputaciji danega privoljenja preklicati, temveč je zamogel istemu samo izjaviti, da i nas Jugoslovane veseli, če se mu tudi tukajšnji Nemci poklonijo v počastitev W. Wilsona. Tega, da bodo Nemci Milesov pristanek v tako brutalni in nam kot gospodarjem Maribora sovražni obliki izrabili, ni mogel nihče slutiti odnosno predvidevati. Vsi smo računali s taktnostjo, ki je ob takih prilikah osobito umestna. Seveda tudi g. Miles ni pričakoval hrupne in izgredne, proti nam sovražno usmerjene demonstracije, marveč dostojno manifestacijo, sicer gotovo ne bi bil dal zaprosenega pristaneka. Bil je pač do neke mere od nemške predstavitve iznenaden in radi nepoznavanja lokalnih razmer zaveden v zmoto. Dovoljena nemška manifestacija, ki se je, kakor smo videli, pretvorila v hrupno izgredno demonstracijo z vsemi znaki javnega prevrata, se je torej takorekoč morala pripustiti in do neke mere tolerirati. Previdnost nam je pa, osobito radi zaključkov, ki smo jih morali napraviti iz celotedenskih priprav za ta dan, narekovala opreznost in pripravljenost za vsak primer. Za ta dan je bila celotna mariborska garnizija v strogi pripravljenosti in na ulico ni smel noben vojak, niti oficir, izvzemši neodložljive službene poti.

Ulično varnostno službo so opravljale policijske patrole, prejšnji mariborski mestni stražniki, katerim je bil vsakemu možu prideljen po en naš militarizirani stražnik. Da teh par — po vsem pomeriju mesta razporejenih patrol — ni moglo proti deset in več tisočglavi množici nič opraviti, leži na dlani. Policijske patrole so morale ostati spričo te situacije bolj ali manj pasivni opazovalci.

Po večurni izgredni demonstraciji, ko je nastopil najkritičnejši moment, je posegel vmes oddelek 8 do 9 glave, z vojaškimi puškami oborožene militarizirane varnostne straže, ko je demonstracija priklopela do vrhunca, ko je šlo za biti ali ne biti.

Vsiljujejo se še tale vprašanja: Zakaj so voditelji mariborskih in spodnještajerskih Nemcev očitoma zlohotno varali ljudstvo, da je ameriška študijska komisija na Dunaju odredila plebiscit z že omenjenimi svetlo-rdečkastimi vprašalnimi listki? Zakaj so isti voditelji s starim in tudi od Slovencev spoštovanim mestnim županom dr. Schmidererjem na čelu izrabili prihod Milesove komisije, kateri so hoteli izročiti na-

brane plebiscitne podpise za Avstrijo, z organiziranjem in izvedbo hrupne izgredne demonstracije, ne da bi zaprosili pristojno našo upravo, odnosno vojaško oblastvo za dovoljenje manifestacije v povorki? Mar niso mogli nabranih glasovnic g. Milesu predati voditelji sami? Zakaj so nagnali na ulice učence osnovnih in dijake srednjih šol, da sodelujejo v tej protizakonito prirejeni demonstraciji? Zakaj niso demonstracije, ko se je g. Miles pokazal množici raz balkon okrajnega glavarstva, zaključili in na pozive pohoda na Glavni trg pred magistrat s primernimi pomirjevalnimi ukrepi reagirali? Zakaj niso na Glavnem trgu zbrane množice držali pod svojo vplivno komando? Na vse to je mogoč samo en logičen odgovor: vsiliti so hoteli ameriški študijski komisiji, angažirani za arbitražo glede demarkacijske črte na Koroškem, potvorjeno voljo naroda glede pripadnosti Maribora in okolice k Avstriji in s tem odločilno vplivati na pravorek mirovne konference. Da dosežejo to, so inscenirali tajno glasovanje za ali proti Avstriji, dobro vedoč, da jim je ob tedanjih razmerah v mestu in mogoče tudi v bližnji okolici bila mogoča večina. Glasovnice so dali podpisovati od Nemcev in slovenskih narodnih odpadnikov, ki jih takrat ni bilo malo, saj so jih v tej akciji podpirali tudi nemški socialni demokrati.

Do paroksizma razpaljena množica jim je zdrknila iz rok, duhove, ki so jih klicali, so prepustili same sebi. Zato je v najusodnejših trenutkih nastopila psihoza mase, ki je vzela iniciativo sama v roke, in v svojem ognju hotela naskočiti in v zaletu osvojiti mestni magistrat, da se nasilno polasti, odnosno zopet vpostavi prejšnjo magistratno upravo in s tem dokumentira nemški značaj mesta in stvari fait accompli.

Ponesrečen poizkus prevrata je dotlej večkrat motno situacijo razčistil. Imenzno razburkani valovi razburjenja so se v kratkem umirili, nastopilo je vseobčno iztreznjenje, do skrajnosti prenapeta politična atmosfera se je umirila kakor po težki nevihti.

Maribor je bil in ostal čvrsto v naših rokah!

Grozilna napoved v nedeljski številki »Grazer Tagblatta« z dne 6. februarja 1919: Ne bomo mirovali, ne bomo počivali, dokler ne dosežemo cilja, da bo svetilo sonce Velike Nemčije tudi nad livadami ob Dravi in gozdovi na Pohorju, da bo Marburg zopet obmejna trdnjava predtisočletni Markburg, je ostala le na papirju.

V duhu gledamo danes z globokim spoštovanjem svetle like glavnih krojilcev usode jugoslovanskega Maribora in podravskega dela Slovenije v težkih poprevratnih dneh. Generala Maistra, njegovega neumornega načelnika generalnega štaba, majorja Ankersta, člane Narodnega sveta za štajersko dr. Karla Verstovška, dr. Franja Rosino, prof. Frana Voglarja in msgr. dr. Antona Jerovškega krije že vrsto let ruša. Zgodopisci te dobe pa ne bodo mogli preiti imen teh mož, ki so v polni meri upravičili zaupanje, zvezano z njihovo odgovorno funkcijo in preko njihovih ovekovečenih dejanj. Bodi jim v zadoščenje, da njihova trupla snivajo večni sen v kraju svobodne jugoslovanske zemlje, osvobojene v glavnem po njihovi iniciativni volji in nevenljivi zaslugi.

Slava jim! Mi pa — čuvajmo nad Jugoslavijo!

Državni zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok v Ljubljani

hrani ter higieni malih otrok in dojenčev. Do konca leta 1935. je bilo takih razstav in tečajev 260. Zavod je v prvi vrsti izbral kraje, ki so bili v tem pogledu najbolj zaostali.

5. Odprla se je *posvetovalnica za matere dojenčev in malih otrok*, ki je izvršila največjo propagando za zavodov oddelek. Če pogledaš danes čiste dojenčce in lepo razvite otroke in jih primerjaš z nesnažnimi otroki, ki so jih preje prinašale matere, je zavod na ta svoj uspeh lahko ponosen. Ta oddelek zavoda je *odprta zaščita*, to se pravi, otroci prebivajo pri starših ali pri svojcih in ne pod streho zavoda, zavod pa jih nadzoruje in skrbi preventivno-obrambno zanje in ne šele, kadar so že bolni. S tem oddelkom je tudi zvezano delovanje zaščitnih sester, ki vodijo socialne posvetovalnice, vrše posete po hišah in nadzorujejo matere po zdravnikovih predpisih. Sestra je torej vez med dotično rodbino in posvetovalnico. — Vse mesto Ljubljana je porazdeljeno v rajone, ki jih sestre redno obiskujejo. Takih posetov so napravile sestre doslej okrog 15.000.

6. Z zavodom je združena *otroška poliklinika*, kjer pomaga zavod v svojem ambulatoriju bolnim, revnim otrokom od rojstva do končnega štirinajstega leta. Ta oddelek je *odprta zaščita otrok kurativnega značaja*. Vseh otrok, ki so bili preiskani od leta 1923. do konca leta 1935., je bilo 124.000. Ta dva oddelka tvorita skupaj zavodov *otroški dispanzer*.

7. Za uspešno delo in kot pripomoček pri odprti zaščiti otrok služi zavodu *zaprta zaščita otrok*. Ta oddelek je *Dečji in materinski dom kraljice Marije*, ki je sicer last zasebnega društva, je pa inkorporiran zavodu. Leta 1922. je namreč nameravalo Splošno žensko društvo ustanoviti dobrodelen zavod in je skupaj z državo ustanovilo dečji dom, nabavilo ves inventar in ga inkorporiralo drž. zavodu, s katerim tvori eno celoto. Umrljivost se giblje med 2 do 3%, ozir. 3 do 4%, dočim znaša v najboljših urejenih inozemskih domovih najmanj 5 do 6%. Zavod je na te rezultate lahko tem bolj ponosen, ker če se drastično izrazim, sprejme v mnogih slučajih skoraj mrliča. Med gojenci jih je mnogo s skromno težo do 2000 g, dobe pa se tudi do 1300 g težki otroci. Zavod je sprejel celo le 550 g težkega otroka. Zato je mortaliteta 3—4% številka, ki ne pride v poštev.

8. Izvršujoč težko nalogo, ima zavod svojo lastno *mlečno kuhinjo*. Če ta pravilno funkcionira, funkcio-

nira tudi prebava otrok. Ta mlečna kuhinja pa ne pripravlja hrane samo za zaprto zaščito zavoda, ampak tudi za otroke v odprti zaščiti, kolikor je to potrebno.

9. Za tako ogromno število otrok, potrebnih zaščite, je postal zavod premajhen; tudi je zavodska oskrba postala otroku nepotrebna, ko je dovolj okreval. Zato je bilo treba misliti na razbremenitev zavoda in obenem na preskrbo otrok. Leta 1926. se je začelo s pripravami za *selske otroške kolonije*. Leta 1927. je začel zavod pošiljati večje število otrok v tuje rod-bine, v selsko kolonijo. Izbrala se je vas Lukovica pri Domžalah. Bila je po drž. hig. zavodu leta 1926. asanirana (direktor dr. I. Pirc), in tako je imel zavod zvezo z rejnicami potom dispanzerja v Lukovici. Doslej je bilo tam nameščenih 258 otrok, od katerih je umrl le eden v mrzli zimi leta 1929. Kolonijo finansira Društvo doma kraljice Marije. — Leta 1928. je izbral zavod dobre rejnice v ljubljanski okolici (Vevče, Moste, Udmat, Dev. Marija v P.). Tu je bilo letno okrog 100 otrok, torej od leta 1928. do konca l. 1935. 800 otrok, od katerih jih je umrlo le 6. — Tretji tip kolonije je *mestna kolonija*, ki se pa ne da primerjati s tipom kolonije v Lukovici.

To je kratek pregled državne zaščite dojenčev in malih otrok, kateri je središče zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok v Ljubljani, ki deluje sicer tiho, a intenzivno in uspešno.

Zavod pa ima brez ozira na naloge, navedene pod 1. do 9., še:

- a) socialno-propagandni oddelek za Ljubljano in vso banovino;
- b) stalni muzej;
- c) svojo šolo za otroške vzgojiteljice in negovalke v rodbinah in otroških zavodih. Ta enoletni tečaj je bil ustanovljen leta 1928. Z njim smo se osamosvojili, dobili prve vzgojiteljice in negovalke — Slovenke v vsej naši državi, dočim smo bili prej navezani na negovalke — tujke. S tem smo tudi našemu ženstvu ustvarili nov vir zaslužka, ki ga pri nas in v vsej državi do tedaj ni bilo;
- č) zavod služi mladim diplomiranim zdravnikom, ki morajo prakticirati eno leto (staž), da se izvežbajo v otroškem zdravstvu, v higieni in zaščiti otrok;
- d) aspirantom za specializacijo v otroškem zdravstvu služi kot dobra moderna podlaga za stroko;
- e) izobražuje babice v zaščiti in oskrbi novorojenčev;
- f) izobražuje v permanentnih tečajih odraslo ženstvo v negi in higieni dojenčev;
- g) izobražuje učenke ljubljanskih gospodinjskih šol v praktični negi, prehrani in higieni dojenčev;
- h) prireja tečaje za bodoče matere skupno z društvom Rdečega križa. V te tečaje prihajajo odrasla dekleta s srednjih šol;
- i) prireja ferialne tečaje za učiteljice osnovnih in srednjih šol v otroški negi, zaščiti in higieni;
- j) izobražuje žene in matere, ki prebivajo v domu, v negi otrok, otroški higieni, osebni higieni, šivanju, gospodinjstvu in delu gospodinjskih pomočnic. Tako ima mati, ki je sprejeta v zavod, dvojno korist: preskrbljena je z otrokom

in še pridobiva na izobrazbi, da dobi potem lažje službo. Zavod pa s tem dviga kulturo žene in vsega naroda;

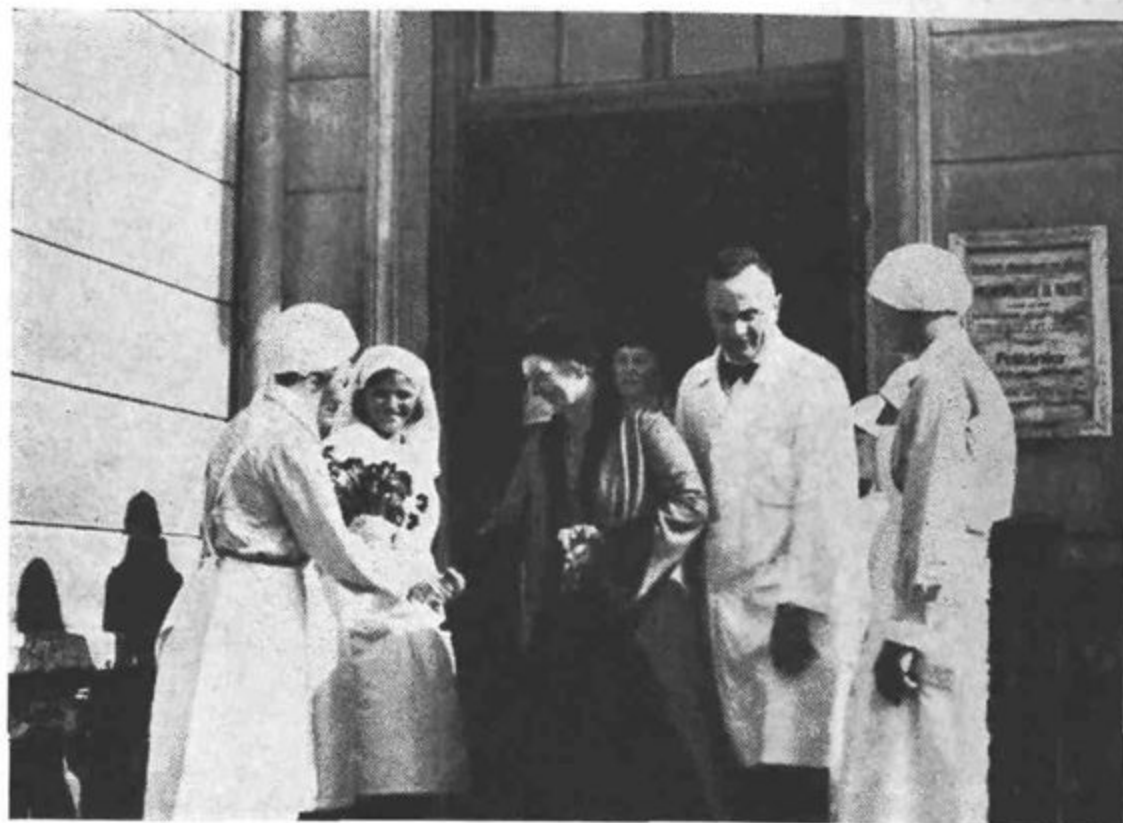
- k) služi splošni bolnici kot posvetovalni organ in štiti otroke mater, ki so sicer bolni v bolnici, pa ne potrebujejo nege na otroškem oddelku.

Državni zavod za zdravstveno zaščito mater in dece v Ljubljani se je razvil sploh v centralno ustanovo za strokovno proučevanje bolezni in higijene dojenčkov in malih otrok, kakor tudi strokovnega praktičnega pouka v teh vprašanjih. Ker sprejema največ otroke iz okolice ljubljanske občine, je tako rekoč njena pomožna socialno-zdravstvena ustanova. Razmerje med državnim zavodom in mestno občino je dobro in tesno. Občina namreč skrbi finančno za svoje sprejete varovance v zaprti zaščiti (dečjem domu) zavoda in v odprti zaščiti (v otroških selskih kolonijah), strokovno pa zavod. Zavod je tudi pomožna ustanova dravske banovine, ki je njegovo širše delovno področje in končno tudi pomožna ustanova medicinske fakultete za en del pediatričnega pouka.

Zavod je pa tudi pomožna ustanova Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, ker štiti in sprejema njegove članice z otroki ali samo otroke pod streho svoje zaprte zaščite. Tudi z Okrožnim uradom se pripravlja ožje sodelovanje. Članice OUZD in njih dojenči se iz nujnih vzrokov oskrbujejo delj ali manj časa v zavodu. Poleg vseh ugodnosti, ki jih tukaj uživajo, pa dobivajo po zakonu o zavarovanju delavcev še porodnino, dojnino itd., ki jim jo nakazuje OUZD v njih roke, dočim zavod, oziroma Dečji dom krije vse stroške za članico in njenega otroka za stanovanje, hrano, obleko, obutev in sploh vso oskrbo. Bolj pravilno bi bilo, da bi se ta znesek nakazoval zavodu, ki je navezan na državno dotacijo. Tudi OUZD ne prispeva k stroškom, če se otrok zdravi v zavodu, pač pa če se zdravi v bolnici. Tako daje podpora obenem zavod iz lastnih sredstev in OUZD, kar povzroča dvojni izdatek. V korist obojnih financ bi bilo potrebno urediti to razmerje.

Sploh bi bilo treba nekje koncentrirati vso evidenčno in kontrolno stran zaščite. Taka postaja bi naložila kartoteko z osebnimi in rodbinskimi podatki o vseh prosilcih ali prosilkah. Bila bi v zvezi z vsemi činitelji, ki pridejo v poštev, z državo, banovino, občino, s podpornimi in dobrodelnimi društvi, in bi predstavljala zvezo, kjer bi se hitro dobila informacija o potrebi prosilca. Na ta način bi prenehale zlorabe s strani prosilcev in bi se podpore ne stekale v žepe tistih, ki so bolj sitni in predrzni. Tako centralo bi lahko organiziral drž. zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok, ker ima že urejeno administracijo in ima zaščitne sestre, ki bi lahko vršile redno kontrolo. Le na ta način bi preprečili zlorabe in ljudstvo dovedli v pravilni tir, ker bi zahtevali, da dela tako, kakor je dolžnost vsakega koristnega člana človeške družbe.

Naj sledi nekaj opazk in misli k vprašanju: ali odprta ali zaprta zaščita otrok. Sodobna zaščita otrok je izzvala mnogo razprav o tem vprašanju. To vprašanje pa ni novo, ampak sili, da ga primerjamo s sličnim gibanjem konec 18. stoletja. Tudi takrat je bilo mnogo diskusij in predlogov za sirotišnice in proti njim. Te

Nj. Vel. kraljica Marija v zavodu

Drž. zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok v Ljubljani

diskusije so bile takrat simptom temeljite krize kulturnega življenja in niso za nas nič novega.

V bistvu tega vprašanja gre zmeraj za organizacijo zaprte zaščite, gre za duh in duševno vodstvo v dotičnem domu. Domnevam, da mora biti dom v vsakem primeru tako urejen in se mora tako voditi, da bi mu človek v primeru potrebe zaupal brez skrbi tudi lastnega otroka. V njem mora vladati veselje in neka srčna toplota s strani vodstva in njegovih sodelavcev, tako da se otrok v takem ozračju dobro počuti. Prednosti, ki jih nudi zaprta zaščita otrok, nikakor ne smemo prezreti. Racionalna telesna nega je v zavodih za dojenčke, kakor za otroke sploh, bolj zagotovljena že radi urejenosti obrata in boljše izobrazbe ter večje izkušnje negovalk in zaščitnih sester. Red v jedi, pri obedih, spanju, otrokom prilagojena in primerna prehrana, pravilna nega zob, sploh vzgoja otrok k snagi, redu in redoljubnosti, vse to je v zavodu lažje urediti, kakor tudi prosti čas in počitnice. Te prednosti vplivajo močno in trajno na duševno življenje oskrbovančeve. On je v zavodu središče vsega. Vsi odrasli od upravnika do zadnjega sodelavca so nameščeni za njega. Vsem gre edino za to, da se mu dobro godi in da bo dobro vzgojen kot v lastni vzorni rodbini. Vsak gojenec je dobrodošel in ne samo vsiljen gost, kot je to pogosto pri rejnicah. On spada praviloma semkaj in ne šele v drugi vrsti. On čuti, da ima pravico, da se oskrbuje in da je tu. Nikoli ne občuti, da je treba plačati za njegovo vzrejo. Obratno pa ni navezan na samo eno osebo. Če je dosegel potrebno starost, ga ne more nihče obdržati v zavodu. Vse odredbe so prilagodene njemu in ne potekajo iz egoističnih motivov. Kako to prijetno vpliva na otroka in kako ustreza njegovi potrebi, nam kaže to, da se hitro vživi, čeprav je popoln novinec in je prišel v čisto tuje, popolnoma nove in neznane razmere. To je tudi pogosto vzrok, da se veselo in zelo rad vrača s počitnic v zavod. Življenje v družbi z drugimi otroci pa ima tudi to vrednost, da se otroci medsebojno vzgajajo in likajo. Ta medsebojna vzgoja je zelo pogosto prav temeljita in učinkuje brez bolečin in hitreje, kakor vsa sredstva odraslih. Zelo zgodaj je gojenec zavoda (zaprte zaščite) soodgovoren za živ-

Skupina rejnic in dojenčkov

Drž. zavod za zdravstveno zaščito
mater in otrok v Ljubljani

ljenje v skupnosti in vzrase naravnost v naloge države v malem. V sedanjem nemirnem času, ko je razširjeno brezverstvo ter sovraštvo do vsake avtoritete, ko je otrok izpostavljen skušnjavam in različnim hujskarijam, ne smemo podcenjevati moči in vpliva zavoda, ki ga ohranjuje. Otroci, ki so doživeli doma razburljive dneve in imajo že burno preteklost, občutijo zavod z njegovo disciplino kot *pomirjevalno sredstvo*. Nova okolica vpliva nanje prijetno in blažilno, za tiste pa, ki so slabiči in so brez lastne energije, je zavod najmočnejša opora. Zavod utripa vedno v istem ritmu, obrat je enakomeren in zgled drugih gojencev jih povzdigne, jih potegne za seboj, dokler se v njih dobro ne utrdi in jim ne postane navada. Otrok v zavodu ni tako izpostavljen izpremambi okolice kot rejenček v tuji rodbini. Le malo slučajev je, da je potrebno otroka premestiti v drug zavod. Njegova vzgoja je v rokah poklicne učiteljice, ki je za to izobrazena in se naprej izobražuje bodisi, da je v stikih s svojimi kolegi, ali pa da čita strokovno časopisje, ali pa da obiskuje tečaje. To vse jamči za napredek gojenca.

Zlasti za otroke ločencev je zavod primernejši kakor zasebna vzreja v rodbini, ker je kot *nevtravno mesto* bolj primeren, da obvaruje otroka škodljivih vplivov enega ali obeh staršev-zakoncev. Tudi zavod lažje upošteva višji ali nižji življenjski standard, ki ga je bil otrok vajen z doma. Bratje in sestre iz iste rodbine laglje ostanejo skupaj v zavodu, kakor pri rejnicah, ki morejo redkokdaj prevzeti obenem po 4 ali več otrok.

Ne da se pa tajiti, da ima *zaprta zaščita slabe strani*, ki na posamezne normalne otroke nepovoljno vplivajo, brez ozira na pomanjkljivosti, ki jih imajo posamezni zavodi in na motive, da se otrok oskrbuje v zavodu.

Iz lastnih opazovanj vem, da je za posamezne otroke potrebna in koristna enoličnost življenja v zavodu, za druge pa, ki so drugih zmožnosti, pa neprijetna in kvarna, in to zlasti za one, ki imajo dosti življenjske energije in iniciative ter so nadarjeni. V zavodu naravni nagon, da se otrok sam udeležuje, da sam ustvarja, da samostojno misli in dela, ne pride na svoj račun. Malih slučajev, ki v dnevnem življenju

monotonost sem pa tja vsaj za trenutek izpremenijo, v zavodih ni. Zaradi discipline ne prideta do veljave fantazija in hrepenenje po majhnih otroških doživljajih. Otrok v zavodu more le redkokdaj biti sam. Večinoma nima mesta, kjer bi vsaj za trenutek sanjari, nima priložnosti, da živi svoje lastno življenje. Osebnostne svobode mu manjka. Zavodski tovariši in tovarišice mu ne morejo biti nadomestilo za brate in sestre. Preveč jih je in prerazličnih lastnosti so. Dan in noč so si preblizu in premalo imajo tega, kar so doživeli. Le redko se razvijejo prava prijateljstva. Seveda morejo biti samo normalni otroci skupaj, ker drugače medsebojno slabo vplivajo. V zavodih za otroke morajo biti deklice in dečki skupaj, zlasti v predšolski dobi, ker je drugače, če so deljeni, vzgoja nenaravna. Škoda nekoedukacije se pri marsikaterem otroku šele pokaže, ko zapusti zavod.

V veliki rodbini, kot je zavod, je popolnoma intimen kontakt med vzgojitelji in otroki skoraj nemogoč. Zelo pogosto ima otrok odrasle v zavodu za svoje sovražnike, s katerimi mora najprej obračunati, ali se pred njimi zapreti, torej biti nedostopen. Zato se zelo težko razvije medsebojno zaupanje med otrokom in odraslim. Skoro pri vsakem zavodskem otroku se pozna, da mu je manjkalo osebne ljubezni. V zavodu se često menja osebje: tudi to ni koristno za otroka. Tudi ni od koristi, če se vzgajajo osebe, ki so trajno zaprte v zavodu in so zato enostranske, ozko-srčne. Na žalost je v vseh zavodih premalo osebja. Nihče nima časa za otroka, tako da se bolj brigajo vsi za njih prehrano, kakor za vzgojo. Otrok v zaprti zaščiti ne deli skrbi z odraslim človekom. Delo in prost čas sta enako porazdeljena, vse je urejeno, redkokdaj pride kaj novega. Šele ko otrok pride med svet, vidi, da je v življenju drugače in da ni vse urejeno kakor je v zavodu.

Po splošno veljavnih načelih *ni polnovrednega nadomestila za družinsko hišo, za rodbino*, če je dobra in skrbi, da vzgoji zdravega in dobrega otroka.

Je pa tudi mnogo slabih rodbin, ki niso zmožne, da dajo otroku to, kar rabi, da bo koristen član človeške družbe. Tak otrok mora stran iz rodbine, v največ primerih v zavod, v zaprto zaščito. Kajti ni vedno mogoče za vsakega otroka, za vsak posamezen slučaj najti primerno, pravo rodbino za rejo. K bogatejšim tak otrok rejenček itak ne pride, pripadniki srednjega stanu so pa navadno zelo zaposleni, mož čez dan odsoten, v službi ali zavzet od dela, žena pa ima tudi polne roke dela, tako se ne moreta ne mož ne žena zavzemati za otroka, kot bi bilo potrebno. Četudi cenimo vzgojo v domovih za zelo skromno, in vzgojo v rodbini za zelo dragoceno, vendar je rodbina, v kateri mati in oče nista na svojem mestu, vse drugo kakor rodbinski dom, je samo še slab surogat. Tudi kolonija je le surogat, ki mu manjka dostikrat solidna, zdrava in trdna podlaga. Tako da je rodbina zgrajena tako rekoč na papirju. Kljub natančni izbiri rejnikov oz. rejnic vendar dostikrat nimamo vpogleda v bistvo rodbine. Pa tudi pri otroku se pri najboljši reji marsikaj prezre, razne pomanjkljivosti, bolezni itd. Predšolski otrok živi v dobi, ko ga najmanj razumemo. Vse njegovo življenje zahteva zaposlitve, dela in izobrazbe. Ne gre samo zato, da so hlačke vedno suhe, da je predpasnik vedno čist, ampak za to, da se z otrokom v pravilni okolici pravilno ravna.

Mati rejnica dostikrat nima večkrat ne smisla ne časa, v domu pa skrbi za to vrtnarica, ki je samo za to tukaj. Če je v zaprti zaščiti poleg vsega drugega tudi vzgojitelj, ki otroka razume in ve, kako je treba ugoditi otrokovemu nagonu za delom in za zaposlitvijo, tedaj mali otrok pravega rodbinskega doma skoraj ne pogreša, nasprotno ima celo možnost za razvoj, ki doma ni vedno mogoč. Zato pa mora biti seveda zavod, kakor rečeno, urejen kot rodbina, otroci morajo priti v stik z zunanjim svetom. Potem otroški horizont ne bo ostal ozek in ne bo upravičeno tožiti, da je otrok omejen, nerazvit in imbecilen. Tega doslej ni bilo opazovati, pač pa je bilo dosti slučajev, ko so bili otroci, ki so prišli iz reje, za otroci, ki so v zaprti zaščiti, daleč zaostali.

Intimen tudi ni kontakt med rejnikom in otrokom, če ni otrok prišel že kot dojenček ali v prvih letih svoje predšolske dobe v rejo. Večji otrok je nezaupljiv proti rejnikom in jih ima celo za sovražnike. V domovih je dostikrat glavna pomanjkljivost v tem, da manjka oseba, ki bi se intenzivno ukvarjalo z otroki.

Zato se ne ozirajmo na moderne nazore svobode, ampak na dejansko korist, ki jo imajo otroci. Odprta zaščita otrok je pokazala, da tudi v dobri reji otrok telesno uspeva, ni pa še dokazala, kakšno korist bo imela od takega otroka človeška družba. Četudi je treba upoštevati odprto zaščito, t. j. izrejo v tuji rodbini, vendar se pa ni treba popolnoma predati valu entuziazma, ki ga povzroča vsaka doba, ampak treba je ostati pristaš tiste struje, ki se je pokazala kot najbolj solidna in trdna. Še manj pa je opravičljivo mnenje, da je treba zaradi dražjega oskrbovanja otrok v zaprti zaščiti splošno odpirati selske dečje kolonije. Vprašanje denarja ne bi smelo imeti pri zaščiti otrok besede. Zato poudarjam končno: *Ni vsak otrok za zaprto in ne vsak otrok za odprto zaščito.* Treba je upoštevati individualne lastnosti otroka. Brez zaprte zaščite ni mogoče vzdrževati kolonije. Ni dovolj, da ima kolonija svoj dispanzer, ampak mora imeti tudi dečji dom ali vsaj sprejemališče, da se otrok, če je izjemoma potrebno, vzame nazaj v zaprto zaščito, torej v dom.

Ne presoajamo vsega samo z enega vidika. Ne smemo postati diletanti, ampak moramo biti resni in preizkušeni delavci. Dajmo torej tudi zaprti zaščiti ono mesto, ki ji gre. Če ji odstranimo pomanjkljivosti, bo v naše zadovoljstvo zavzela tisto mesto, ki ji gre. Odprto zaščito pa bomo prihranili za tiste otroke, ki je za nje primerna. Iz tega sklepam:

1. Vzreja otrok v tujih rodbinah (selska dečja kolonija) naj bo srednja pot med odprto in zaprto zaščito otrok.

2. Vsak otrok ima pravico, da se mu po njegovi duševni in telesni zmožnosti izbere primerna vzgoja in nega.

3. Pri otroškem skrbstvu naj se upoštevajo v prvi vrsti duševne in telesne lastnosti. Finančna stran bodi sekundarnega značaja.

4. Vsaka vzreja otrok v tujih rodbinah (v selski dečji koloniji) mora imeti svojo zdravstveno postajo, ki je v neposredni zvezi z zaprto zaščito, t. j. z dečjim domom ali vsaj zbirališčem.

5. Rejnice treba strogo izbirati, za kolonijo pa izbrati naselbino, ki ni preveč raztresena. Kolonije

Sestra ob napovedanem obisku rejenčkov pri rejnilih

Drž. zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok v Ljubljani

morajo biti različnih tipov: kmečke, vaške, predmestne, industrijske, kakor so to otroci-rejenčki.

6. Selsko dečjo kolonijo more strokovno organizirati le ustanova s kompletnim aparatom (zdravniki, sestre, soc. asistentom za zaprto in odprto zaščito).

—nj—

DELO OBLASTI IN BANOVIN ZA ZAŠČITO OTROK

Na široko zasnovano mladinsko skrbstvo se ni moglo v državni upravi uspešno razvijati, ker so se državni krediti krčili od leta do leta in ker je birokratska centralistična uprava ovirala razmah posameznih ustanov.¹ Ta položaj je uvidel minister za socialno politiko dr. A. Gosar in izročil s 1. januarjem 1928 mladinsko skrbstvo oblastnim samoupravam s pičlimi postavkami iz državnega proračuna vred v dobri veri, da bodo oblastne samouprave našle več sredstev za mladinsko skrbstvo in ga boljše uredile kakor država.

Ljubljanski oblastni odbor je prevzel:

1. *Dečji dom I* v Ljubljani, nastanjen v nehygien-skih prostorih v šentpetrski vojašnici, s 40 otroki.

2. *Dečji dom II* v Ljubljani v poslopju bivšega šulferajnskega otroškega vrtca, tudi za 40 otrok.

3. *Vzgajališče za dečke*, takrat še v prostorih Prisilne delavnice v Ljubljani.

4. *Zavod za slepo mladino* v Kočevju, nastanjen v poslopju, ki ga je l. 1920. kupilo poverjenišstvo za socialno skrbstvo in v njem nastanilo poleg slepih otrok tudi vojne in druge slepce, tako da je bilo v njem do 30 slepih otrok in do 40 odraslih slepcev, ki so se bavili s pletarstvom in krtačarstvom.

Ljubljanski oblastni odbor je opustil dečji dom v šentpetrski vojašnici, ozir. ga spojil z Dečjim domom II, ki je bil določen le za slabotne ali posebnega varstva potrebne otroke, druge otroke je pa začel oddajati na rejo kmetskim družinam. Na ta način je ljubljanski obl. odbor že v prvem letu število oskrbovancev

¹ Gl. dr. A. Breclj, Slovenci v desetletju 1918—28, str. 437 ss.

in podpirancev skoraj potrojil (od 60 na 175 in čez). Za mladinsko skrbstvo (z ustanovami vred) je bilo v proračunu ljubljanske oblasti v proračunu za l. 1928. preliminiranih izdatkov Din 1,777.188, za leto 1929. pa Din 2,480.568.

Ker je bilo pred prevratom vse mladinsko skrbstvo na štajerskem koncentrirano v Grazu, je mariborski oblastni odbor prevzel edino *Dečji dom v Mariboru* v svojo upravo. Pač pa je kupil v Celju obširna poslopja, da jih priredi v namene mladinskega skrbstva. Proračun mariborske oblasti za mladinsko skrbstvo je znašal za l. 1929. vsoto 609.000 Din.¹ Z ukinitvijo oblasti so prešle oblastne ustanove na banovino. Med banovinske ustanove spadajo sedaj:²

1. Gluhonemnica v Ljubljani.
2. Deško vzgajališče v Ponovičah.
3. Zavod za slepo deco v Kočevju.
4. Banovinski dečji dom v Ljubljani.
5. Banovinski dečji dom v Mariboru.

Pripravlja se ustanovitev ženskega vzgajališča, slično deškemu vzgajališču v Ponovičah, s pomočjo Društva za varstvo deklet.

Proračun izdatkov dravske banovine za mladinsko skrbstvo v l. 1936./37. znaša Din 2,154.731 brez osebnih izdatkov.

GLUHONEMNICA

Gluhonemnica je v šolskem letu 1919/20 sprejela že 42 dečkov in 30 deklic. Vsako leto je bilo več gojencev in gojenk, l. 1925./26. že 8 razredov. S pravilnikom ministrstva soc. politike iz leta 1920. (Ur. list 15. jan. 1920, št. 6) je bil zavod podržavljen in se je odslej imenoval: *Državni zavod za gluhoneme v Ljubljani*. V državni oblasti je ostal do ustanovitve oblasti, l. 1928. ga je pa prevzel oblastni odbor ljubljanske oblasti v svojo upravo. Ker so se šolali v zavodu gluhonemi iz ljubljanske in mariborske oblasti, sta prispevali za vzdrževanje obe oblasti. Učiteljstvo je bilo ves čas po prevratu in je še danes državno. Ko so pa

nastale banovine, je prevzela kr. banska uprava dravske banovine zavod v svojo upravo in ga še do danes dotira iz banovinskega proračuna. Sedaj ima zavod 8 razredov in 1 vzporednico. Približno polovica gluhonemih otrok v Sloveniji je pa še vedno brez pouka, ker je zavod premajhen, dasi je štel n. pr. l. 1934./35. — 56 dečkov in 58 deklic, skupaj torej 114 gojencev. Poleg ravnatelja, ki slušbuje na zavodu že od l. 1901., deluje na zavodu še 12 strokovnih učiteljev, 2 strokovni učiteljici in 1 veroučitelj. Prva strokovna komisija v državi za strokovne izpite učiteljev gluhonemnic je začela poslovati v Ljubljani.³

ZAVOD ZA SLEPO DECO V KOČEVJU

šteje danes 40 gojencev-otrok. Odrasli so se preselili v dom za slepce v Stari Loki. Otroci uživajo osnovni pouk, kakor je predpisan za osnovne šole. V delavnicah se vadijo v delu, dekleta v ročnih delih, dečki pa zlasti v pletenju in krtačarstvu. Ker so prostori nedostatni, obstoji namen, da se zavod preseli drugam.

DEŠKO VZGAJALIŠČE V PONOVIČAH

L. 1928. je sklenila ljubljanska oblastna skupščina, da kupi veleposestvo Ponoviče, oddaljeno pol ure od Litije in da uredi na njem deško vzgajališče, ki je bilo dotlej v prisilni delavnici v Ljubljani. Zavodovi prostori so prirejeni v prvem in drugem nadstropju krasno ležečega gradu. Za zavod je na razpolago: 1 učilnica (obenem jedilnica), 1 delavnica za krojače, 1 za čevljarje in 1 za mizarje, 4 spalnice, 2 sobi za prefekta, 1 pisarna, 1 soba za upravnika, 1 soba za bolnico, 1 za sestro, 1 umivalnica in 3 skladišča. Zavod sprejema težko vzgojljive pokvarjene otroke od 8. leta dalje, ki jih pošiljajo občine, starši ali varuhi. Za tiste, ki ne morejo zanje plačati svojci, plačuje občina, ozir. prispeva banovina. Otroci, katerih število je omejeno radi prostorov na ca. 56, zahajajo v šolo, ki ji je osnova narodna šola. Izven šolskega časa so otroci zaposleni na banovinskem veleposestvu pri

³ Po podatkih ravnatelja F. Gruma.

Grad Ponoviče

Delo gojencev na vrtu ponoviške graščine

poljskih, gospodarskih in drevesničarskih delih. Fantje, ki ne obiskujejo šole, so pa zaposleni v delavnicah. Povprečni uspeh vzgoje in pouka je po mnenju učiteljev prav dober. Otroci so večinoma iz revnih družin ali sirote, pobrani iz nevzdržnih razmer ali naravnost z ulice. Ko pridejo v vzgajališče, so večinoma slabotni in zaostali, v teku časa se pa popravijo, k čemur pripomore poleg primerne hrane največ gibanje v naravi, delo na polju in v gozdu. Zavod sicer še ni dokončno smotrno urejen, ni pa dvoma, da se bo v banovinski upravi kmalu izpopolnil.¹

BANOVINSKI DEČJI DOM V LJUBLJANI IN ODDAJANJE OTROK V REJO NA DEŽELI

Otroci se sprejemajo najprej v *banovinski dečji dom*, ki služi zanje kot zbirališče in prebiralistišče. Kadar je v domu njihovo zdravstveno in vzgojno stanje natančno ugotovljeno, določi mladinska skrbnica zanje primerno rejnico, ki jih je, skrbno izbranih, vedno dosti na razpolago. Z oddajanjem v rejo na deželo se nadaljuje akcija, ki jo je začel ljubljanski oblastni odbor l. 1928. V začetku l. 1936. je bilo v banovinskem dečjem domu (v Streliški ulici) povprečno 22 otrok, v reji jih je pa bilo v predšolski dobi 35, v šolski dobi pa 69, pri svojcih jih je pa uživalo podpore banske uprave 38, skupaj je bilo torej podpiranih 142 otrok. Največ jih je bilo v reji v srezih Ljubljani in Litiji. Pri oddaji otrok se upošteva predvsem zdravstveno stanje rejnice in njene družine, snaznost, nraavstveno in gmotno stanje. Nadzorstvo prevzame, če je le mogoče, zdravstveni dom ali drž. krajevna zaščita dece in mladine. V vseh drugih primerih obišče mladinska skrbnica otroke po oddaji v teku 14 dni, pozneje pa po potrebi v teku 1—3 mesecev. Oskrbni stroški, ki znašajo mesečno 150—200 Din, se krijejo iz prispevkov svojcev (zlasti alimentov nezak. očetov), občin in ban. uprave. Zdravstveno stanje otrok je splošno zelo ugodno. Stanje slabotnih otrok se navadno v kratkem popravi, kar je posebno razveseljivo pri takih, ki so bili radi tuberkuloze staršev ogroženi. Poleg običajnih otroških bolezni je bil v 1 letu le 1 smrtni slučaj radi davice in vnetja možganske mreže. V vzgojnem oziru je treba zlasti upoštevati, da živi otrok v moralno nepokvarjeni, patriarhalični, verni družini, kar navadno zelo hitro vpliva na sprejemljivo otroško dušo. Koristno je tudi, da ima rejenec priliko, zgodaj pomagati pri delu in da prevzame skrb za malenkosti v gospodinjstvu in gospodarstvu. Otrok se pripravlja tako tudi praktično na življenje in postane mnogo spretnejši, trdnejši in skromnejši za življenjsko borbo. Tudi obrtniki upoštevajo vzgojo dečkov pri kmečki družini in se je v letu 1934./35. n. pr. posrečilo 6 dečkom dobiti vajeniška mesta v Ljubljani. Dostikrat obdrži rejnik doraščajočega otroka na svojem domu kot pomoč pri gospodarstvu ali gospodinjstvu ali ga celo adoptira. Ban. uprava ima v evidenci 72 otrok, ki so tako ostali na domu rejnice.²

¹ Po podatkih oddelka za soc. skrbstvo ban. uprave v Ljubljani.

² Gl. V. Jagodič, »Kriminalno politični in kriminalno pedagoški problem dravske banovine« v reviji »Glas nedužnih« 1935, št. 7—8 in Anton A. Skala, »Zavodi za vaspitanje dece i mladjih mladoletnika. Beograd 1934.

GENERALNO VARUŠTVO ZA OTROKE.

ki ga je vpeljal s tolikim uspehom Albert Levičnik in vršil od l. 1908.—1932., vrši sedaj v sodnem okraju Ljubljani nadsvetnik Vidic. L. 1935. je zastopal generalni varuh 393 varuštov s 629 varovanci. V evidenci je imel radi alimentov 164 nezakonskih očetov, izmed katerih je plačevala polovica redno svoje obveznosti, dočim je moral gen. varuh l. 1935. vložiti 15 alimentacijskih tožb in uvesti 32 izvršb. Popolnoma zanemarjenih otrok je imelo gen. varuštvo v evidenci l. 1933. 6, l. 1934. in 1935. pa po 3.³

BANOVINSKI DEČJI DOM V MARIBORU

Ko je stopil v veljavo zakon o zaščiti dece in mladine leta 1922., je bila ustanovljena v Mariboru okrožna in krajevna zaščita dece.

Okrožna zaščita dece je odprla v Mariboru *dečjo stanico*, v katero se sprejema zapuščena in osirotela deca iz Slovenije. Število otrok v dečji stanici je dosegalo največ 25 obojega spola. Dečjo stanico je vodila *krajevna zaščita dece*. Poleg tega so se dajale podpore potrebnim družinam za otroke.

Po izdanem *pravilniku o državnih dečjih domovih* iz leta 1924. se je osnoval iz državne dečje stanice *državni dečji dom*. Ko je bila državna uprava razdeljena na oblasti in pozneje na banovine, je tudi dečji dom v Mariboru postal oblastni in pozneje *banovinski dečji dom*.

Med tem časom je dobil dečji dom še dva oddelka poleg matičnega v Mariboru in sicer drugi oddelek pri šolskih sestrah v Mariboru, Melje in tretji oddelek pri šolskih sestrah v Slovenski Bistrici.

V I. oddelek (matični) se sprejema moška deca od šoloobvezne dobe do 14. leta, v II. oddelek v Melju moška in ženska deca od 1½ leta do 6. leta in deklice do 15. leta, v III. oddelek v Slovenski Bistrici pa moška in ženska deca od 3. leta do 6. leta ter deklice do 18. leta, ker se v ta oddelek sprejema moralno ogrožena in padla ženska mladina. Po sklenjenih pogodbah plačuje uprava dečjega doma šolskim sestram mesečno Din 300— za vsakega otroka in ga oskrbi pri sprejemu s potrebnimi dvojnimi oziroma trojnimi oblačili. V oddelek II. se sprejme do 30, v oddelek III. pa do 20 otrok.

V letu 1933. se je preselil oddelek I. (matični) iz mestnega poslopja v novo, večje, lastno banovinsko poslopje v Strossmayerjevi ulici šte. 30. S tem se je število v matični oddelek sprejetih otrok zvišalo od 25 na 70.

V zadnjih letih se je organizirala tudi *dečja banovinska kolonija na deželi*, kamor se izroča deca na oskrbo in vzgojo poštenim rodbinam proti vzgojnemu prispevku, oziroma rejnini mesečnih 100 do 150 Din in oblačilom. Njihova oskrba in vzgoja je pod stalnim nadzorstvom uprave dečjega doma. Zdravstveno nadzorstvo nad rejenci pa izvršujejo banovinski zdravniki. Dečja banovinska kolonija na deželi je tudi pri Sv. Juriju ob Ščavnici in pri Sv. Ani v Slovenskih goricah. Rejniki (rejnice) so kmečkega stanu. Tako se otroci navadijo na življenje na kmetih in ohranijo domači grudi.

³ Po podatkih gen. varuha nadsvetnika Vidica.

V *dečji dom* se je od ustanovitve do danes sprejelo 735 oskrbovancev obojega spola iz področja dravske banovine. V letu 1935. je bilo v dečji dom sprejetih 94 oskrbovancev, ki so bili osiroteli, bili zapuščeni od svojcev ali zanemarjeni, nekateri zaradi siromašnosti svojcev, zaradi slabe vzgoje, zaradi službe svojcev in zaradi postopanja ter repatriacije.

Iz zavoda obiskujejo oskrbovanci otroški vrtec, osnovno in višjo narodno šolo, meščanske in srednje šole ter trgovsko nadaljevalno šolo.

Po končanem obveznem šolanju se odpustijo oskrbovanci iz zavoda, ko se jim je preskrbelo njihovim možnostim primerno učno mesto in tako preskrbelo za njihovo bodočnost. Razen tega se pa oddajajo oskrbovanci po zahtevi pristojnim domovinskim občinam ali svojcem v nadaljnjo oskrbo ali pa v vzgojo na deželi proti rejnini ali če jih prevzamejo rejniki za svoje. Vsega sta bila odpuščena v letu 1935. iz zavoda 102 oskrbovanca. V dečji banovinski koloniji na deželi je sedaj 38 oskrbovancev.

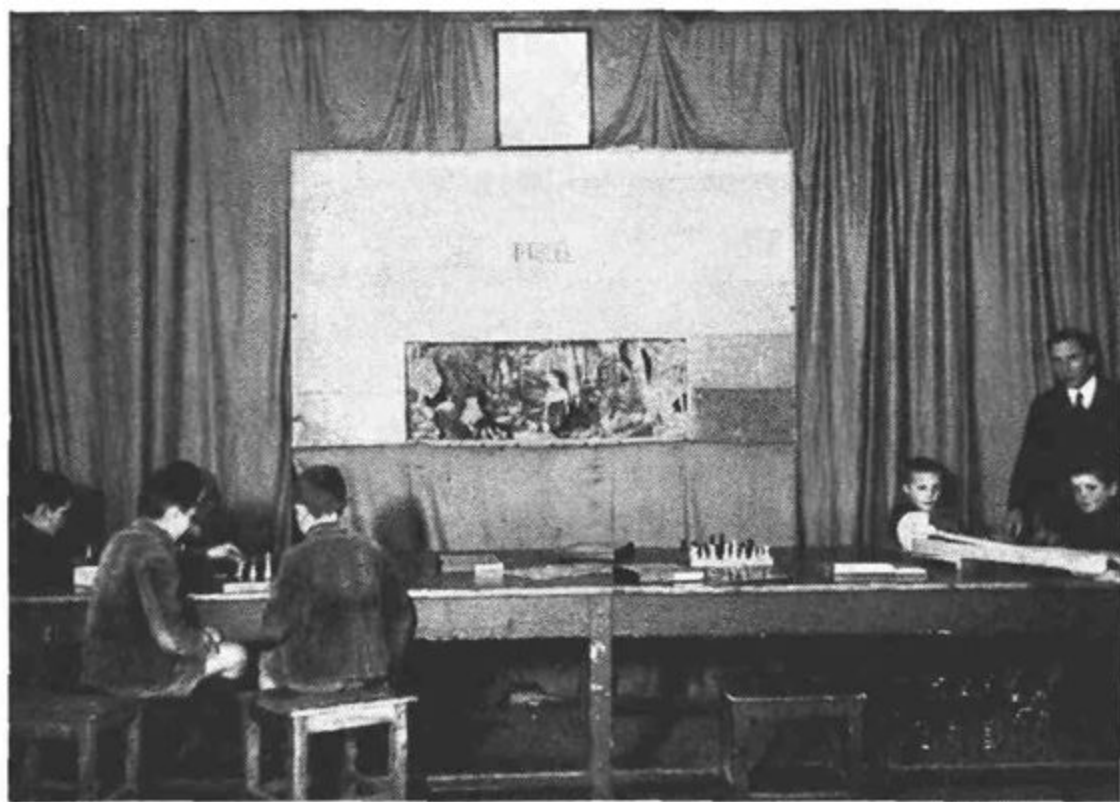
Dečji dom se vzdržuje iz dotacije banovine, ki znaša za proračunsko leto 1935/1936. Din 335.080— in lastnih dohodkov, to so oskrbnine oskrbovancev, katere prispevajo pristojne domovinske občine in svojci po socialni možnosti od Din 25— do Din 300— mesečno za otroka. Lastni dohodki so proračunani na 151.500 Din.

Za oskrbovance v dečji banovinski koloniji na deželi pa prispeva banovina izredne dotacije po sorazmerju s številom otrok.

Uprava banovinskega dečjega doma upravlja tudi vse društvene posle *Društva za zdravstveno zaščito otrok in mladine v Mariboru*, katero oskrbuje tudi *Počitniški dom kraljice Marije pri Sv. Martinu na Pohorju*.

Uspešnejši in izdatnejši oskrbi osirotelih in siromašnih otrok, ki bi v večjem obsegu pospeševala tudi njih vzgojo, bo treba posvečati večjo pozornost vobče, posebno pa, da se bodo oddajali otroci rejnikom na deželo proti plačilu, bodisi delne ali celotne rejnine, bodisi brezplačno. S tem se bo veliko število siromašne mladine ohranilo kmetiškemu stanu in domači grudi.¹

¹ Po podatkih upravitelja Dečjega doma g. Womer-ja.

Banovinski dečji dom v Mariboru. Dnevna soba — igralnica in lutkovni oder

Banovinski dečji dom v Mariboru

POMOŽNE ŠOLE ZA DUŠEVNO ZAOSTALE OTROKE

Prvi tečaj za izobrazbo učiteljev pomožnih šol se je vršil v Ljubljani že l. 1908. Že tedaj se je učna uprava (deželni in mestni šolski svet) pričela baviti z mislijo, da ustanovi pomožni razred za slabo nadarjeno deco, ki je ovirala pouk normalne dece. Hotela je pa tudi pomagati slabo nadarjenim otrokom, da ne ostanejo zapostavljeni in zanemarjeni v osnovnošolskih razredih ter se jim nudi popoln razvoj in polna pozornost z ločenim, posebnim poukom. V jeseni l. 1911. je bil odprt *pomožni razred*, ki je bil tudi pod stalnim nadzorstvom šolskega zdravnika. Radi velikega števila otrok se je moral razred deliti. Že tedaj, kakor vse do danes, je služila pomožna šola kot *vadnica za hospitacije* kandidatov in kandidatkinjam učiteljske in pedagoškega krožka univerze. Po prevratu so se vsi razredi pomožne šole, ki so medtem narasli na tri, organizirali kot trirazredna pomožna šola v Ljubljani, ki jo je višji šolski svet z razpisom od 30. januarja 1920, števil. 446, razširil v *šestrazrednico s posebnim pripravljalnim razredom*. Istočasno je sistemiziral posebno učno mesto za rokotvorni pouk, da se otroci vzgajajo v ročnosti in se jim privzgoji smisel za manualne poklice. L. 1924. se je pomožna šola popolnoma osamosvojila in dobila samostojno vodstvo. Obenem z enako šolo v Mariboru

Slabonadarjene, zlasti idiotično-imbecilne otroke, ki jih starši niso mogli pošiljati v osnovno šolo, so občine oddale v Zavetišče sv. Jožefa v Ljubljani (Vidovdanska cesta 9). Da bi tudi otroci ne ostali brez pouka, je veliko županstvo l. 1928. odredilo pregled teh otrok, v koliko spadajo v pomožno šolo in v *zavetišči* odprlo *pomožni razred* kot sestavni del pomožne šole. Ministrstvo prosvete je odobrilo ta razred in kasneje še drugi razred kot višji oddelek (O. N. br. 37.270 z dne 10. maja 1929). Da se izobrazijo in usposobijo strokovni učitelji za pomožno šolstvo, je izdalo ministrstvo poseben *predpis o strokovnem izpitu za pomožne šole* in osnovalo posebne tečaje za usposobljenje učiteljev slabonadarjene, slepe in gluhoneme dece. V Ljubljani se namerava zgraditi *poseben zavod za slabonadarjeno deco z internatom* in je obč. uprava na seji 29. febr. 1932 že sklenila, da odstopi državi oz. banovini brezplačno potrebni svet. Vzdrževanje pomožne šole je urejeno tako, da plačuje država osebne prejemke učiteljstva, krajevni šolski odbor (t. j. mestna občina) skrbi za namestitev, kurjavo in snazhenje, banovina pa za stvarne šolske potrebščine, kar je urejeno s posebno pogodbo. V zdravstvenem pogledu je do l. 1932. pomožna šola spadala pod mestni fizikat, od 5. X. 1932 je pa prevzela zdravstveno skrb za otroke pomožnih šol državna šolska poliklinika. Da se olajša opredelitev otrok in izločitev za postopno, višje šolanje nesposobnih otrok, se je odprl pri pomožni šoli poseben *zbiralni razred*. Pomožni razredi, podrejeni šoli-matici, obstoje tudi na šolah v Mostah, Viču in D. M. v Polju. Statistika pomožnih šol je sledeča: 6 razredna šola v Ljubljani z oddelkoma v zavetišču sv. Jožefa šteje 98 otrok, šole v Mostah, na Viču in v D. M. v Polju krog 50 otrok, pomožna šola v Mariboru pa 113 otrok.¹

Otroška bolnica, ki je sicer nastanjena v privatni zgradbi, lastnini »Društva za vzdrževanje otroške bolnice v Ljubljani«, je *oddelek Splošne državne bolnice v Ljubljani*. Dasi je zgradba stara že nad 60 let (gl. letošnji 1. zvezek Kronike str. 6—7), vendar še danes zadošča za sprejem na notranjih boleznih bolnih otrok. Zgradba, ki vsebuje 27 prostorov za bolniške, gospodarske in stanovanjske namene, stoji v lepem vrtu, ki je deljen v park za zdravstvene namene in zelenjadni vrt. V zgradbi je 11 velikih in malih bolniških sob, dnevna igralnica in veranda za sončenje. Ima tudi vse potrebne stranske prostore za zdravstvo in gospodarstvo (ambulatorij, laboratorij, pisarno itd.), ima kuhinjo, hladilnico, svojo pralnico itd. Obrat za-

[illegible]

posluje: 2 stalno nameščena zdravnika in 1—2 začasno dodeljena ter 14 sester-usmiljenk s prednico, vrtnarja in 3 posle. V sobah je stalno prostora za 75 postelj, v nujnih slučajih se pa da to število pomnožiti še za 25, pa kljub temu ni potreba, da navzlic skrbem z izolacijo v inkubaciji sprejetih slučajev jih leži po več v eni postelji. Od teh 75 postelj so namenjene 4 dojljam, ker je potreba po ženskem mleku za terapijo črevesnih obolenj dojenčkov nujna. Otroška bolnica sprejema vse bolezni dojenčkov in zalivančkov in vse notranje bolezni otrok do 13. leta, razen tega pa kožne bolezni, mnogo očesnih, ušesnih in živčnih, od teh pa le one, ki ne rabijo kirurške ali prav specialne nege. Razen tega sprejema tudi nalezljive bolezni, izvzemši davico in škrlatinko, ki se sprejemata v drž. spl. bolnici na infekcijski oddelek.

V l. 1935. je bilo *sprejetih 1620 otrok* (801 moških in 819 ženskih), *oskrbnih dni* je pa bilo *24.900*. Povprečno je torej ležal v bolnici vsak bolnik $15\frac{1}{2}$ dneva. Bolezni je bilo 148 različno diagnosticiranih. *Umrljivost je bila minimalna in je znašala le 4'44 %*. Medtem ko je poraslo število bolnikov od l. 1933. (1278) in 1934. (1510) na 1620, l. 1935., je padla umrljivost zaporedoma na $10\frac{1}{2} \%$ in 6% in na $4'44 \%$.

Bolnica je oskrbljena z vsem potrebnim in ustreza za dogledni čas ne samo glede na osebje in prostor, ampak tudi glede na zdravniško oskrbo in zdravstvene pripomočke za slučaje notranjih bolezni popolnoma. Nujno bi pa bilo potrebno, da se *združijo v enem zavodu vsi otroci*, ki boleajo za katerokoli otroško boleznijo. Zakaj otrok je že v zdravem, tembolj pa v bolnem stanju *objekt zase*, ki zahteva ne samo posebne psihične in fizične službe, ampak tudi po svojih boleznih svojstveno živ in mrtev milje, ki ga obdaja.²

K R O N I K A

OBRTI V POVOJNEM MARIBORU

DR. MILAN SENKOVIĆ

Do zloma avstro-ogrske monarhije je bil Maribor mesto, ki je postalo po zgraditvi prog Dunaj—Trst in Maribor—Franzensfeste važno prometno križišče med politično enotnimi, a gospodarsko raznolikimi pokrajinami. V desetletjih po izgraditvi teh železniških prog se je v Mariboru razvila živahna trgovina ter je stara obrt doživela radi postopnega uvajanja strojev, plinskega in bencinskega pogona nov razmah. V usnjarski, mlinarski in pivovarniški stroki se je rokodelstvo razvilo v predvojno industrijo. V trgovini pa je bila za predvojni Maribor značilna trgovina z vinom in deželnimi pridelki, posredno tudi z lesom.

Z nastankom Jugoslavije leta 1918. je postal Maribor periferna vhodna točka v novo državo, kar je bistveno preusmerilo njegov gospodarski razvoj. Jugoslavija je kot agrarna država namenila podravske prestolici gospodarsko funkcijo središča nove industrije. Industrializacija Maribora je dobila predpogoj v belem premogu elektrarne Fala d. d. (investirani kapital 31.000.000 švic. fr.) z energijo 50.000 k. s. Za časa Avstrije je bila elektrarna Fala določena, da bo oddajala tok predvsem Gradcu; po prevratu pa Gradec z okolišem za Falo ni več prišel v poštev, marveč v prvi vrsti Maribor, ki je v Fali dobil predpogoj za novo industrijsko življenje in ki oploja tudi ostale panoge že starejšega gospodarstva.

Z razvojem novih mariborskih industrij pa opazimo takoj v prvih povojnih letih propad mlinarske industrije, ki ni mogla vzdržati vojvodinske konkurence; tako je ustavil obrat znani, leta 1872. zgrajeni Scherbaumov parni mlin v Kopališki ulici, ki se sedaj preureja za nove prostore Mariborske tiskarne. Ostala mlinarska podjetja so svoje obratovanje skrčila na produkcijo, ki je v primeri z njih kapaciteto zelo majhna. V trgovini pa je Gradec poleg svojega političnega pomena za slovensko štajersko izgubil v veliki meri gospodarske zveze s tukajšnjimi konsumenti, s čimer se je mogel okoristiti Maribor. V zvezi s tem je poleg trgovine tudi napredek mizarstva in strok, ki se bavijo z opremo.

Statistična razpredelnica obrtnih pravic, izdanih za mesto Maribor od leta 1918. do leta 1935. kaže gibanje mariborske obrti v zvezi z navedenimi komponentami, s povojno konjunkturo ter tej sledečo depresijo:

	Proste obrti (vštete trgovske obrti)	Rokodelske obrti	Koncesije	Skupno
1918	70	15	9	94
1919	284	105	17	406
1920	334	143	20	497
1921	164	65	18	247
1922	181	63	14	258
1923	173	54	14	241
1924	126	48	11	185
1925	141	55	15	211
1926	128	65	14	207
1927	151	66	22	249

	Proste obrti (vštete trgovske obrti)	Rokodelske obrti	Koncesije	Skupno
1928	129	55	15	199
1929	173	95	14	282
1930	150	75	18	243
1931	138	74	19	231

V smislu novega zakona o obrtih:

	Trgovske in ostale obrti	Rokodelske obrti	Dovolila	Skupno
1932	112	78	27	217
1933	62	38	30	130
1934	64	52	36	152
1935	62	52	31	145

Od leta 1932. se vodi še poseben register industrijskih obrti, po katerem je bilo podeljenih leta 1932. 3, leta 1933. 6, leta 1934. 5 obrtnih pravic za industrijske obrti. Leta 1935. ni bila izdana nobena industrijska obrtna pravica.

Konec leta 1935. je bilo v obrtnih registrih mestnega poglavarstva v Mariboru vpisanih 840 rokodelskih obrti, 49 industrij, 766 trgovskih in ostalih obrti ter 275 dovolil (koncesij), skupno torej 1920 obrtnih pravic.

Leta 1918. pa je imel Maribor skupno 1145 obrti, število obrti se je do leta 1935. torej *povečalo* za 775 obratov.

Pri gornjem statističnem pregledu, sestavljenem po obrtnih registrih mestnega poglavarstva v Mariboru za čas od leta 1918. do 1935. so na prvi pogled značilne številke podeljenih obrtnih pravic v letu 1918. v primeri z leti 1919. in 1920. Leta 1918., v dobi vojne izčrpanosti, je mestni magistrat mariborski izdal 70 obrtnih pravic za proste obrti, 15 za rokodelske in 9 za koncesionirane, skupaj torej 94 obrtnih pravic. V letu 1919. pa se pokaže oživiljena gospodarska delavnost ter je bilo v tem letu v Mariboru izdanih 284 obrtnih pravic za proste, 105 za rokodelske in 17 za koncesionirane obrti, skupno 406 novih obrtnih pravic. Še večji porast beležimo v letu 1920., ko je mariborski magistrat izdal 344 novih pravic za proste obrti, 143 za rokodelske in 20 za koncesionirane obrti; skupno se je tega leta ustanovilo 497 novih obrti. Leta 1920. pomeni največji napredek v številu novih obratov. Sedaj pa je bilo potrebam že zadoščeno, nakar opazimo, da je število novih obratov začelo pojemati. Z normalizacijo razmer je mnogo nesolidnih obratov, ki so nastali z nereelnimi, špekulativnimi nameni, prenehalo. Leta 1921. zabeležimo le 247 novih obrtnih pravic, v nadaljnjih letih pa se giblje število novih obrtnih pravic v splošnem okoli 220.

Najmanj novih obrtnih pravic je bilo razen vojnega leta 1918. podeljenih leta 1933., ko jih je mestno poglavarstvo izdalo le 136, skupno s 6 industrijami pa 140. Ta številka je v skladu s splošnim gospodarskim položajem, nastalim zaradi gospodarske depresije, krize ter nelikvidnosti denarnih zavodov.

Pripomniti je, da poznamo po obrtnem zakonu, ki je stopil v veljavo dne 9. marca 1932, industrijske, rokodelske, trgovinske in ostale obrti in dovolila. Ta sprememba je povzročila, da se ne vodi več register prostih obrti, marveč so sedaj te obrti večinoma vpisane v registru »trgovinskih in ostalih obrtov«. Industrijske obrti, ki so bile vpisane prej v registru prostih obrti, so sedaj zabeležene v posebnem »registru industrijskih obrtov«.

Številke o izbrisu obrtnih pravic po letih ne kaže navajati, ker se izbrisi za daljše dobe pred in po vojni niso vršili sproti, marveč za daljšo dobo nazaj in često za več let skupaj. Veliko število obrti je bilo uradno črtanih leta 1932. in 1933. povodom nove registracije,

med njimi mnogo takih, ki že več let niso obratovali. Podatki o izbrisanih obrtnih pravicah torej ne bi nudili dejanske razvojne slike.

Pregledno sliko razvoja posameznih obrtnih panog v Mariboru, sestavljeno s pomočjo obrtnih registrov, članskih seznamov, zapisnikov in knjig prisilnih za drug nam nudi nastopna tabela. Pripomniti moram, da se skupno število v sledeči tabeli navedenih obrtov ne strinja s celotnim v registrih vpisanim številom, ker nekaterih razvojno manj značilnih obrtov nisem navedel, dalje so si morali po novem zakonu nekateri pridobiti še posebne obrtne pravice, na primer 16 pekov za obrtno pravico keksarjev, avtobusna podjetja pa imajo več koncesij in podobno.

STATISTIČNA RAZPREDELNICA

o stanju obrtnih strok v Mariboru od l. 1918. do l. 1935.

Obrtna stroka	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Brivci in frizerji	—	25	28	30	32	32	33	35	36	37	40	45	45	46	51	54	55	59
Čevljarji	—	102	—	—	—	—	92	—	—	95	93	—	—	—	—	—	91	97
Dimnikarji	5	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	7	7	7
Elektrotehniki in elektro-instalaterji	6	6	6	8	10	11	10	11	11	11	11	11	11	10	9	11	11	11
Klobučarji	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5
Kovači in podkovači	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	8	8	8	8	8	8	8	8
Kovinarji	48	48	55	62	79	83	86	82	89	73	76	74	77	82	83	75	76	78
Krojači in sorodne stroke	—	—	253	249	244	245	241	227	242	224	218	213	200	209	207	196	202	210
Krovci	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4
Mesarji in klobasičarji	13	15	23	25	29	32	34	38	47	51	53	57	53	51	61	64	69	66
Mizarji in pridruž. obrti	34	39	46	46	47	48	47	48	49	51	52	53	54	55	57	46	57	58
Obrtniki (skup. združenja)	180	186	188	178	170	157	171	176	179	172	169	162	138	129	118	112	98	99
Sodarji	5	4	4	6	4	4	4	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Peki	18	22	26	28	29	30	32	33	34	33	35	34	35	34	33	32	30	30
Prevozniki	27	34	40	35	43	41	47	47	70	74	75	78	89	89	60	66	63	63
Slaščičarji in medicarji	20	19	20	21	21	21	22	22	23	22	24	22	23	23	23	24	24	23
Slikarji in pleskarji	19	25	27	30	29	31	31	30	30	29	29	30	29	29	33	32	30	29
Stavbeniki	12	12	12	6	7	7	9	9	11	11	11	12	14	15	12	12	12	14
Tesarji	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3
Urarji, zlatarji, pasarji in sorodne stroke	18	20	20	20	20	21	23	26	22	25	25	25	25	25	25	25	25	26
Zidarski mojstri	4	4	3	1	1	3	3	3	4	4	4	5	4	4	4	4	4	4
Trgovci in pridruž. obrti	555	822	860	788	712	707	694	691	692	709	742	714	703	642	626	596	601	593
Gostilniški obrti	—	161	161	155	132	116	139	127	120	118	136	135	140	142	137	135	135	142

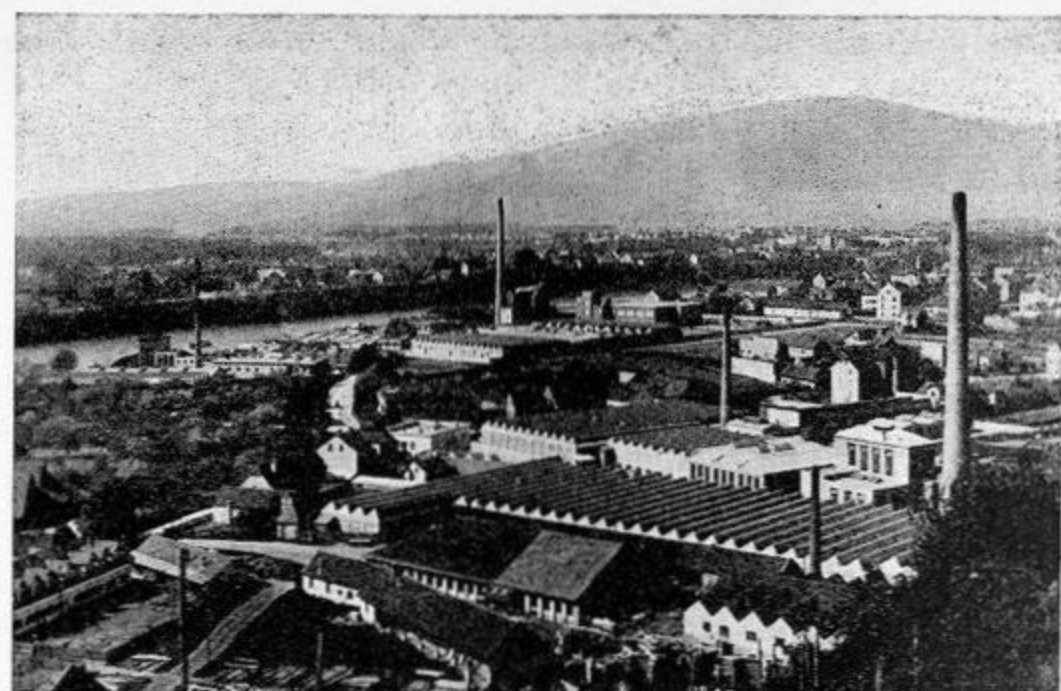
Naraščajoča industrializacija različnih prej izključno ali deloma rokodelskih strok je tudi v Mariboru povzročila, da nekatere rokodelske obrti niso napredovale, marveč da nazadujejo, se v znatni meri omejujejo na popravila ali pa se vzdržujejo le s specializacijo ali s posebnim kvalitetnim delom. Tipičen tozadeven primer nam nudi oblačilna stroka, predvsem čevljarji in krojači. Ogromna produkcija ter nizka cena industrijskih čevljev sta povzročili, da je rokodelski čevljarški obrt v največji meri izgubil svoj značaj in pomen. Prebivalstvo zalagajo z novo obutvijo industrije čevljev (Bata, Peko, Humanik, Astra in druge), dočim vrše čevljarji v pretežni meri popra-

vila in specialne izdelke. V številčnem oziru je od leta 1919. do 1935. opaziti neko stabilnost; število mariborskih čevljarjev se giblje med 90 in 100, značilno pa je, da je imel Maribor ob ustanovitvi čevljarške zadruge leta 1884., ko je štel mesto 18.000 prebivalcev, 92 čevljarjev, dočim jih ima leta 1935. pri 35.000 prebivalcih le 97. Ob vzporednem razvoju bi torej moralo biti danes v Mariboru mesto sedanjih 97 vsaj 200 čevljarjev.

Zanimiv je razvoj pri krojaškem obrtu. Število krojačev in sorodnih obrtnikov je od poprevratnega vzgona do leta 1920., ko jih je bilo 253, padlo leta 1933. na 196, leta 1935. pa jih je 210. V nasprotju z abso-

Tradicionalno mariborsko usnjarstvo ob Dravi

Moderna tekstilna industrija v Orežju

lutno stabilnim številom čevljarjev pa je pripomniti, da je štel Maribor leta 1887., ko se je ustanovila za druga krojačev, le 75 krojaških in sorodnih mojstrov. Zastoj v razvoju in upadanju članstva pa se dá ugotoviti le v povojni dobi. Rokodelski krojaški izdelki so v veliki meri izgubili konsumenta, ker radi nizkih produkcijskih stroškov oblačilne industrije in poslabšane kupne moči velikega števila prebivalstva ne morejo biti konkurenčni. Tovarne konfekcije (Tivar, Soko, Aboza in druge) izdelujejo obleke v do skrajnosti racionaliziranem produkcijskem procesu, prav kakor industrija čevljev, ter vplivajo na krojaštvo podobno kakor čevljarska industrija na čevljarje.

Zmanjšani pomen ročnega dela opazamo seveda tudi v drugih rokodelskih strokah, a najmanj v onih, kjer bodisi industrializacija ni mogoča ali pa kjer prevladuje važnost individualnega dela. Zato v splošnem ne vidimo zmanjšanih obratov pri živilskih obrtjih, n. pr. pri pekih in mesarjih, mizarjih in brivcih.

Leta 1918. je bilo v Mariboru le 13 mesarjev, leta 1926. jih je 47 in l. 1935. narasejo na 66. Ta porast je nedvomno v zvezi s povečano potrošnjo mesa. Bolj sorazmerno je naraslo število pekov, od 18 v letu 1918. na 30 v letu 1935. Leta 1928. jih je bilo 35. Leta 1918. imamo v Mariboru 34 mizarjev, ki se nato postopno pomnože na 58 v letu 1935. Ta stroka se je osamosvojila, je tehnično zelo napredovala ter je izločila tuje industrijske izdelke. Tudi število brivcev in frizerjev je naraslo. Leta 1919. jih naštejemo v Mariboru 25, ki v nadaljnjih letih enakomerno narasejo na 59 v letu 1935. Porast števila obrtnikov te stroke ima svoj vzrok v povečanem smislu za telesno nego, zlasti pa je stroka številčno napredovala zato, ker se je šele v povojni dobi v pravem pomenu besede razvila damska frizerska obrt.

Razvoj prevoznike stroke je v tesni zvezi z napredkom avtomobilizma. Za leto 1918. imamo v Mariboru 27 izvoščkov, ki narasejo do leta 1922. na 43, za leto 1923. imamo točno delitev 41 prevoznikov na 20 izvoščkov, 2 avtoizvoščka, 2 avtoprevoznika in 17 voznikov. L. 1930. imamo 21 izvoščkov, 24 avtoizvoščkov

(taksijev), 10 prevoznikov z avtomobili in 34 voznikov. Leta 1934. naštejemo 20 izvoščkov, 18 taksijev, 5 prevoznikov z avtomobili in 20 voznikov, leta 1935. pa pade število izvoščkov s konjsko vprego na 15, dočim zabeležimo v tem letu 19 taksijev. Vidimo, da število izvoščkov s konjsko vprego stalno pada, vendar pa kaže, da naše razmere niso takšne, da bi izvoščki, kakor v velemedstih, popolnoma izginili. Mimogrede omenjam, da je bil prvi obrtni list za avtotaksi v Mariboru izdan leta 1912.

Iz statistične razpredelnice moremo posneti, da je zelo padlo število obrtnikov, včlanjenih v združenju obrtnikov (skupni zadrugi). Med njimi je omeniti kot nazadujočo stroko sedlarje. Emancipacijo od inozemstva pa zaznamujejo poleg drugih strok knjigoveštvo, torbarstvo in tiskarstvo. Ne glede na navedene momente opazamo padec življenjskega standarda mnogih obrtnikov ter nemožnost osamosvojitve pomočnikov. Vzrok temu je poleg industrijskih izdelkov in prevelike konkurence na omejenem ozemlju predvsem slaba kupna moč potrošnika.

Za razvoj rokodelskih obrti v Mariboru je nadalje značilno število učencev obrtne nadaljevalne šole, ki se je gibalo od leta 1920/21 do 1934/35 takole:

Šolsko leto	Število učencev	Šolsko leto	Število učencev
1920/21	810	1928/29	931
1921/22	825	1929/30	939
1922/23	836	1930/31	900
1923/24	889	1931/32	745
1924/25	989	1932/33	672
1925/26	948	1933/34	628
1926/27	917	1934/35	648
1927/28	913		

Navedene številke so nazorna paralela k razvoju obrtov, pri čemer je omeniti še tendenco obrtništva, da zmanjša število vajencev in da tako ne vzgoji nadštevilskega naraščaja.

(Konec prihodnjič.)

KONČNI REZULTATI POPISA PREBIVALSTVA OBČINE VIČ Z DNE 19. SEPTEMBRA 1935

LOJZE PIPP

Mestni statistični urad izvršuje pravkar, kakor že v prvi številki tekočega letnika naše revije povedano, novo in podrobnejšo razporedbo ter točnejše štetje

vseh podatkov gradiva, ki so se zbrali ob popisu prebivalstva na novo priključenih občin.

Doslej so deloma končana dela tudi za prejšnjo politično občino Vič; rezultati so naslednji:

1. STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA

Občina Vič je štela dne 19. septembra 1935, všteti začasno odsotne, 7467 prebivalcev, ki se razdele tako-le:

M o š k i :

Doba (v letih)	Skupno število	v %	od teh			Samski	v %	od teh			Poro- čeni	v %	od teh			Vdovci	v %	cd teh			Ločeni	v %	od teh		
			bp	b	drugo- vercev			bp	b	drugo- vercev			bp	b	drugo- vercev			bp	b	drugo- vercev					
— 5	309	* 8·63	—	—	1, 2	309	8·63	—	—	1, 2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
6—10	326	9·10	—	—	—	326	9·10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
11—15	340	9·49	—	—	1, 2	340	9·49	—	—	1, 2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
16—20	229	6·39	7	—	—	229	6·39	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
21—25	362	10·11	44	4	1	347	9·69	42	4	1	15	0·42	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
26—30	419	11·70	48	8	1, 1, 1, 1	249	6·95	37	6	—	169	4·72	11	2	1, 1, 1, 1	—	—	—	—	1	0·03	—	—	—	
31—35	423	11·81	38	9	3, 1, 1	111	3·10	14	2	—	311	8·68	24	7	2, 1, 1	—	—	—	—	1	0·03	—	—	1	
36—40	284	7·93	29	4	3, 4, 1	47	1·31	11	1	—	233	6·50	17	3	3, 4, 1	2	0·06	1	—	2	0·06	—	—	—	
41—45	186	5·19	11	1	2, 1	17	0·47	2	—	—	163	4·55	8	1	1, 1	2	0·06	1	—	4	0·11	—	—	1	
46—50	172	4·80	7	—	1, 3	10	0·28	—	—	—	156	4·35	7	—	1, 2	1	0·03	—	—	5	0·14	—	—	1	
51—55	149	4·16	9	2	1	7	0·20	—	—	—	136	3·80	7	2	1	4	0·11	1	—	2	0·05	1	—	—	
56—60	124	3·46	12	—	—	10	0·28	3	—	—	107	2·99	9	—	—	6	0·17	—	—	1	0·02	—	—	—	
61—65	105	2·93	12	—	1, 1	5	0·14	1	—	—	95	2·65	11	—	—	3	0·08	—	—	2	0·06	—	—	1, 1	
66—70	70	1·95	9	—	—	3	0·08	—	—	—	63	1·76	8	—	—	4	0·11	1	—	—	—	—	—	—	
71—75	48	1·34	2	—	—	6	0·17	1	—	—	30	0·84	1	—	—	12	0·33	—	—	—	—	—	—	—	
76—80	22	0·61	—	—	—	1	0·03	—	—	—	12	0·33	—	—	—	9	0·25	—	—	—	—	—	—	—	
81—85	6	0·17	1	—	—	—	—	—	—	—	4	0·11	1	—	—	2	0·06	—	—	—	—	—	—	—	
86—90	6	0·17	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0·06	—	—	—	4	0·11	—	—	—	—	—	—	—	
91—95	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
96—99 neznane starosti	2	0·06	—	—	—	1	0·03	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·03	—	—	—	—	—	—	—	
Skupaj	3582	100 %	229	28	34 ¹	2018	56·34	118	13	7 ²	1496	41·76	106	15	22 ³	50	1·40	4	—	—	18	0·50	1	—	5 ⁴

¹ od teh 14 t. j. 0·39% pravoslavni, 11 t. j. 0·31% starokat., 5 t. j. 0·14% protest., 2 t. j. 0·05% brez konfesije, 1 t. j. 0·03% izraelitov in 1 t. j. 0·03% muslimanov.

² od teh 2 t. j. 0·06% pravoslavni, 2 t. j. 0·06% starokat., 3 t. j. 0·08% protest.

³ od teh 10 t. j. 0·28% pravoslavni, 6 t. j. 0·17% starokat., 2 t. j. 0·06% protest., 2 t. j. 0·06% brez konfesije, 1 t. j. 0·03% izraelitov in 1 t. j. 0·03% muslimanov.

⁴ od teh 2 t. j. 0·05% pravoslavni, 3 t. j. 0·08% starokat.

* Zaradi — za statistična raziskovanja — silno neprikladnega datuma (t. j. 19. IX.) nismo mogli razdeliti prebivalstva po letih starosti, pač pa le po rojstnih letih, da so za letnik 1935. izkazani le oni novorojenci, ki so bili rojeni do 19. IX. 1935. V toliko so podatki za prvo leto prenizki.

Ženske:

Doba (v letih)	Skupno število	v %	od teh			Sam- ske	v %	od teh			Poro- čene	v %	od teh			Vdove	v %	od teh			Ločene	v %	od teh		
			bp	b	drugo- verk			bp	b	drugo- verk			bp	b	drugo- verk			bp	b	drugo- verk			bp	b	drugo- verk
— 5	280	7·21	—	—	3, 2	280	7·21	—	—	3, 2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6—10	320	8·24	—	—	1, 1	320	8·24	—	—	1, 1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11—15	358	9·22	—	—	—	358	9·22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16—20	270	6·95	9	—	—	264	6·80	9	—	—	6	0·15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21—25	404	10·40	40	1	4	309	7·95	39	1	—	92	2·37	—	—	4	—	—	—	—	—	3	0·08	1	—	—
26—30	431	11·09	17	1	5, 2, 1, 2	196	5·04	17	1	1	231	5·95	—	—	5, 1, 1, 2	4	0·10	—	—	—	—	—	—	—	—
31—35	384	9·88	4	1	2, 2, 1	109	2·81	4	1	—	272	7·00	—	—	2, 2, 1	2	0·05	—	—	—	1	0·02	—	—	—
36—40	292	7·52	2	—	2	69	1·78	2	—	—	212	5·46	—	—	2	6	0·15	—	—	—	5	0·13	—	—	—
41—45	235	6·05	1	—	2, 2	35	0·90	—	—	—	176	4·53	1	—	2, 2	21	0·54	—	—	—	3	0·08	—	—	—
46—50	216	5·56	4	—	1, 1	32	0·82	3	—	—	149	3·84	1	—	—	26	0·67	—	—	—	9	0·23	—	—	1, 1
51—55	173	4·45	3	—	—	18	0·46	3	—	—	115	2·96	—	—	—	33	0·85	—	—	—	7	0·18	—	—	—
56—60	190	4·89	—	—	—	14	0·36	—	—	—	120	3·09	—	—	—	54	1·39	—	—	—	2	0·05	—	—	—
61—65	134	3·45	1	—	—	21	0·54	—	—	—	63	1·62	—	—	—	48	1·24	1	—	—	2	0·05	—	—	—
66—70	79	2·03	1	—	—	8	0·20	—	—	—	31	0·80	1	—	—	39	1·00	—	—	—	1	0·03	—	—	—
71—75	63	1·62	2	—	—	7	0·18	1	—	—	23	0·59	1	—	—	33	0·85	—	—	—	—	—	—	—	—
76—80	31	0·80	—	—	—	5	0·13	—	—	—	9	0·23	—	—	—	17	0·44	—	—	—	—	—	—	—	—
81—85	15	0·39	—	—	—	2	0·05	—	—	—	1	0·03	—	—	—	12	0·31	—	—	—	—	—	—	—	—
86—90	6	0·15	—	—	—	1	0·02	—	—	—	—	—	—	—	—	5	0·13	—	—	—	—	—	—	—	—
91—95	2	0·05	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0·05	—	—	—	—	—	—	—	—
96—99 neznane starosti	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	3885	100 %	84	3	34 ¹	2049	52·74	78	3	8 ²	1501	38·64	4	—	24 ³	302	7·77	1	—	—	33	0·85	1	—	2 ⁴

¹ od teh 14 t. j. 0·36 % pravosl., 12 t. j. 0·31 % starokat., 5 t. j. 0·13 % protest., 2 t. j. 0·05 % brez konfes., 1 t. j. 0·03 % izraelit.

² od teh 3 t. j. 0·08 % pravosl., 4 t. j. 0·10 % starokat., 1 t. j. 0·03 % protest.

³ od teh 11 t. j. 0·28 % pravosl., 7 t. j. 0·18 % starokat., 3 t. j. 0·08 % protest., 2 t. j. 0·05 % brez konfes., 1 t. j. 0·03 % izraelit.

⁴ od teh 1 t. j. 0·03 % starokat., 1 t. j. 0·02 % protest.

Po zaposlenosti se razdele prebivalci Viča tako-le:

Moški:		1		2	
samskih:	1887	zaposlenih,	13 »b«	in	118 »bp«
poročenih:	1375	„	15 »b«	in	106 »bp«
vdovcev:	46	„	— »b«	in	4 »bp«
ločenih:	17	„	— »b«	in	1 »bp«
Skupaj:	3325	zaposlenih,	28 »b«	in	229 »bp«

Ženske:		1		2	
samskih:	1968	zaposlenih,	3 »b«	in	78 »bp«
poročenih:	1497	„	— »b«	in	4 »bp«
vdovelih:	301	„	— »b«	in	1 »bp«
ločenih:	32	„	— »b«	in	1 »bp«
Skupaj:	3798	zaposlenih,	3 »b«	in	84 »bp«

Po veroizpovedi je dne 19. IX. 1935 štela občina Vič:

7399	t. j. 99·09 %	rimokatolikov,
28	t. j. 0·37 %	pravoslavni,
23	t. j. 0·31 %	starokatolikov,
10	t. j. 0·14 %	protestantov,
1	t. j. 0·01 %	muslimanov,
2	t. j. 0·03 %	izraelita in
4	t. j. 0·05 %	brezkonfesionalnih.

¹ To so vsi oni prebivalci, ki so sicer zaposleni, vendar ne v poklicu, za katerega so kvalificirani.

² To so pravi, trajno nezaposleni prebivalci.

Od skupnega števila prebivalstva je skupno 3582, t. j. 47·97 % moških in 3885, t. j. 52·03 % žensk.

Na 100 moških je prišlo torej 108 (108·46) žensk, na 100 žensk pa le 92 (92·20) moških.

Če vzamemo polovico leta za povprečje pri posameznih letnicah starosti, dobimo, da je znašala povprečna starost moških prebivalcev občine Vič nekaj nad 29 (29·041) let, ženskih prebivalcev pa približno 30½ (30·791) let. Povprečna starost obeh spolov je pa znašala skoraj 30 (29·951) let.

Odstotek poročenih, vdovelih in ločenih prebivalcev občine Vič v posameznih starostnih skupinah (petletjih) je bil glede na skupno število členov (pripadnikov) istih starostnih skupin moških in žensk tale:

Moški:		Skupno število	Poročeni, vdovci, ločeni	V %
Doba				
21—25		362	15	4·14
26—30		419	170	40·57
31—35		423	312	73·75
36—40		284	237	83·45
41—45		186	169	90·86
46—50		172	162	94·18
51—55		149	142	95·30
56—60		124	114	91·93

Doba	Skupno število	Poročeni, vdovci, ločeni	V %
61—65	105	100	95'23
66—70	70	67	95'71
71—75	48	42	87'50
76—80	22	21	95'45
81—85	6	6	100'00
86—90	6	6	100'00
91—95			
96—99			
neznane starosti	2	1	50'00

Ženske:

Doba	Skupno število	Poročene, vdove, ločene	V %
16—20	270	6	2'22
21—25	404	95	23'51
26—30	431	235	54'52
31—35	384	275	71'61
36—40	292	223	76'36
41—45	235	200	85'10
46—50	216	184	85'18
51—55	173	155	89'59
56—60	190	176	92'63
61—65	134	113	84'32
66—70	79	71	89'87
71—75	63	56	88'88
76—80	31	26	83'87
81—85	15	13	86'66
86—90	6	5	83'33
91—95	2	2	100'00
96—99			
neznane starosti	2	1	50'00

Starostna razdelitev prebivalstva občine Vič v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do dopolnjenega 20. leta), v pridobitveno (od pričetega 21. do dopolnjenega 64. leta) in zopet v nepridobitveno dobo (doba ostarelosti, t. j. nad 65 let starosti) je bila na dan 19. sept. 1935 naslednja:

0—6		7—14		15—20		21—64		65 in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
absolutna števila											
379	354	540	518	285	356	2207	2437	171	220	3582	3885
relativna števila (v %)											
10'58	9'11	15'08	13'33	7'96	9'17	61'61	62'73	4'77	5'66	100'00	100'00

V starosti, ki pride običajno lahko v poštev za žentev, oziroma možitev (pri moških od 20. do 50. leta, pri ženskah pa od 15. do 50. leta) je bilo na Viču na dan 19. septembra 1935 1846 moških in 2232 žensk, kar predstavlja 51'54% vsega moškega in 57'45% vsega ženskega prebivalstva občine Vič. Če pa vzamemo isto razdobje, t. j. od 20.—50. leta tudi pri ženskah, dobimo le 1962, t. j. 50'50% žensk.

Absolutno in relativno število poročenih in neporočenih (samskih, vdovelih in ločenih) prebivalcev gornje starostne skupine (t. j. za moške od 20.—50. leta, za ženske pa od 15.—50. leta) je bilo sledeče:

Spol	Poročeni	v %	Neporočeni	v %	Od neporočenih					
					samskih	v %	vdovelih	v %	ločenih	v %
Moški	1047	56'72	799	43'28	781	42'30	5	0'27	13	0'71
Ženski	1138	50'99	1094	49'01	1014	45'43	59	2'64	21	0'94
Skupaj	2185	53'58	1893	46'42	1795	44'01	64	1'57	34	0'84

Popisanih dojenčev (rojenih od 20. IX. 1934 do 19. IX. 1935) je bilo 19. septembra 1935 v občini Vič 117 (67 dečkov in 50 deklic). Legitimacije rojstev pri tem popisu nismo navajali, zato odpadejo tovrstni podatki.

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi, t. j. od 15.—50. leta, je znašalo 19. septembra 1935 2232 ali 51'54% vsega števila žensk. Od teh je bilo 1138 (t. j. 50'99%) poročenih. Če upoštevamo vse, torej tudi neporočene ženske od 15.—50. leta, katerih število znaša, kot je že rečeno, 2232, se je rodilo na 100 žensk 5 (5'242) otrok; v tem številu so iz navedenega razloga seveda vštet tudi nezakonski otroci.

II. STATISTIKA POKLICOV IN SOCIALNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA

Razdelitev prebivalstva občine Vič po pridobitnih skupinah in razporeditvi v teh skupinah je bila dne 19. sept. 1935 — po navedbi prizadetih — naslednja:

	moški	ženske	skupaj
A. Poljedelstvo, gozdarstvo in ribarstvo:			
samostojni	45	14	
domača pomoč	13	2	
uradniki in nameščenci	—	—	
delavci	7	6	
služinčad	27	20	
	92	42	134

B. Industrija in obrt:			
samostojni	126	14	
domača pomoč	8	2	
uradniki in nameščenci	56	46	
profesionisti	600	77	
vajenci	73	42	
delavci	166	149	
služinčad	5	10	
	1034	340	1374

C. Trgovina, promet in gostilniški obrati:			
samostojni	63	39	
domača pomoč	3	4	
uradniki in nameščenci	78	54	
profesionisti	40	63	
vajenci	10	27	
delavci	6	16	
služinčad	22	24	
	222	227	449

Č. Javni nameščenci (vklj. monopoli):			
uradniki in nameščenci (s poduradniki in služitelji)	366	73	
profesionisti	58	—	
delavci	91	175	
	515	248	763

	moški	ženske	skupaj
D. Svobodni poklici:			
samostojni	21	3	
uradniki in nameščenci	—	3	
	21	6	27
E. Vojska in mornarica:			
častniki	2	—	
podčastniki	2	—	
orožniki: častniki	—	—	
podčastniki	14	—	
	18	—	18
F. Rentniki in upokojenci:			
uradniki in nameščenci	62	20	
nižji uslužbenci	43	15	
delavci	26	112	
	131	147	278
G. Zasebniki:	39	238	
	39	238	277
H. Razni drugi poklici in zaposlitve:			
	38	43	
	38	43	81

Gospodinjstvo kot poklic je navedlo 1208 gospodinj z 78 člani domače pomoči (vse ženske).

V občini Vič je bilo torej v dobi popisovanja 2846, t. j. 38'11% prebivalcev, ki so bili zaposleni v raznih poklicih, 555, t. j. 7'43% prebivalcev, ki niso imeli nobenega poklica (zasebniki in rentniki), 313, t. j. 4'19% prebivalcev brez posla, tzv. »bp«, ter 3753, t. j. 50'26% prebivalcev, ki so bili brez pravega poklica ter so živeli v gospodinjstvih zgoraj navedenega prebivalstva.

III. STATISTIKA BREZPOSELNOSTI

Podatki o brezposelnih (tzv. »bp«), ozir. onih, ki so sicer zaposleni, toda ne v poklicih, za katere so kvalificirani (tzv. »b«), so navedeni zgoraj desno:

Število otrok	Poljed. gozd. in ribarstvo	Industr. in obrt	Trgovina promet in gost. obrati	Javni uslužb. (vštevši monop.)	Svobod. poklici	Vojska in mornar.	Rentniki in vpokoj.	Razni	Skupaj	Celokup. vsota	V %
brez	3	129	45	87	4	3	60	87	418		
	—	2	—	—	—	—	—	—	2		
	—	24	1	—	—	—	—	1	26	446	23'76
1	9	181	60	144	2	6	44	44	490		
	—	8	1	—	—	—	—	—	9		
	—	25	4	—	—	—	—	2	31	530	28'24
2	2	127	38	127	4	6	37	35	376		
	—	2	1	—	—	—	—	—	3		
	—	23	4	—	—	—	—	2	29	408	21'74
3	11	66	12	76	3	2	25	16	211		
	—	2	—	—	—	—	—	—	2		
	—	15	1	—	—	—	—	—	16	229	12'20
4	6	37	7	32	—	2	24	8	116		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	3	1	—	—	—	—	—	4	120	6'39

»bp« moških žensk	Skupine poklicov	»b« moških žensk
1 —	Poljedelstvo	— —
— —	Gozdarstvo in ribarstvo	— —
1 —	Rudarstvo	— —
3 —	I. kamenja in zemlje	1 —
34 —	I. železa in kovin	6 —
— —	I. glasbil in igrač	— —
— —	I. kemična	— —
2 —	I. tekstilna	— —
2 —	I. papirja	— —
14 —	I. usnja	6 —
43 —	I. lesa	5 —
7 1	I. živil	3 —
8 30	I. oblačil	1 3
17 —	I. stavbna	2 —
4 1	I. grafična	— —
— —	Gledališče in glasba	— —
2 2	Gostinski obrati	— —
7 —	Promet	— —
— 3	Služinčad	— —
43 16	Delavci (nekvalificirani)	— —
8 —	Strojniki in kurjači	1 —
23 26	Zas. in trg. nameščenci	3 —
3 —	Tehnični uradniki	— —
7 1	Drugi nameščenci	— —
— —	Dijaki	— —
— 4	Učitelji	— —
229 84		28 3

IV. ŽIVLJENJSKA SILA DRUŽIN PO GLAVNIH PRIDOBITNIH SKUPINAH¹

Podatki glede števila vseh živčih potomcev (otrok — ne glede na starost) v posameznih družinah, so za glavne pridobitne skupine naslednji (števila v prvi vrsti se nanašajo na družine zaposlenih, v drugi na družine tzv. »b«, v tretji pa na družine tzv. »bp«):

¹ Vsota družin tega poglavja se zato ne sklada z vsoto družin, izkazanih pri hišah, ker smo pri tem štetju upoštevali tudi vdovce in vdove — posebno starejše (n. pr. prevžitkarje itd.) — z ali brez otrok, ki stanujejo kot podnajemniki pri družinah, katerih pri popisu hiš nismo posebej izkazovali.

Število otrok	Poljed. gozd. in ribarstvo	Industr. in obrt	Trgovina promet in gost. obrati	Javni uslužbenci (všteveni monopol.)	Svobod. poklici	Vojska in mornar.	Rentniki in vpokoj.	Razni	Skupaj	Celokup. vsota	V ‰
5	8	21	3	18	—	—	6	7	63		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	2	—	—	—	—	—	—	2	65	3'46
6	6	8	2	8	—	—	4	2	30		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	2	—	—	—	—	—	—	2	32	1'71
7	—	14	3	5	—	—	3	2	27		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	1'44
8	5	1	1	2	—	—	2	—	11		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	0'59
9	1	4	—	—	—	—	1	—	6		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0'32
10	—	1	1	—	—	—	—	1	3		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0'15
11 in več	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	—	—	—	—	—	—	—	—	—		0'00
Skupaj	51	589	172	499	13	19	206	202	1751		
	—	14	2	—	—	—	—	—	16		
	—	94	11	—	—	—	—	5	110	1877	100'00

Če delimo skupno število otrok s številom zakoncev, lahko izračunamo, da prideta povprečno na vsak zakon nekaj manj kot dva (1'807) otroka.

V teh številih so vštete obstoječe družine kakor

tudi ostanki po smrti ali po sodišču ločenih družin. Na žalost nam slični podatki od poprej niso znani, zato nam je primerjanje tovrstnih podatkov onemogočeno.

V. STATISTIKA HIŠ IN STANOVANJ

Podatki o številu in higieni ureditvi hiš in stanovanj so za občino Vič naslednji:

Vrsta stanovanjskega objekta	Š t e v i l o																						
	naseljenih objektov							stanovanj		sobnih stanovanj								kuhinj	kopalnic	poselskih sob	sob	gospodarskih poslopij	hlevov (posebej stoječ)
	zgrajenih		Skupaj	pritličnih	visoko- pritličnih	enonad- stropnih	dvonad- stropnih	naselje- nih	nenase- ljenih	sob s šte- dlinikom	eno- sobnih	dvo- sobnih	tri- sobnih	štiri- sobnih	več- sobnih	Skupaj	Število stanuj. družin						
	pred	po																					
	1. 1918.																						
Hiše	395	368	763	493	102	164	4	1812	33	125	834	594	203	55	34	1845	1640	1720	115	56	80	140	21
Barake	—	19	19	19	—	—	—	19	—	4	10	5	—	—	—	19	16	15	—	—	—	—	—
Objekti, ki niso namenjeni za stanovanja (šole, tovarne, skladišča itd.)	17	8	25	24	—	—	1	23	—	6	8	8	1	—	—	23	24	16	—	—	9	—	—
Nedodelane hiše	—	7	7	4	—	3	—	—	11	—	3	7	1	—	—	11	—	11	—	—	—	—	—
Skupaj	412	402	814	540	102	167	5	1854	44	135	855	614	205	55	34	1898	1680	1762	115	56	89	140	21

Razen izkazanih objektov so bile na Viču še 4 tovarne, 4 opekarne, 2 dvorani za prireditve, 1 mlin na električni pogon, 2 hiši in 4 barake, ki so določene za poslovne namene, 3 garaže in 28 drugih manjših objektov (lesenih šup in barak, delavnic, skladišč, čebelnjakov, vrtnih salonov itd.).

Glede higienske ureditve stanovanjskih objektov v občini Vič so podatki naslednji:

kanalizacijo ima 378 hiš,

plinsko napeljavo imata 2 hiši,
električno razsvetljavo ima 1315 hiš,
vodovodno napeljavo ima 396 objektov in 658 stanovanj.

Podrobni podatki obrtne in poljedelske statistike Viča slede, kakor hitro bo mestni statistični urad izvršil dela na definitivnem štetju, ozir. popisu prebivalstva.

NAJSTAREJŠE LJUBLJANSKE INDUSTRIJE

D R. R U D O L F A N D R E J K A

PINHAKOVA TVORNICI VITRIOLA

Ko sem predlani začel priobčevati v »Kroniki« vrsto razprav o starih ljubljanskih industrijah, sem omenil med tvornicami, ki so delovale že v 18. stoletju, tudi tvornico vitriola,¹ katero je zgradil l. 1798. šentjakovski župnik Jožef Pinhak v bivši hiši zgodovinarja Antona Linhart v Streliški ulici. O njej sta poročala doslej, toda le mimogrede, Vrhovec in Radics ter po njima tudi Vrhovnik.² Kaj več o tej hiši, odnosno tvornici pa ni bilo znanega, zlasti se še nihče ni lotil nje lokalizacije. Na osnovi novega arhivalnega gradiva³ se bo v naslednjem napravil poskus, razbistriti lego in postanek tvornice ter dognati, kako je delovala, kdaj in zakaj je propadla.

Poprej pa je potrebno, da si natančneje ogledamo vse zgodovinske vire o postanku Linhartove hiše in s tem dopolnimo Vrhovčovo beležko v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko 1894, str. 176—8.

1. Položaj pred l. 1792.

Severno-zapadna stran grajskega hriba zunaj mestnega obzidja je bila v drugi polovici 18. stoletja zazidana samo od sedanjega Krekovega trga do meščanskega strelišča (današnji Ljudski dom). Odtod naprej so se razprostirale na levi strani ceste do Gruberjevega prekopa njive in travniki, dočim je segalo na desni strani pobočje hriba tik do ceste.

Okoli 1774 je zaprosil cesarski smodnišni nadzornik (k. k. Pulverinspektor) Anton Avgust Kappus pl. Pichelstein mestni magistrat, naj mu dodeli nekaj sveta ob cesti pod Gradom (današnja Streliška ulica), malo naprej od tedanjega mestnega strelišča, češ da bo tam zgradil tvornico za smodnik (Pulvermühle) ali po tedanjem izražanju solitrarno (Salniterfabrique, Salniterplantage). To se je zgodilo in Kappus je dobil že 1775 od vrhovnega vojnega sveta za nabavo potrebne pepelike (Pottasche) in drugih potrebnih snovi 4000 fl., potem (1780) 8000 fl. in slednjič (1783) še 2000 fl. posojila ter za to zastavil svojo hišo v mestu, barjanske deleže na Viču in svojo solitrarno. Solitrarna pa je že kmalu prišla v težave, saj je morala Kappusu priskočiti na pomoč njegova žena

Antonija s 1000 fl., stotnik Ksaver baron Zois, s katerim se je 1780 zvezal v posebno družbo, pa z 10.000 fl. Leta 1784. je posodil tudi Žiga baron Zois Kappusu za njegovo solitrarno še 1500 fl. Toda že 1788 je prišel Anton Kappus v konkurz,⁴ ki se je končal s tem, da je mestna občina 16. aprila 1790 kupila solitrarno za 64 fl., upniki pa so se s svojimi ogromnimi terjatvami lepo napotili na »surogat kupnine za solitrarno« (razsodba apelac. sodišča v Celovcu z dne 1. aprila 1790).

Solitrarna na Poljanskem predmestju št. 78, obstoječa iz drobilnice za smodnik (Pulvermühle), delavnice, skladišča in stanovanjskih prostorov za delavce, je delala z 1 mojstrom in 4 pomočniki nekako do 1799, toda od 1796 brez Kappusa. Bila je to prva stavba, najbrže le deloma zidana in pritlična, ki je nastala ob današnji Streliški ulici in sicer, kakor izpriča stara zemljiška knjiga predmestja Poljane, na delu zemljišča poznejše Pinhakove vitriolne tvornice.

2. Zidava Linhartove hiše

Junija 1792 je gubernijski tajnik Anton Linhart zaprosil mestni magistrat, da mu prepusti del pustega sveta na »Podgradu«, kakor se je takrat imenovala današnja Streliška ulica in breg navzgor proti utrdbam. Svet si je izbral med mestno pristavo in vrtom dr. Kastelica.⁵ Ta prostor je padal strmo do ceste ter bil poln groblja, jarkov in mlak. Magistrat je sprva (18. junija 1792) Linhartovo prošnjo odklonil, češ da misli dotični svet sam uravnati za živinsko sejmišče in tam sezidati primerna poslopja. Linhart pa je v drugi vlogi (20. junija 1792) poudaril, da ne zahteva izglajenega cestišča, kolikor bi bilo določeno za sejmišče, marveč le pusto reber grajskega hriba z mlako med zgornjo in spodnjo potjo, nekako do vrat mestne pristave in odtod navzdol v ravni črti do Kastelčevega vrta. Svet je brez vrednosti, torej bi tudi javna dražba bila brez uspeha. On bi pa na svoje stroške mlako, ki ogroža mimoidoče, zlasti ponoči, zasul in pot od strelišča navzgor znižal.

Magistrat se je tem razlogom vdal in poročal (6. julija 1792) kresiji, naj pritrdi oddaji zaprosenega sveta

⁴ Prim. o tu navedenih dolgovih Relatenbuch über die beim Hauptstadt - Laybacher - Grundbuch vorgemerkten Schulden T. II, A 11—14, C 5, N 2, O 2, P 2 in 8, Q 10, S 13 in T. IV, N 12 v arhivu okrožnega sodišča v Ljubljani.

⁵ Dr. Anton Kastelic, rojen v Zagorju ob Savi okrog 1755, je bil stanovski fizik in policijski zdravnik v Ljubljani. Stanoval je od l. 1780. v Ljubljani na Rotovškem trgu v Christianovi hiši št. 275 (danes št. 20). Umrli je v Čevljarski ulici 296 (danes št. 1) konec l. 1796. Mestni magistrat mu je bil okoli 1785 dodelil večji kos pobočja v Podgradu »nad solitrovimi kolibami« za napravo medicinskega vrta (Ročni urbar lj. predmestij 1787—91, str. 100). Dr. Kastelic ni mogel biti rojen okoli 1769 (S. B. L. I. 432), ker je bil že l. 1780. v mestni službi (Inštančni šematizem za vojvodino Kranjsko 1780—1782) in takrat najmanj star 25 let. Iz zakona z ženo Marijo Elizabeto sta se mu rodila otroka Ksaverija in Anton. Posestvo Podgradom je bilo prisojeno vdovi dne 13. jan. 1797.

¹ Kronika mesta Ljubljane 1934, I, str. 58.

² Vrhovec: Lf. Hauptstadt Laibach, 1886, str. 176; Peter Radics: Anton Linhart, LZ 1893, str. 91; Nestor (Vrhovnik): Iz stare Ljubljane, Jutro 1923, str. 280.

³ Ročni urbarij ljublj. predmestij (Handurbarium der Laibacher Vorstädte) 1787—91 in 1795—98; Zemljiška in zastavna knjiga mesta Ljubljane (Grund- und Satzbuch der Stadt Laibach) 1780—1850, T. V. Polana Vorstadt, Fol. 517—22; Akt mestn. mag. 2/878 iz l. 1792. v mestnem arhivu; zbirka zemljeknjižnih prepisov T. IV, Fol. 130 in 133, 370—71, 720; T. VIII: 119—127, 226—237; T. VII 23—25, T. XIV. F. 409; T. XVIII F. 440—2; T. XXIII, F. 358; Akt bivšega kranjsk. dež. glavarstva Fasc. 32 ex 1798; rojstne, poročne in mrliške matice župnije št. Peter od 1797—1875; katastrska mapa predmestja Poljane 1825; pole lj. ljudskih štetij 1834—1931; zemljiška knjiga predmestja Poljane, vložka 1 in 93.

v izmeri 277 kvadr. sežnjev ($22\frac{1}{6}$ sežnjev dolžine, $12\frac{2}{3}$ sežnjev širine), saj je sama pusta reber, ki se doslej ni rabila za nič.¹ Kresija je (19. oktobra) na to pristala, vendar je zvišala letno davščino (Gabe) od 10 na 50 kr. V seji 3. novembra 1792 je nato mestni zastop ljubljanski prepustil Linhartu zaproseni svet, ker se je ta zavezal, da bo svet usposobil za pridelovanje (»zu einem kulturmässigen Stande zu bringen«), hrib pa izravnal in utrdil (akt 2/1586). Obenem je magistrat zahteval, da morata Linhart in dr. Kastelic prepuščeni svet, kolikor je mejil na solitrove kolibe (Salniterplantage), zgraditi. Magistratno dovolilo (Verbriefung) je bilo Linhartu izdano 1. decembra 1792.

Dne 12. febr. 1795 je vložil Linhart novo prošnjo za zidavo hiše in dveh hlevov na svojem svetu v premi črti z mestno pristavo; obenem je prosil, da se mu dodeli še nekaj za stavbo potrebnega sveta. Kar se tiče morebitnih pomislekov glede nameravanega živinskega sejmišča, ki je magistratu še vedno rojilo po glavi, je Linhart pripomnil naslednje: zidava njegove hiše ni v navzkrižju s temi pomisleki. Če se bo namreč to napravilo sejmišče za živino, se sklada zidava hiše in dveh ali več hlevov brez dvoma z načrtom sejmišča, ker morajo ljudje in živina nekoč pod streho. Če se pa sejmišče ne napravi, bi bil svet magistratu kar brez koristi; tudi je pripravljen od trenutka, ko bosta poslopji dozidani, plačevati primerno zvišano davščino. Komu drugemu pa magistrat na novo zaprosenega sveta ne more podeliti, ker je ta svet njemu (Linhartu) za dohod do vrta neobhodno potreben. Na to prošnjo mu je podelil magistrat po daljšem oklevanju za zidavo potreben majhen pas sveta in Linhart si je začel zidati hišo. Med gradnjo pa ga je 14. julija 1795 dohitela smrt. Na poganjanja dr. Jožefa Pillerja, kuratorja nedoletnih Linhartovih otrok, je končno določil magistrat dne 13. oktobra 1795, da so hiša in hlevi prosta 10. vinarja, umrlina znaša 4 fl. 30 kr., letna davščina pa 1 fl. 8 kr.² Hišo na Streliški ulici in dva hleva, na vsako stran po enega, je dozidala po Linhartovi smrti njegova vdova Jožefina, roj. Detela ter bivala odslej tu s svojimi otroki, dokler ni pristopil k njej župnik Pinhak s ponudbo, naj mu hišo proda.

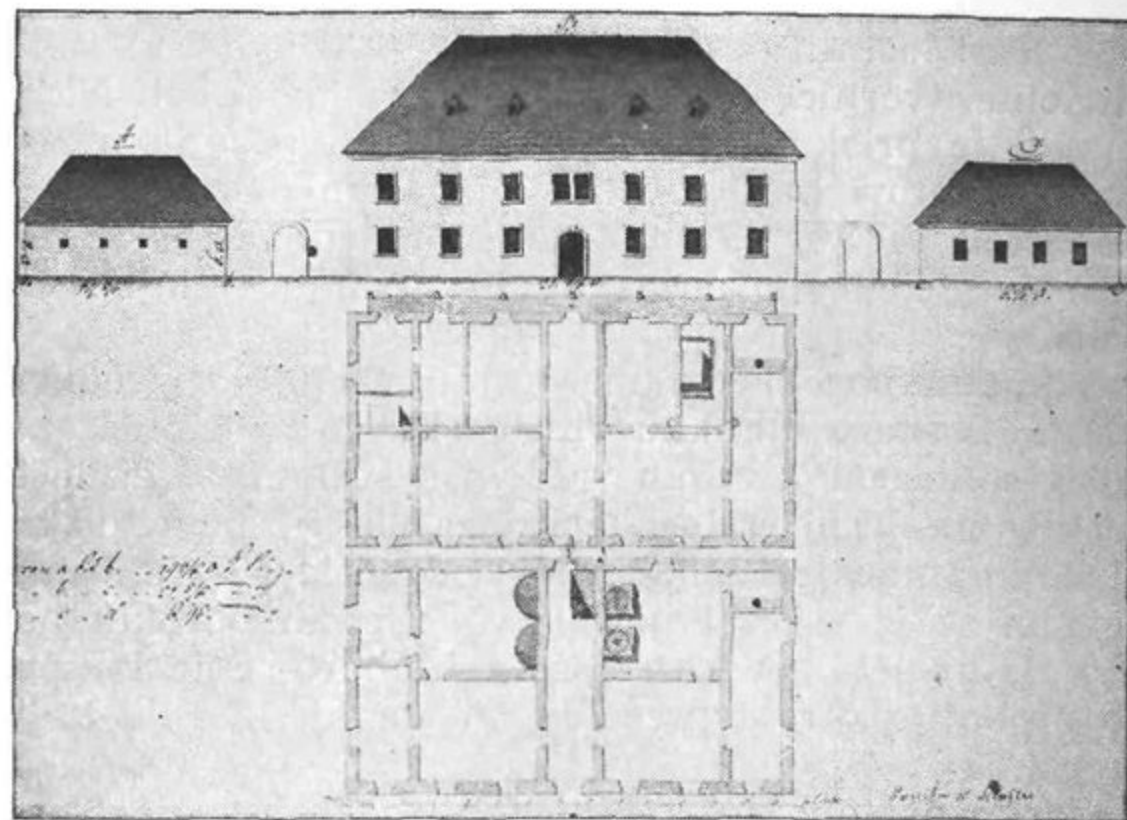
3. Začetki Pinhakove tvornice

Misel, ustanoviti na Poljanah pod Gradom tvornico za izdelovanje modre galice, se je pojavila sredi 1798, ko je vložil Jožef Ignac Fribert po svojem pooblaščenju, zvonarju Janezu Jakobu Samassi, 1. junija 1798 prošnjo na deželno glavarstvo,³ da mu dovoli postaviti v Linhartovem poslopju, stoječem poleg nedavno (jüngst) zgrajenih solitrovih kolib (Salniterhütten) kemično-tehnični laboratorij, v katerem bi poskušal izdelovati modro galico (blaues Vitriol) in nekatere barve. Pinhakovo ime se v tej vlogi ne omenja, vendar bo iz naslednjega razvidno, da je bil Fribert Pinhakov tehnični družabnik in strokovni

¹ Magistr. akt 2/948: »nur ein ödes Berggerippe, auf welchem bis nun keine Benützung stattgehabt hat.«

² Handurabrium der Vorstädte 1795—98, Pag II v mestnem arhivu; arh. št. 11.

³ Akti kranjsk. dež. glavarstva Fasc. 32, št. 3421, 4364, 4439 in 7752 v arhivu Narodnega muzeja.

Anton Linhartova hiša pred prezidavo l. 1799. (Po zarisu v aktu 2/733 iz l. 1799. v mestnem arhivu). Hlev na levi je poznejša Pinhakova vitriolnica. Spodaj je tloris hiše

vodja vitriolnice, medtem ko je imel Pinhak urediti lastninsko in finančno plat podjetja.⁴

Izjave, ki sta jih podala magistrat in kresijski urad na zahtevo deželnega glavarstva, so bile za nameravano podjetje ugodne. Deželno glavarstvo je na to iz previdnosti še povprašalo protomedika (t. j. sanitetnega referenta) dr. Antona Jelovška, ali ne bo tvornica zdravju sosedov škodljiva. V dotični izjavi z 19. julija 1798 (akt št. 4439) prizna Jelovšek, ko je na kratko opisal kemični proces pri izdelovanju modre galice, da se pri tem res razvijajo žveplenokisli plini, da se pa hitro razblinjajo v zrak in torej niso zdravju škodljivi. Bolj merkantilistično ko sanitarno pa pripomni na to, da je »ustanavljanje tvornic kot prehranjevalne in pridobitne panoge deželi v korist ter jo je treba zato dovoliti, saj se tudi sicer nihče ne spotika nad lekarniškimi laboratoriji, zvonarnami in livarnami, nad glazurnim delom lončarjev in nad obrati strojarjev in topilnicami loja, ki so prav v središču mesta.«

Na podlagi tega strokovnega mnenja je deželno glavarstvo še tisti dan (19. julija 1798) kresijo pooblastilo, naj izda prosilcu dovolilo, da postavi v Linhartovi hiši (Behausung) ob solitrovi plantaži kemično-tehnično delavnico za proizvodnjo modre galice in nekaterih barvnih izdelkov.

Medtem pa je že Jožef Pinhak,⁵ župnik pri sv. Jakobu, kupil od Linhartove vdove Jožefe hišo »pod Gradom«. Kako in zakaj je prišel baš župnik Pinhak na misel, ustanoviti to tvornico za vitriol, se ni dalo točno dognati. Okolnost, da je bil takrat Pinhakov

⁴ Prim. Pinhakov odgovor na terjatev Franceta Hebenstreita na Dunaju iz l. 1801., v katerem Pinhak izrečno poudarja, da je bil trgovski naslov podjetja »Jožef Ignac Fribert, tvornica vitriola« in da svojega imena ni nikdar pristavil (Relatenbuch XI, E 6 v arhivu okrožnega sodišča v Ljubljani).

⁵ Jožef Pinhak (tudi Pinhack), roj. okoli 1760 na Moravskem, je prišel, ko je dokončal bogoslovne študije na Dunaju, l. 1789. v Ljubljano in tu kmalu zaslovel kot nemški stolni pridigar. Bil je od 1793—97 tudi ravnatelj bogoslovnega semenišča; dne 17. novembra 1796 je bil imenovan za župnika pri sv. Jakobu ter tu ostal do febr. 1810, ko je dobil Lambergov kanonikat. Umrl je 20. avgusta 1814 za jetiko.

brat Karl lastnik premogovnih slojev in od 1801 tudi vitriolne tvornice v Šmarjeti pri Zagorju ob Savi ter da je priskočil pozneje z velikim posojilom na pomoč bratovi tvornici vitriola, odpira pot domnevi, da je baš ta Karl Pinhak odločilno vplival na brata Jožefa glede snovanja in obratovanja ljubljanske tvornice.

S kupno pogodbo z dne 1. julija 1798 je prodala Jožefa Linhart Pinhaku »hišo, stoječo za streliščem poleg solitrarne z vrtom vred in s svetom, ki ga loči od hiše na desni vrsta akacij«, za 600 fl., pa še od te nizke kupnine je Pinhak vdovi odštél le 100 fl., ostane pa se je zavezal plačati v petletnih obrokih po 100 fl. na leto.¹ Vdova Jožefa Linhart se je kmalu po prodaji z otroki preselila na Dunaj, kjer je tudi umrla.

Odslej nastopa Jožef Pinhak v zadevah svoje tvornice vedno in povsod sam. O Fribertu vsaj v uradnih spisih ni več govora. Bil pa je gotovo do 1803, ko je prenehalo podjetje, družabnik in tehnični vodja tvornice, ki je bila v trgovskem svetu znana pod tvrdko »Blaue Vitriolfabrik Fribert & Co.«² Najbrž ni maral in morda tudi ni mogel Pinhak zaradi svojega duhovnega poklica s svojim imenom na dan in je zato izbral podjetju omenjeno tvrdko; verjetno je, da je bil kot tretji družabnik pri podjetju udeležen tudi še Pinhakov brat M. dr. Karl Pinhak, lastnik premogovnika in vitriolnice v Šmarjeti pri Zagorju.

Pinhak si je izbral Linhartovo hišo za tvornico vitriola najbrž tudi zaradi njene samotne lege. Razen sosednje solitrarne ni bilo namreč v Streliški ulici pod Gradom daleč na okoli nobene druge stavbe. Strelišče je dobilo večjo zidano poslopje še le v l. 1804., od Linhartove hiše proti Gruberjevemu prekopu pa so bila ob ulici, obrobjeni z jagnedi, samo njive, vrtovi in travniki. Le ob grajskem pobočju je stala desno od Linhartove hiše, toda precej visoko nad njo, poletna hišica vodje knezoškofijske pisarne Jurija Gollma-

jerja (»Gollmerau«), na levi ob današnji Strmi poti pa že omenjena pristava dr. Antona Kastelca, ki jo je ta okoli 1785 dobil od magistrata za napravo »medicinskega vrta« (mišljen je najbrž vrt za medicinska zelišča). Ta pristava je bila predhodnica današnje vile dr. Jožefa Sajovica na Strmem potu 3.

4. Razvoj Pinhakove tvornice

Ko je Pinhak po sklenjeni kupni pogodbi na jesen 1798 začel prezidavati Linhartovo hišo, je spoznal, da mu ne bo zadostovala za potrebe novega obrata. Med gornjo potjo, ki je držala v smeri današnje Strme poti do Kastelčeve pristave in med Linhartovo hišo, odnosno mestno pristavo spodaj na današnji Streliški ulici je bil ostal še majhen kos pobočja izza Linhartovih časov v mestni lasti. Razen tega pasu je bil med Kastelčevim vrtom in Linhartovo hišo, torej na levi od hiše, skoraj enako dolg pas pustega sveta, ki ga je uporabljala solitrarna. Glede teh pasov se je Pinhak obrnil 6. novembra 1798 na gubernij s prošnjo, naj dovoli njih prodajo, ker jih za obrat svoje vitriolnice nujno potrebuje. Magistrat in kresija sta prošnjo podprla, češ da se bo z ograditvijo sveta nad Linhartovo hišo zavarovala pot brez stroškov za mesto. Na tem desnem pasu je namreč na pobočju velika jama, nastala radi kamnoloma, ki ogroža pasante ob zgornji poti. Tudi bo mestni magistrat imel od sveta, ki ga Pinhaku začasno prepusti proti letni najemnini, vsaj nekaj koristi, vitriolna tvornica, ki utegne postati občekoristno podjetje, pa bi se s tem podprla.

Pinhak si je razen omenjenih pasov zaželel še svet onstran ceste do bližnjega polja po vsej dolžini svojega tostranskega posestva, da bi tam zgradil hlev, drvarnico in skedenj. Zoper ta načrt pa sta bila tako magistrat kakor kresija, zato ga je Pinhak pozneje umaknil. Deželnemu glavarstvu (guberniju) pa položaj še ni bil dovolj jasen, zato je zahtevalo (gubern. akt 7752 ex 1798), naj se mu predloži situacijski obris zaprosenih zemljišč in sploh načrt vseh Pinhakovih poslopij. To se je tudi zgodilo in tej okolnosti se imamo zahvaliti, da nam je ohranjena prvotna podoba Linhartove hiše in Pinhakovih dozidav iz l. 1799., ki jo tu priobčimo. (Mag. akt 2/733 iz l. 1799.). Ko je gubernij pritrdil nameravani prepustitvi obeh pasov (razpis z dne 18. maja 1799), je sklenil magistrat s Pinhakom pogodbo (Grundverleihungsvertrag) z dne 22. junija 1799, v kateri mu prepušča oba zaprosena pasova. Poslopja, ki ga misli sezidati na desnem pasu, pa Pinhak ne sme porabiti za tvornico, marveč zaradi nevarnosti požara le za stanovanja, tudi mora biti proti mestnim hlevom opremljeno s požarnim, čez dimnik segajočim zidom. To pogodbo je deželno glavarstvo odobrilo 5. novembra 1799 s pogojem, da mora Pinhak kamnolom na desnem pasu zasuti in pot nad njim ograditi. Svet, ki ga ta čas uporablja solitrarna, se lahko Pinhaku odstopi v last, če je dotični podjetnik s tem zadovoljen.

Pinhak je v smislu te pogodbe sezidal na levi strani Linhartove hiše, toda ločeno od nje, pritlično poslopje, v katero je namestil delavnice za vitriol; na desni pa je prizidal ob mestno pristavo enonadstropno stanovanjsko hišo za delavce in obratovodjo, ki je bila od glavnega poslopja stare Linhartove hiše odmaknjena in zvezana z njo s širokimi, v dvoriščni zid vzdanimi vratmi. Zunanja podoba teh poslopij se

Položaj pred 1931: Pritlično poslopje na levi poleg nove dvonadstropne hiše je nekdanja Pinhakova vitriolna tvornica

je ohranila v bistvu neizpremenjena do naših dni.¹ Stanovanjska hiša ob mestni pristavi še stoji (hiša Streliška ulica 20) in je last dedičev višjega sodnega svetnika v p. Tomaža Einspielerja, staro (srednjo) Linhartovo hišo so podrli l. 1906., pritlično vitriolno delavnico pa šele l. 1931. Na njih mestu stojita danes hiši gospe Ane Turkove, Streliška ulica 22 in 24. Ko so 1931 podirali staro pritlično delavnico, ki je tedaj služila za hleve in skladišča, so našli v kletih in pod njimi široke lončene cevi, vodeče v obširne kamnitne kadi, ki jim niso vedeli niti vzroka niti izvora, tako da so celo domnevali, da gre za izkopnine iz rimske dobe; spomin na nekdanjo vitriolnico se je pač hitro izgubil. Najdlje nazaj segajoče izročilo v Turkovi rodbini ve samo povedati, da je te prostore rabil Turkov prednik Jožef Tome med 1875—1900 za strojarno, a so pred njim tod izdelovali neki lončarji svoje izdelke. Kakor se bo pokazalo, se ujema to izročilo z dejstvom, da sta bili od 1810—1875 lastnika teh poslopij lončarski rodbini Rastner in Gley.

Župnik Jožef Pinhak se ni zadovoljil s pridobljenim Linhartovim posestvom. Že leto pozneje je kupil sosednjo pristavo in posestvo umrlega deželnega fizika dr. Antona Kastelca, Poljansko predmestje št. 83, na dražbi² dne 16. novembra 1799 za 712 fl. 30 kr., prenovil pristavo v poletno hišico (Sommerhaus) in se preselil vanjo, najbrž že poleti 1800. Mogoče ga je mikalo posnemati duhovnega sobrata, knezoškofijskega kancelarja Jurija Gollmajerja, ki si je baš takrat sezidal zapadno od Kastelčevega posestva tik nad Linhartovo hišo sredi obširnih travnikov grajskega pobočja lično vilo števil. 74/75, današnjo Hohnovo hišo, Lončarska steza 10/12.

Bivše Kastelčevo, od 1799 Pinhakovo posestvo in vilo št. 83 (od 1805: št. 80) ima danes v lasti odvetnik

dr. Jožef Sajovic, Strmi pot 3. Pinhakova poletna hišica pa se je umaknila l. 1862. veliki vili, ki jo je sezidal veletržec in švicarski konzul v Trstu, Viljem Cloëtta ter jo krstil po svoji ženi Neži v »Villa Agnese«.³ Da je lokalizacija bivše Kastelčeve, odnosno Pinhakove hišice in pristave, Strmi pot 3, na svetu dr. Sajovčevega posestva pravilna, dokazuje strnjena vrsta lastnikov posestva in hiše v stari zastavni in novi zemljiški knjigi vzlic pogostoma se menjajočim hišnim številkam.⁴

Pinhak se je spočetka z vnemo lotil nove vitriolske industrije v Streliški ulici (od 1803: št. 79). Da si zniža produkcijske stroške, si je skušal preskrbeti poceni kuriva in je zato l. 1800. prosil magistrat, naj mu za rezanje šote odstopi primeren svet na Ljubljanskem barju. Po pritrdilu deželnega oblastva z dne 22. marca 1800 je res dobil za svojo tvornico 25 orlov barjanske zemlje na Volarju,⁵ toda s pogojem, da mora, ko bi tega sveta ne rabil več v ta namen, prositi za spremembo rabe (Nutzveränderung).

Že prej smo omenili, da je bil tihi družabnik Pinhakov njegov brat, zdravnik dr. Karl Pinhak. Njiju zveze pa niso bile omejene samo na Ljubljano. Nekako ob istem času, ko sta ustanovila tvornico vitriola pod Gradom na Poljanah, sta začela kopati premog v dolini Medije pri Zagorju ob Savi, v bližini cerkve sv. Marjete v Lokah in cerkve sv. Lenarta v Podkraju, pri vaseh Šemniku in Zavincu, poglavitno pa v Kisovcu. Tako sta postala poleg fužinarja Leopolda Ruarda *ustanovitelja današnjega premogovnika TPD v Zagorju*. Premog sta rabila za drugo vitriolno tvornico, ki sta jo zgradila pri sv. Marjeti v Lokah, torej v današnjem Zagorju, na svetu Jakoba Jermana že l. 1801. in jo vodila do l. 1809.

Graf 1832—1849; Franc Ks. Souvan 1849—1862; Viljem Cloëtta 1862—1875; Ernst Mühleisen 1877—1881; dr. Jožef Sajovic star. 1881—1897; dr. Jožef Sajovic ml. 1897 do danes.

Hišne številke pa so bile: od 1787—1803 Poljansko predmestje 83, od 1803—1840: Poljansko predmestje 80, od 1840—1877: Poljansko predmestje 93, od 1877—1900: Strmi pot 1; od 1900 do danes Strmi pot 3, odnosno Streliška ulica 26.

⁵ Knjiga zemljknižnih prepisov (Umschreibungen), Tom. VII, Fol. 23—25 v arhivu okrož. sodišča. Ta svet je ostal Pinhaku tudi po njegovem konkurzu, ker je dne 15. jan. 1810 zaprosil magistrat za spremembo v rabi odmenjenega sveta na Volarju, češ da je tvornica vitriola prenehala (eingegangen), da pa hoče svet odslej obdelavati (zur Kultur bringen). Magistrat je prošnji ugodil že 19. januarja 1810.

(Konec prihodnjič.)

¹ Te tri stavbe je prav dobro videti na litografiji: Ljubljana z vzhoda iz l. 1855., ki jo je dal napraviti po sliki Slavkovskega knjigar Karl Till (1 izvod v Mestnem muzeju). Tudi v katastr. mapi Poljanskega predmestja iz 1825 so vrisane vse tri stavbe, ločene po presledku kakih 6 m. (Prim. »Kronika« 1934, slika med str. 104 in 105.)

² Grund und Satzbuch Polana Vorstadt, Tom. V, Fol. 521, zemljknižni prepisi (Umschreibungen), Tom. IV, Fol. 370 in 720 v arhivu okrožnega sodišča.

³ Ob vhodu v sedanjo dr. Sajovičevo vilo je na levem vrtnem stebru vklesano leto 1862, na desnem pa »Villa Agnese«. Na steni izsidka, segajočega do Strmega pota, je še danes viden grb švicarske republike.

⁴ Lastniki tega posestva ob Strmem potu so bili: dr. Anton Kastelic 1785—1796; vdova Marija Elizabeta Kastelic 1796—1799; Jožef Pinhak 1799—1803; Anton Karmelli 1803—1816; Ana Karmelli 1816—1832; zlatar Janez

JANUAR 1925

1. Danes preidejo v kompetenco velikih županov v Ljubljani in Mariboru posli dosedanjega prosvetnega oddelka v Ljubljani, ki jih bodo oskrbovali posebni prosvetni referenti. V likvidaciji je tudi oddelek za socialno politiko v Ljubljani. Hkrati je likvidirana dosedanja gozdna direkcija, ki ostane le kot upravná centrala za državne gozdove v Sloveniji, dočim so prešle njene oblastne funkcije na velikega župana, odnosno na šumskega referenta pri oblastni upravi. — Z današnjim dnem so prišli v promet prvi novi bankovci za Din 100, ki jih je izdelala Banque de France v Parizu. Novi bankovci imajo vodni tisk, ki predstavlja glavo kneza Miloša.

2. Policija je v zvezi z razpustom Hrvaške republikanske seljačke stranke in z aretacijami njihovih voditeljev v Zagrebu napravila več preiskav v Ljubljani. Aretiran ni bil nihče.

7. V šoli za sestre v zavodu za socialno - higiensko zaščito otrok v Ljubljani je končal prvi enoletni tečaj za dečje zaščitne sestre in negovalke dojenčkov. Končni izpit je opravilo 12 sester.

10. Dosedanja belgijska konzularna agencija v Ljubljani se je preosnovala v belgijski konzulat. — Zastopniki umetniških krogov so izročili mestnemu magistratu protest proti prezidavi pritličja hiše št. 2 na Mestnem trgu (desno magistratno krilo), da se napravijo izložbe za prodajalno mestne elektrarne. Ta protest je podpisalo 12 zastopnikov raznih kulturnih institucij. — Umrl je vrtnar Viktor Korsika, načelnik Pokrajinske zveze vrtnarjev za Slovenijo in predsednik Saveza umetno-vrtnarskih obrtnikov v Jugoslaviji.

12. Finančni minister je odredil razdelitev sedanjega oddelka financ na oblastna finančna inspektorata v Ljubljani in Mariboru. — Umrl je Marjan Ravnihar, višji knjigovodja Kmetске posojilnice za ljubljansko okolico. — Po podatkih Odvetniške zbornice je v Sloveniji 191 odvetnikov, od teh v Ljubljani 66. — Prosvetno ministrstvo je dovolilo razširitev oddelkov etnografskega muzeja v Ljubljani; zato se bo najelo večje poslopje, v katerem se bo shranil del zbranega gradiva.

13. Danes je potekel rok za vlaganje kandidatnih list za parlamentne volitve. V Ljubljani so vložene tele liste: narodni blok (Ivan Mohorič), levičarski socialisti (Ivan Makuc), socialni demokrati (dr. Ljudevit Perič), slov. lj. stranka (dr. Anton Korošec) in skupina Ravnihar-Ažman-Babnik-Juvan (dr. Vladimir Ravnihar).

15. Umrl je dr. Janko Debelak, poštni in brzojavni direktor v Ljubljani. Pokojnik se je rodil 24. junija 1868 v Malih Rodnah pri Rogaški Slatini. Služboval je v Trstu

Viktor Korsika

Dr. Janko Debelak

kot praktikant, kot poštni oficial na Dunaju, kjer se je tudi vpisal na juridično fakulteto in je v treh letih promoviral za doktorja prava. Premeščen je bil kot poštni koncipist v Zader, kjer je ostal do prevrata. Po prevratu mu je izročila Narodna vlada vodstvo poštne uprave v Sloveniji, po zedinjenju pa ga je potrdilo tudi ministrstvo pošte in brzojava v tem svojstvu in je bil konec 1920. leta povišan v oblastnega direktorja. Tako je bil pokojnik prvi slovenski poštni ravnatelj v Sloveniji. Bil je izvrsten upravni organizator, ki si je pridobil zaslug zlasti za organizacijo poštne uprave v Sloveniji v težki poprevratni dobi. — Zvečer je bila podpisana nova tarifna pogodba med organizacijama grafičnega delavstva in tiskarskih podjetij, ki obsega vsa tiskarska podjetja v Sloveniji in stopi v veljavo 15. februarja.

18. Umrl je Franc Jeločnik, krojaški mojster, dolgoletni načelnik Zadruga krojačev ter meščan ljubljanski.

23. Odrejena je likvidacija ljubljanske agrarne direkcije; njeni posli so prenešeni na ljubljanskega in mariborskega velikega župana.

29. Ministrstvo za trgovino in industrijo je odobrilo uzance za trgovino z blagom na ljubljanski borzi; prav tako je potrdilo predlog o spremembi pravil borznega razsodišča. — Umrla sta Franc Hauptmann, profesor v pokoju, velik podpornik slovenskega dijaštva v Gradcu, kjer je pokojnik služboval, in dr. Vadim Dolivo-Dobrovolsky, asistent na zoološkem inštitutu ljubljanske univerze, ki je z njim izgubil odličnega ruskega znanstvenika, prvega doktorja filozofske fakultete v Ljubljani.

FEBRUAR 1925

1. Mestna gasilska straža je objavila tole bilanco svojega dela v preteklem letu: gasila je 6 velikih požarov, 9 večjih in 13 manjših ter 12 slepih požarov (takih, h katerim so bili gasilci klicani, pa jim ni bilo treba gasiti). Reševalni oddelek je pomagal 1355 ranjencem in bolnikom. Njihova telefonska centrala je bila klicana v 540 požarnih, 1850 reševalnih in 8560 raznih zadevah.

7. V veliki dvorani vladne palače je minister dr. Gregor Žerjav izročil kraljeva odlikovanja članom predsedstva Jugoslovanske gasilske zveze ter drugim zaslužnim ljubljanskim gasilcem.

8. Volitve poslancev v narodno skupščino so dale v Ljubljani tele rezultate: Ivan Mohorič je dobil 4000 glasov, Ivan Makuc 427, dr. Ljudevit Perič 479, dr. Korošec 4.365, dr. Ravnihar 843, skupaj je bilo oddanih 10.114 glasov.

12. Veliki župan je dovolil mestni občini ljubljanski, da sme pobirati v letu 1925. za delno kritje proračunskega primanjkljaja po vsem občinskem ozemlju na vse državne neposredne davke razen onih, ki so po zakonu prosti doklad, tele občinske doklade: 35 % na hišno najmarino; 50 % na zemljarino; 85 % na občo pridobnino III. in IV. razreda ter 135 % na občo pridobnino I. in II. razreda in na posebno pridobnino.

14. Po uradnih poročilih je izvedena sedaj popolna likvidacija vseh oddelkov bivše pokrajinske uprave v Ljubljani, ki so spadali pod ministrstvo za notranje stvari, prosveto, poljedelstvo, gozdove in rudnike, za narodno zdravje in socialno politiko. Pristojnost vseh oddelkov je prešla na velika župana v Ljubljani in Mariboru. — V magistratni dvorani se je vršila ustanovna skupščina inženjske komore in hkrati likvidacija dosedanje inženjske zbornice. Za predsednika je bil izvoljen ing. Milan Šuklje.

24. Kralj je imenoval za ravnatelja oblastnega ravnateljstva pošte in brzojava v Ljubljani Alojzija Gregoriča, doslej ravnateljevega pomočnika; za pomočnika mu je pridružen Marij Osana.

27. Okoli 6.45 zjutraj je bilo čutiti močan potresni su- nek, ki ni sicer prizadel nobene škode, a je bil brez dvo- ma najmočnejši po usodnem potresu 1895. leta.

MAREC 1925

3. V prostorih zbornice za trgovino, obrt in industrijo se je vršil sestanek zastopnikov gospodarskih in denarnih krogov ter javnih uradov in zastopnikov tvrdke Junkers, na katerem so razpravljali o tem, da bi postala Ljubljana vmesna postaja za aeroplane, vozeče na progi Dunaj—Trst. Uresničenje tega načrta zavisí od družbe Junkers na Dunaju.

9. Univ. prof. dr. France Veber je odpotoval v Padovo, da naveže znanstvene stike med filozofskima fakultetama ondotnega in tukajšnjega vseučilišča. — Za upravnika Etnografskega muzeja je imenovan dr. Niko Zupanič, dr. Ivan Žibert pa za kustosa Narodnega muzeja.

14. Ustanovljeno je bilo društvo učiteljev glasbe pod predsedstvom prof. Marka Bajuka. Namen društva je po- speševanje glasbenega pouka v Sloveniji in medsebojna strokovna pomoč.

25. Na povratku v Jeruzalem je obiskal Ljubljano Va- silij Levendis, nadškof elevteropolski v Palestini in de- legat jeruzalemskega pravoslavne patriarha pri evrop- skih vladah. Bil je vodja delegacije, ki je pred dnevi pri- nesla red Sv. groba kralju Aleksandru ter visoka odliko- vanju ministrskemu predsedniku Pašiču in nekaterim drugim ministrom.

30. Ministrski svet je sklenil reorganizirati Trgovsko in obrtno zbornico v Ljubljani tako, da bo imela tri, v bistvu samostojne odseke: trgovski, obrtniški in industrijski. Zbornico vodi predsednik, posamezne odseke pa podpred- sedniki. V zvezi s tem bo stopil v veljavo nov volilni red v Trgovsko in obrtno zbornico, ki bo upošteval razdelitev v kurije.

APRIL 1925

6. V dvorani Narodnega doma se je vršilo zborovanje, ki ga je sklicalo grafično delavstvo, da protestira proti načrtu novega tiskovnega zakona. Zastopani so bili tudi tiskarnarji ter ljubljanska sekcija Jugoslovanskega novi- narskega združenja. Predlagana resolucija je bila soglasno sprejeta.

7. Umrli je urednik Milan Plut. Rodil se je v Gradacu v Beli Krajini. Gimnazijo je študiral v Karlovcu, Novem mestu in Trstu, 1899 pa je odšel v Srbijo in postal v Beo- gradu uradnik srbskega presbira ter je hkrati kot sode- lavec raznih srbskih irendentističnih listov tvoril nekako vez med svojo ožjo domovino in Srbijo. Srbsko vlado je stalno obveščal o vseh kulturnih in političnih pojavih pri Slovencih, obenem pa objavljaj v »Slovenskem Narodu« beograjska pisma. Veliko je pripomogel do tega, da so se udeležili kronanja kralja Petra 1904 tudi Slovenci. 1910 je prišel v Ljubljano kot zaupnik »Narodne odbrane« z na- logo, da razprede to revolucionarno organizacijo tudi pri nas. V to svrhu je bil isto leto ustanovljen ob podpori »Narodne odbrane« dnevnik »Jutro«, ki se je zaradi de- narnih težav moral preseliti v Trst in tam leta 1913. pre- nehal izhajati. Pokojni Milan Plut je bil ob začetku vojne interniran na Ljubljanskem gradu, potem pa poslan na fronto v Galicijo. Bil je v ruskem ujetništvu in vest o prevratu v domovini ga je zatekla v Ukrajini; postavil se je na čelo 97. pešpolka, se ponudil v službo srbski armadi in končno pripeljal polk v osvobojeno domovino, kjer je šel takoj kot dobrovoljec na koroško fronto. 1920 je stopil v uredništvo »Jutra« in je bil referent predvsem za poli- tične in gospodarske razmere v Srbiji, hkrati pa je bil dopisnik za razne hrvaške in srbske dnevnike. Spisal je »Izprehodi po Macedoniji«, ki jih je objavljaj »Slovan«, kasneje pa so izšli v posebni brošuri. Tik pred smrtjo je posvetil vse svoje moči ustanovitvi podružnice Udruženja rezervnih oficirjev in bojnikov za Slovenijo.

8. V ruski bolnici v Pančevu je umrl Boris Vladimirovič Putjata, režiser in član Narodnega gledališča v Ljubljani, kamor je prišel pred 4 leti z igralsko družino Muratova,

Milan Plut

Boris Putjata

ki se je kmalu razšla. Ostal je le pokojnik in je dal svoj bogati igralski talent Narodnemu gledališču in ljubljanski publiki na razpolago. Sprva je igral v ruščini, priučil pa se je kmalu slovenščine in je v 4 letih igral nad 20 na- slovni vlog v slovenskem jeziku. Umetniško delo Borisa Putjata na odru je izviralo iz prirojene igralsko velenadar- jene narave in bogate duševne izobrazbe, spopolnjene z resnim strokovnim študijem. Pokojnik je mladi slovenski umetnosti organično pricepil pridobitve starejše ruske kulture. Bil je eden prvih graditeljev našega povojnega teatra. Zelo plodno je vzgojno vplival na naše mlajše igralske moči. Zanje je pričel pisati priročno knjigo o teatru, a ga je prehitela smrt.

11. Umrli je najstarejša Ljubljanka, v 100. letu svoje starosti, Marija Paulin, vdova po grajskem upravitelju in mati prof. Alfonza Paulina, ravnatelja botaničnega vrta v Ljubljani.

17. Za nove prave člane Znanstvenega društva v Ljub- ljani so bili izbrani: univ. prof. dr. Aleksander Belić iz Beograda, dr. Avgust Mušić in dr. Peter Skok, univ. pro- fesorja v Zagrebu, ter dr. Nikola Radojčić in dr. Karel Oštir, univ. profesorja v Ljubljani.

21. Mestna občina si je omislila nov reševalni avto, ki bo na razpolago bolnikom in ranjencem samo v težkih in nujnih primerih.

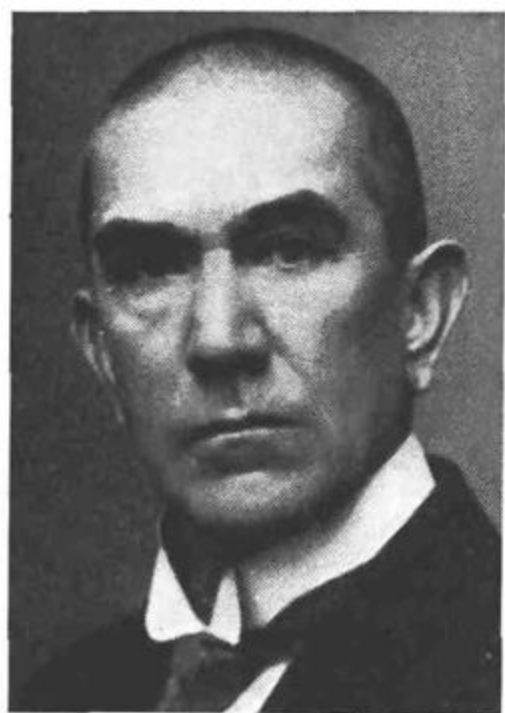
23. Akademiki ljubljanske univerze so priredili pred univerzitetnim poslopjem protestno zborovanje proti na- silju italijanskih oblasti, ki so pred dnevi v Trstu prepo- vedale znanstveno predavanje dr. Franceta Vebra, kate- rega so celo zaprle. — Spomenika Borštnika in Verovška, ki sta bila doslej shranjena v veži opernega gledališča, sta bila postavljena sredi novega nasada pred opero. Spo- menika sta delo akad. kiparja Fr. Kralja.

26. V prostorih velesejma je bila otvorjena razstava del obrtniških vajencev. K tej slovesnosti je prihitelo nad 6000 obrtniških vajencev iz Slovenije in Zagreba.

MAJ 1925

1. Po odredbi ministrstva se opušča bakteriološka po- staja v Ljubljani. Vse njeno osebje in področje se prideli higienškemu zavodu. — Proslava 1. maja je bila zaradi dežja in hlada precej klavrna. Delavsko zborovanje je poteklo mirno, obhod po mestu pa je bil prepovedan. — V Spodnji Šiški je umrl trgovec in gostilničar Josip Seidl, meščan ljubljanski, bivši šišenski župan, po združitvi Spodnje Šiške z Ljubljano pa je postal okrajni načelnik.

3. Dopoldan so zborovali v pevski dvorani Glasbene matice delegati v »Zvezi slovenskih pevskih zborov« včla- njenih društev. Ob tej priliki je bilo sklenjeno, da se »Zveza slovenskih pevskih zborov« razpusti, ker se bo ustanovil »Jugoslovanski pevski savez«, razdeljen na župe. V Sloveniji bosta dve župi: ljubljanska in mariborska. Popoldan je bil v Unionu koncert pevskih zborov, včla- njenih v Zvezi.

Ing. Ciril Koch

6. Za pomočnika ministra za gozdove in rudnike je imenovan Ivan Mohorič. — Umrl je ing. arh. Ciril Koch, magistratni stavbeni nadsvetnik v p. Rodil se je leta 1887. v Kranju. Po končani nižji realci v Ljubljani je odšel na obrtno šolo za stavbarstvo v Gradcu in nato še na specialno šolo za arhitekturo na akademiji upodablajočih umetnosti na Dunaju, kjer je postal 1890. leta arhitekt in inženjer. 1893 je stopil v mestno službo, v kateri je ostal nepretrgoma do svoje upokojitve 1924. Ves ta čas je bil referent za regulacijo mesta ter za parcelizacijo in zazidavo stavbišč. Zlasti vidno je pokojnikovo delo ob potresu in po njem. Projektiral je šolsko poslopje na Barju, Mestni dom, hotel »Tivoli«, šolsko poslopje na Prulah, »Mladiko«, pa tudi številne zasebne zgradbe, tako poslopje Kmetijske posojilnice, Kollmannovo vilo pod Rožnikom itd., delal je načrte tudi za druge kraje, n. pr. regulacijski načrt za Bled, Zg. Šiško, vodil je novo merjenje in razmejitev ljubljanskega mesta ter izdal v tisku dvakrat svoj izvrstni mestni načrt.

15. V veljavo je stopil novi stanovanjski zakon.

16. V sanatoriju Lassnitzhöhe pri Gradcu je umrl dr. Ivan Žolger, univ. prof. v Ljubljani. Rojen 22. oktobra 1867 v Devinu pri Slovenski Bistrici je odlično končal gimnazijo v Mariboru, juridične študije pa na graški in pariški univerzi; 1895 je promoviral sub auspiciis imperatoris za doktorja prava. Že 1894 je stopil v politično državno službo, kmalu je bil poklican v ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju. 1900 se je habilitiral na dunajski univerzi za upravno pravo in je spomladi 1918 postal redni univ. profesor; 1911 je postal dvorni svetnik in sekcijski načelnik ministrskega predsedništva. 1917 je postal avstrijski minister — prvi in zadnji slovenski minister na Dunaju — in je ostal na tem visokem položaju do 6. maja 1918. Po prevratu ga je imenovala Narodna vlada za predsednika upravne komisije za prireditve nove uprave v Sloveniji. Kmalu nato je prevzel vodstvo pisarne za okupirano ozemlje, potem pa je bil polnomočni član naše mirovne delegacije v Parizu, v kateri je ostal do podpisa mirovne pogodbe v St. Germainu leta 1920., ki nosi tudi njegov podpis. Od 1920 do 1921 je bil delegat naše kraljevine na prvi skupščini Zveze narodov; bil pa je tudi član stalnega razsodišča v Haagu. Takoj po ustanovitvi ljubljanske univerze je bil imenovan za rednega profesorja mednarodnega prava. Izmed njegovih znanstvenih del sta najbolj važni »Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn« (1911) in študija o »Kršenju mednarodne obveznosti in njega pravni posledici« (1922). Njegovih večjih znanstvenih publikacij je 18. Pokojnik je prejel več višjih odlikovanj in je bil 1917 celo povzdignjen v viteza. Večji del svoje bogate knjižnice je zapustil knjižnici juridične fakultete v Ljubljani, precej knjig pa je podaril študijski knjižnici v Mariboru.

17. V Jakopičevem paviljonu je bila otvorjena pomladna razstava del Gojmira A. Kosa, Lojzeta Dolinarja in Petra Dobroviča. — V naše gledališče so prišli gostovat Hudožestveniki. — Člani ljubljanskega dramskega gledališča so

gostovali v Beogradu. Uprizorili so Župančičevo »Veroniko Deseniško«, Cankarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« in Goljarjevo »Vdovo Rošlino«.

23. Semkaj je prispela skupina poljskih juristov, ki je na turneji po naši državi. Dopoldan so bila v vseučiliški zbornici predavanja o poljski ustavi, o razvoju unifikacije in kodifikacije prava v združeni Poljski ter o poljski administraciji.

JUNIJ 1925

13. Danes so slovesno prepeljali s pokopališča Sv. Krištofa na kolodvor posmrtno ostanke 25 italijanskih častnikov in vojakov, ki so bili pokopani izza vojne na ljubljanskem pokopališču in po ostalih krajih Slovenije, da jih pokopljejo v njihovi domovini.

21. V restavraciji »Zvezdi« se je vršil ustanovni občni zbor »Radiokluba Ljubljana«, ki ima namen širiti zanimanje za radiotehniko in njeno vedo. Za predsednika je bil izvoljen dr. Milan Vidmar, za podpredsednika ing. Mario Osana.

24. Franja dr. Tavčarjeva je imenovana za častno dvorno damo Nj. Vel. kraljice Marije.

JULIJ 1925

12. Danes se je pričel kongres za proučevanje vzhodnega bogoslužja. Trajal bo več dni. — Semkaj je prispela avtomatična telefonska centrala za Ljubljano, ki smo jo dobili iz Nemčije na račun reparacij.

18. V Beogradu je bila zaprisežena nova vlada, v kateri ni nobenega Slovenca.

20. Poslopje mestne elektrarne je s prizidkom, ki je bil dogotovljen in opremljen z 2 novima motorjema, znatno razširjeno in tudi dobava toka je razmeram potrebno povečana. — Gostilničarji in restavraterji so sporazumno z mestnim tržnim nadzorstvom maksimirali cene gostilniški hrani in v ta namen uvrstili restavracije in gostilne v 3 kategorije.

28. Za ravnatelja Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani je bil imenovan dr. Jože Bohinjec.

AVGUST 1925

6. Skladatelj p. Hugolin Sattner je pravkar končal svojo opero »Tajdo«, komponirano po libretu pisatelja Ivana Preglja.

9. Dopoldne je bila uradna proslava začetka gradbenih del v koloniji »Stan in dom« z vzdavo vogelnih kamnov v prvi dve hiši ob vhodu v kolonijo.

13. Umrl je Alojzij Korsika, umetni in trgovski vrtnar, častni član Pokrajinske zadruge trgovskih vrtnarjev, starosta slovenskih trgovskih vrtnarjev in častni član Društva hišnih posestnikov.

20. Na Gradu je preminul v starosti 80 let Blaž Svetel, požarni čuvaj na grajskem stolpu. Svojo službo je vršil polnih 43 let.

25. Tukajšnja podružnica Narodne banke je prejela prvo pošiljko novega kovanega denarja — drobiža po 2 Din.

28. V Trnovem je umrl umetni in trgovski vrtnar Ivan Bizovičar, soustanovitelj in odbornik Zadruga trgovskih vrtnarjev.

29. Za 20 letnico Zveze za tujski promet v Sloveniji se je vršilo v palači Kreditne banke slavnostno zborovanje, katerega se je udeležil poleg zastopnikov oblasti in drugih korporacij tudi minister za trgovino in industrijo dr. Krajač, ki je dopoldne otvoril jesensko razstavo Ljubljanskega velesejma. — Narodna galerija je priredila razstavo slovenskega portreta od 16. stoletja do danes. Razstavljenih je približno 250 slik.

SEPTEMBER 1925

10. Redni profesor filozofske fakultete dr. Franc Ramovš je prejel ponudbo, da zasede na praški univerzi stolico za slovansko filologijo.

12. Vodnikov trg, kjer prodajajo živila, so pričeli preurejati in polagati granitne robnike, ki bodo obkrožali

nekake otoke, na katerih bodo razvrščene posamezne vrste živil.

15. Za glavnega tajnika uprave gledališča in za pomočnika intendanta je imenovan Pavel Golia, doslej ravnatelj dramskega gledališča v Beogradu.

18. V Leonišču je preminul odvetnik dr. Josip Sernec, starosta celjskih Slovencev. Njegovo truplo je bilo prepeljano v Celje.

22. Umrlo je Julija Andrejkova, soproga Jerneja Andrejke, podpolkovnika v p.

OKTOBER 1925

3. Semkaj je prispel M. C. Burkitt, profesor prazgodovinske arheologije na univerzi v Cambridgeu. V spremstvu dr. Nika Županiča si je ogledal zbirke Narodnega muzeja, kjer so ga zlasti zanimali ostanki z barja.

7. Umrlo je dr. Ivan Šušteršič, bivši deželni glavar kranjski. Rodil se je 29. maja 1863 v Ribnici. Po dovršenih juridičnih študijah s promocijo 1889 na graški univerzi se je posvetil odvetništvu, hkrati pa je že zgodaj aktivno posegel v politiko. Pod idejnim vodstvom dr. Mahniča je bilo tedaj katoliško gibanje na zmagovitem pohodu in dr. Šušteršič se mu je postavil v prvo vrsto. Kmalu je bilo vodstvo politike v njegovih rokah, k čemur mu je pripomogla izredna politična nadarjenost, taktična spretnost ter neutrudna delavnost. Ustanovil in zorganiziral je Slovensko ljudsko stranko, ki jo je vodil od uspeha do uspeha. 1896 je bil prvič izvoljen v deželni zbor, 1902 je postal poslanec v dunajskem parlamentu, kjer je kmalu igral vodilno vlogo, 1912 jn postal deželni glavar kranjski, kar je bil do prevrata, ko se je izselil na Solnograško in potem na Tirolsko. Pred volitvami 1923 in potem ko je bil izdal brošuro »Moj odgovor«, v kateri je objavil svojo izpoved, se je povrnil v domovino ter hotel spet aktivno poseči v politiko. Toda to je bil le izjalovljen poizkus. Tedaj je tudi ustanovil »Ljudski dnevnik«, ki se je kmalu izpremenil v »Ljudski tednik«; pa tudi ta je kmalu nehal izhajati. Zadnje leto pred smrtjo se je politiki popolnoma odtegnil. Pokojnik je zavzemal v dobi svojega velikega političnega razmaha mnoga odlična mesta, bil je častni član številnih občin in društev in imel je visoka odlikovanja. Pokojnikov duhovni lik bo ostal vedno kot eden najmarkantnejših v novejši zgodovini slovenskega naroda. (Slika v »Kroniki« 1934, str. 75.)

11. Ljubljana, pa tudi skoraj vsi večji kraji Slovenije so se z manifestacijami spominjali 5. obletnice žalostnega koroškega plebiscita. Z zborovanja v Ljubljani je bila poslana vladi v Beogradu spomenica, ki izraža skrb za naš

živelj na Koroškem ter prošnjo, da napravi vlada vse, da se ta kos slovenske zemlje priključi naši državi.

23. V dvorani »Kina Matice« se je pod predsedstvom načelnika finančnega odseka zbornice za TOI Josipa Lenarčiča z Vrhnike vršilo protestno zborovanje proti neznosnim davčnim bremenom. Sprejeta je bila resolucija, ki je bila potem poslana na odločujoča mesta.

NOVEMBER 1925

6. Semkaj je prispel znani ameriški propagator protialkoholnega gibanja U. Johnson, ki se je bil v svetovni vojni kot publicist krepko zavzemal za koristi Jugoslavije.

8. Radi požiga in razdejanja uredništva in tiskarne Edinosti v Trstu so bile tu velike demonstracije proti Italiji.

13. Po vsej Sloveniji so nastale katastrofalne poplave. Ljubljansko barje je skoraj vse pod vodo. Škoda je ogromna.

16. Nocoj je bila slovesno otvorjena Miklošičeva cesta, na kateri so bila pred dnevi končana zadnja dela z asfaltiranjem. — Na iniciativo predsednika gerentskega sveta dr. Dinka Puca je bilo ustanovljeno »Udruženje slovenskih avtonomnih mest« s sedežem in tajništvom v Ljubljani.

21. Semkaj je dopotoval novi prosvetni minister Stjepan Radić. Na postaji so ga pozdravili zastopniki oblasti, proforskega društva in njegovi politični pristaši. — Začasni šef prosvetnega oddelka dr. Pavel Pestotnik je razrešen svojih dolžnosti. Za njegovega naslednika je imenovan profesor dr. Dragotin Lončar.

DECEMBER 1925

12. Rektorat univerze v Ljubljani je poslal ministrskemu predsedniku v Beogradu svoj manifest, v katerem utemeljuje potrebo po obstanku tukajšnje univerze. Ta manifest je v zvezi z resnimi vestmi o redukciji vseučilišč v državi, po katerih naj bi ostal v Ljubljani samo montanistični oddelek.

15. Vodstvo licealne knjižnice v Ljubljani je prevzel mesto upokojenega ravnatelja dr. A. Žigona profesor dr. Janko Šlebinger.

18. Umrlo je Lovro Tepina, ravnatelj bolnice za živino in podkovske šole v Ljubljani. Rodil se je 1882 v Stražišču pri Kranju. Gimnazijo je končal v Kranju, živinozdravniške študije pa na dunajski živinozdravniški visoki šoli. Napisal je več strokovnih člankov in je bil znan predavatelj iz svoje stroke.

IZ NAŠIH MEST

UMRLI SO:

Otmar Reiser †

V začetku letošnje pomladi je legel na pokopališču v Studencih pri Mariboru k večnemu počitku dr. h. c. *Otmar Reiser*, ornitolog svetovnega slovesa, prvi specialist balkanske ornitologije ter eden od graditeljev prirodopisnega oddelka muzeja v Mariboru.

Otmar Reiser se je rodil dne 21. decembra 1861 na Dunaju kot sin odvetnika iz politično in gospodarsko za Maribor XIX. stoletja pomembne rodbine. Gimnazijo je študiral na Dunaju in v Dunajskem Novem mestu, kjer je imel za profesorja grščine med drugim tudi Frana Detelo, katerega je hranil vse življenje v hvaležnem spominu. Po maturi v Dunajskem Novem mestu l. 1882. je odšel O. Reiser na visoko šolo za zemljedelstvo (Hochschule für Bodenkultur) in l. 1887. diplomiral za gozdarja. Po diplomu ga je avstro-ogrsko finančno ministrstvo poslalo v

Sarajevo; tu je O. Reiser najpreje kot volonter, od l. 1888. pa kot kustos ustanovil in organiziral prirodopisni oddelek Sarajevskega zemaljskega muzeja in ga vodil do 18. septembra 1919, ko je predal zbirke Stj. Bolkayu. Večer življenja je preživel največ na Hrastju pri Pekrah na zelenih in vinorodnih pohorskih vznožjih na jugu od Maribora, kjer je postal l. 1932. doktor honoris causa graške univerze in kjer ga je *pokosila smrt 31. marca 1936.*

Znanstveno je začel O. Reiser delovati v visokošolski dobi na ozemlju mariborske okolice, katero je spoznal iz pekrskega rodbinskega posestva kot eden prvih smotrskih turistov, kot lovec in kot prirodopisec. Sad Reiserjevega visokošolskega študija v mariborski okolici je njegovo prvo sistematsko delo »Verzeichnis der im Gebiete der k. k. Bezirkshauptmannschaft Marburg a. Drau einschließlich des Donati- und Wotschgebirges vorkommenden Holzgewächse (gesammelt und zusammengestellt von Othmar Reiser, stud. forest.« Samozaložba. Pekre pri Ma-

Dr. Otmar Reiser

France Reitz

Avgust Sušnik

Vladimir Pušenjak

riboru 1885. 8° 12 str.) Iz mladostnega botanika pa se je Reiser preko lovca razvijal vse bolj v zoologa in v Sarajevu se je razvil v avtoriteto svetovne ornitologije, kar dokazuje najlepše dejstvo, da je bil ob smrti član osmih znanstvenih ustanov, med njimi dunajske akademije znanosti in londonske ornitološke družbe.

Reiserjeva pot v službo l. 1887. iz Slav. Broda v Sarajevo je bilo tudi prvo študijsko potovanje po Balkanskem polotoku, katero je kot lovec s puško v roki in v družbi svojega psa izvršil v štirih dneh. Pozneje je na nešteti manjših potovanjih po Bosni in Hercegovini ter na devetih večjih znanstvenih potovanjih proučeval ornitologijo Balkana ter prišel kot tak v ozke, prijateljske stike z drugimi znanstvenimi zastopniki Balkanskega polotoka, tako n. pr. z geografom Jovanom Cvijićem, prav posebno pa še z drugim strokovnjakom na polju balkanske ornitologije, z bolgarskim knezom in carjem Ferdinandom. Med balkanskimi študijami O. Reiserja je omeniti na prvem mestu potovanji l. 1898. v Grčijo in l. 1902. na egejske otoke; izmed drugih pa je najvažnejše Reiserjevo sodelovanje pri ekspediciji dunajske akademije znanosti l. 1903. v severno Brazilijo, na kateri je Reiser zbral okoli 4000 vrst ptičjih jajc in o kateri je tudi napisal delovno poročilo. V sarajevskem Glasniku zemaljskega muzeja je priobčeval izsledke svojih bosanskih študij od ustanovitve l. 1889. pa do l. 1914., v katerem letu je resumarno podal poročilo o lastnem muzejskem delu v Sarajevu. Za prirodopisno sliko Bosne in Hercegovine v »Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild« je prispeval bistveno gradivo. V mednarodnem ornitološkem svetu pa se je prvič uveljavil na mednarodnem ornitološkem kongresu v Budapešti l. 1891. Rezultate svojih študij na Balkanskem polotoku pa je strnil v monumentalnem delu *Ornis balcanica*, od katerega so do danes izšli trije zvezki, medtem ko je četrti zvezek, ki pa je v bistvu prvi, ostal v konceptnem rokopisu. Nadaljnji rezultat Reiserjevih balkanskih študij je ogromna zbirka 16.000 ptičjih jajc, pač najpomembnejša Srednje Evrope, ki je z njegovo smrtjo prešla v last dunajskega prirodopisnega muzeja, kjer tvori sestavni del 23.000 komadov velike zbirke.

Pokoj je užival O. Reiser v poletnih mesecih na svojem posestvu pri Pekrah, v zimskih mesecih pa na Dunaju. Na Dunaju je katalogiziral v prirodopisnem muzeju svojo ornitološko zbirko, jo kritično študiral ter pripravljala za tisk zadnji zvezek *Ornis balcanicae*. V Pekrah pa je poleti in jeseni nadaljeval tradicijo svoje mladosti v spoznavanju in študiju mariborske okolice, katero je prirodopisno poznal vsestransko ko nikdo drugi; obenem pa je stalno zasledoval delo v mariborskem muzeju. Ko se je v Mariboru ustanovilo l. 1902. Muzejsko društvo, mu je stopil O. Reiser takoj ob stran in baš z njegovo pomočjo in z njegovim znanjem je nastala v mariborskem muzeju popolna zbirka podravskega ptičev, lepa zbirka podravskega ptičjih jajc in popolna zbirka vseh vrst lesa, ki raste v

Podravju. Ob svoji smrti je zapustil na svojem posestvu lepo domačo ornitološko zbirko, ki bo najbrže v bližnji bodočnosti dopolnila Reiserjevo življenjsko sodelovanje z mariborskim muzejem v zaključeno in enotno ornitološko zbirko Podravja. Vzporedno s sodelovanjem pri zbiranju ornitološkega gradiva za mariborski muzej je pripravljala O. Reiser izdajo dela o ptičih v mariborski okolici. Knjiga je izšla l. 1925. v Gradcu v založbi Prirodopisnega društva na štajerskem (*Die Vögel von Marburg an der Draa. Nebst Erinnerungen an den steierischen Ornithologen Eduard Seidensacher*. 8°. 143 strani), kjer opisuje 227 ptic. Namerna izdati delo tudi v slovenščini se O. Reiserju ni posrečila, pač pa je delo služilo kot izhodišče za referat S. Antića v Izvestju Muzejskega društva v Mariboru I, 1932, o pticah mariborske okolice. V nemščini in v slovenščini (v prevodu Fr. Mišiča) pa je O. Reiser izdal v samozaložbi topografsko sliko Sv. Bolfenka na Pohorju (*Sv. Bolfenk na Pohorju*. Maribor 1933. 8°. 16 str.), v kateri nas seznanja z zgodovino pokrajinsko zanimive in častitljive stavbe ter s prirodopisnim značajem njene okolice. Z brošuro o Sv. Bolfenku n. P. se je O. Reiser povrnil v svojo mladost, v kateri je po trikrat na dan napravil pot iz Peka k Sv. Bolfenku in nazaj in ko je zopet od izključne ornitologije ponovno začel študirati geologijo, botaniko, zoologijo in kulturo tal, torej celotni prirodopis mariborske okolice. Pri tem pa je z zanimanjem spremljal znanstveno delo povojnega Maribora ter ga pospeševal z nasveti ter posredovanji v inozemstvu. Navdušeno je pozdravil Izvestje Muzejskega društva v Mariboru in dobrohotno dovolil l. 1934. arheološka izkopavanja na svojem posestvu pri Sv. Bolfenku n. P., ki so odkrila srednjeveško tičnico in tako nakazala izvor Sv. Bolfenka n. P. v srednjeveški lovski koči ali lovski zgradbi sploh.

O. Reiser je bil po rodu in po mišljenju Nemec. Poznanje Balkanskega polotoka in slovenskih dežel, zlasti Podravja ter najožje sožitje s kraji in ljudmi na slovanskem jugu pa je povzročilo, da je Reiser kot otrok vele-mesta, a kot velik prijatelj prirode s slovanskim jugom čutil ter vedno predvsem gledal v njem bogato prirodo, ki ga je zanimala. In tudi ko so se razvijale prilike, zlasti ob prevratu, v smeri, ki je bila nasprotna njegovemu nemškemu mišljenju, je bil O. Reiser mož, ki je razmere pri nas v Podravju ter na Balkanu doumel ter razumel razvoj tudi s stališča malih narodov. In radi tega, predvsem pa radi znanstvenega ornitološkega dela na Balkanskem polotoku bomo vsi Jugoslovani ohranili O. Reiserja v trajnem spominu; na Slovenskem posebej pa bo spomin na O. Reiserja gojil Maribor, kjer si je pokojnik postavil z ornitološko in lesno zbirko v muzeju trajen spomenik, v prirodopisnem opisovanju mariborske okolice pa vzbujal ljubezen in zanimanje za lepo Podravje nam vsem.

Franjo Baš.

Evgenija Hribarjeva

Rafael Thaler

Karel Kauschegg

Ana Majdičeva

Dr. Rado Schober, sanitetni polkovnik v p., je umrl v Ptuj 8. marca. Rodom je bil iz Novega mesta in kot zdravnik zelo priljubljen.

Franc Reitz, Novomeščan, je umrl na zagrebški kliniki 11. marca. Z bratom je sodeloval v starem urarskem podjetju. Vidna vrzel bo ostala za njim v novomeškem društvenem življenju, kjer ga bodo pogrešali Gasilska četa, kateri je bil poveljnik, Sokol, Strelna družina, Obrtno društvo, Lovsko društvo in dr.

Marica Špornova roj. Grafenauer, zdravnikova soproga, je umrla v Ljubljani 23. marca.

Jernej Pinter, bančni ravnatelj v p., je umrl v Ljubljani 28. marca. Od začetka je sodeloval pri bivši Jadranski banki v Trstu in se kot ravnatelj preselil ž njo v Ljubljano.

Pušenjak Vladimir je bil rojen 31. marca 1882 pri Kapeli v severovzhodnih Slovenskih gorica. Gimnazijo je študiral in končal l. 1901. v Mariboru, nato pa je odšel po začasnem študiju prava in filozofije po iniciativi Zadružne zveze v Celju na zadružno visoko šolo v Darmstadt, katero je absolviral kot prvi Slovenec l. 1906. Po krajšem službovanju pri Zadružni zvezi v Celju je vstopil v službo pri Zadružni zvezi v Ljubljani in sicer najprej kot potovalni učitelj, nato pa kot revizor in višji revizor. Ko je bil l. 1908. ustanovljen pod predsedstvom dr. A. Korošca v Mariboru poseben štajerski oddelek Zadružne zveze v Ljubljani, je postal Pušenjak njegov vodja in to ostal do svoje smrti dne 23. aprila l. 1936. Pod Pušenjakovim delovnim vodstvom se je zadružništvo na Slov. štajerskem široko razmahnilo ter je organizacija Zadružne zveze v Ljubljani dosegla premoč nad Zadružno zvezo v Celju. L. 1908. je bilo v mariborskem oddelku ljubljanske Zadružne zveze organiziranih 83 zadrug, danes, ob njegovi smrti, pa jih je 287 in to: 177 hranilnic in posojilnic, 30 nabavljalnih, 7 mlekarskih, 14 živinorejskih, 7 kmetijskih strojnih, 5 vinarskih, 10 elektrarn, 9 stavbinskih, 8 obrtnih, 4 vodovodne in 16 raznih zadrug. Z dopisi je Pušenjak sodeloval pri »Domovini« in »Slovenskem gospodarju« od visokošolskih let, pozneje pa je prispeval narodnogospodarske in zadružne članke za »Stražo«, »Slovenca« in za »Narodnega gospodarja«, obenem pa tudi za glasila zadružništva v Gradcu in na Dunaju. Samostojno je izšlo dvoje njegovih zadružnozgodovinskih slik (Ljutomerska okrajna posojilnica in kmetijski zadruzi v Rečici v Savinjski dolini) ter šest zadružnovzgojnih spisov. Politično je Pušenjak deloval v predvojni dobi v Slov. kmečki zvezi, po vojni pa v Slov. ljudski stranki, za katero je zastopal od 1920—1929 v narodni skupščini slovenjgraško-gornjegrajski volilni okraj in sodeloval zlasti pri proračunskih debatah kot zastopnik Jugoslovanskega kluba. V l. 1929—1931. in od konca l. 1935. do smrti je bil finančni referent mariborskega mestnega sveta. Pred smrtjo je postal član nadzorstva Privilegirane agrarne banke, vendar ga je za izvrševanje nove funkcije prehitela smrt.

August Sušnik, posestnik, brat ljubljanskega kanonika Iv. Sušnika, je umrl, 78 let star, 2. aprila v Škofji Loki. Udeleževal se je tudi v javnem življenju kot dolgoletni občinski odbornik, nekaj časa kot občinski gerent.

Evgenija Hribar roj. Šumi, vdova po industrialcu Dragotinu Hribarju, je umrla v Ljubljani 3. aprila.

Milko Kramer, brat ministra dr. Kramerja, industrijec, je umrl v Ljubljani 22. marca.

Jos. Deisinger, ugleden trgovec, je umrl v Škofji Loki 17. marca.

Rafael Thaler, lastnik veletrgovine »pri Lukežu«, je umrl 11. aprila v Škofji Loki. Rodom iz Železnikov, je bil brat lani umrlega šentiljskega župana Thalerja. Kljub dolgotrajni težki bolezni je spremljal z zanimanjem vse škofovsko dogodke. Ustanovil je gasilsko godbo in bil podpornik vsem društvom. Svojo trgovino je povečal posebno s tem, da je zgradil tvornico za odeje in tkanine.

Ana Majdič, vdova po veleindustrijcu in veleposestniku, je umrla v Celju 16. aprila.

Karel Kauschegg je umrl v Ljubljani 18. aprila. Rodom Dolenjec se je v poznejših letih posebno udeleževal kot priznan gospodarstvenik. Svojo trgovino z železnino je prepustil svojima nastavljenecema, ki sta ustanovila znano tvrdko Schneider & Verovšek. Bil je več let predsednik Ljudske posojilnice. Kot človek je bil silno skromen.

Oton Jeruc, tajnik Mestne hranilnice v Ljubljani, je umrl 21. aprila. Bil je odličen uradnik in med kolegi kakor tudi pri občinstvu zelo priljubljen.

Ana Anžič, roj. Zajc, posestnica in mesarica, je umrla v Ljubljani 29. aprila. Bila je pristna predstavica uglednih ljubljanskih obrtnic.

Ing. chem. Baltazar Baebler, direktor tvrdke »Isis«, je umrl 30. aprila v Ljubljani. Rojen l. 1880. na Vrhniki, je postal l. 1904. profesor na idrijski realki. L. 1914. je bil

Oton Jeruc

Dr. Anton Schoeppl

Gabrijela Pogačnik

težko ranjen. L. 1917. je bil imenovan za ravnatelja realke v Idriji, odkoder je pa moral uiti pred Italijani, ki so ga dali pod nadzorstvo in ga hoteli konfinirati. Ker ni dobil profesorske službe, se je zatekel v celjsko cinkarno, ki ji je postal ravnatelj, ko je bil ravnatelj Kropač poklican na ljubljansko univerzo. Zadnja leta je bil ravnatelj tvrde »Isis«. V mladih letih je priobčil v raznih listih lirične pesmi, ki razodevajo lepo nadarjenost. Za srednje šole je spisal kemijo.

Dr. Anton Schoeppl vitez Sonnwalden, upokojeni ravnatelj bivše Kranjske hranilnice, je umrl 1. maja v svojem gradiču Vrhovem na Dolenjskem.

Gabrijela vitez Pogačnikova, roj. Jeglič, vdova po prvem predsedniku narodne vlade, je umrla v Podnartu 7. maja.

Jakob Golmajer, sluga Trgovske šole, ki je sodeloval ob njenem napredku od začetka z izredno vestnostjo, je umrl v Ljubljani 9. maja.

Egidij Čeh, upok. profesor trgovske šole v Ljubljani, rodом iz Roča v Istri, je umrl v Ljubljani 12. maja.

Tomaž Einspieler, brat koroškega slovenskega voditelja Andreja Einspielerja, sodni višji svetnik v p., je umrl v Ljubljani 30. aprila. Kot neustrašen borec za pravice slovenskega jezika pred sodnijo je bil pod Elsnerjevim režimom upokojen.

KOMUNALNE VESTI

PRORAČUN NAŠIH AVTONOMNIH MEST

Po zakonu o mestnih občinah, med katere spadajo izmed slovenskih mest poleg Ljubljane še Maribor, Celje in Ptuj, pregleda mestni proračun, ko je o njem razpravljal in odločil mestni svet, nadzorna oblast, ki ga oceni z materialne in formalne strani, na kar ga predloži finančnemu ministrstvu. Ako finančni minister o njem sploh ne izda odločbe, postane veljaven mesec dni potem, ko je bil predložen.

Letošnji proračuni, ki jih je odobrilo finančno ministrstvo in sicer za Ljubljano z odločbo z dne 26. marca 1936, br. 2980/VII, za Maribor z dne 1. aprila 1936, štev. 3218/VII, za Celje z dne 31. marca 1936, br. 3207/VII, za Ptuj z dne 30. marca 1936, št. 3011/VII, pa se predstavljajo sploh v novi, skoraj enotni obliki. Z določbo § 88. zakona o proračunskih dvanajstinah za l. 1935./36. je bila predpisana tehnična sestava proračunov mestnih občin, ki se med dosedanjo sestavo in sestavo po navedeni zakonski določbi bistveno razlikuje v tem, da proračun ni več deljen na proračun administracije in na proračun gospodarskih podjetij in ustanov, marveč da sta oba ena celota in sta tako tudi v proračunu izkazana. Radi enotnosti pri sestavi mestnih proračunov je zato ministrstvo financ na

osnovi § 88. spredaj omenjenega zakona in § 124. zakona o mestnih občinah predpisalo posebna navodila za sestavo proračuna mestnih občin za leto 1936./37. in ta svoja navodila obširno utemeljilo. V sledečem podamo vodilne misli te utemeljitve.

Ker je občinski proračun v glavnem načrt občinskega gospodarstva za leto dni naprej, mora obsegati za to dobo vse prejemke in vse izdatke, ki se dajo določiti. Najsi je proračun v bistvu le neko določanje, je vendar njegova najvažnejša lastnost ta, da je realen, t. j. da je razlika med preliminiranim in izvršenim proračunom kar moči majhna. Kolikor manjša je ta razlika, tem realnejši, boljši je proračun. Če je ta razlika večja od 10%, velja, da proračun ni dobro sestavljen. Drugo svojstvo proračuna mora biti, da je uravnovišen, t. j. morajo razhodki biti kriti z dohodki. Zato si je treba prizadevati, da ustrezajo dohodki in razhodki v proračunu kar najbolj pravemu stanju stvari. Proračunsko ravnanje se mora izvesti predvsem s tem, da se znižajo razhodki.

Tudi je treba v občinskem proračunu izvesti načelo enotnosti, ki mu je namen, enakomerno zadostiti vsem občinskim potrebam. Vsem potrebam, za katere se stekajo dohodki v eno občno blagajno, je treba zadostiti enako, t. j. vsaki po njenem značaju in nujnosti. Tudi mora biti proračun popoln, t. j. treba je vnesti v proračun vse vrste dohodkov in razhodkov v kosmatem (brutto) znesku. Treba pa jih je tudi vnesti po nekem sistemu, ki je najpraktičnejši: proračun mora biti pregleden. Zato je izdelalo ministrstvo poseben obrazec, ki naj omogoča lahek pregled proračuna. Končno mora biti proračun tudi praktičen, ker že s samim svojim izvrševanjem učinkuje na knjigovodstvo, ki naj zapisuje tudi njegovo najmanjšo izvršitev.

Po § 116. zakona o mestnih občinah se začne proračunsko leto dne 1. aprila, konča se pa dne 31. marca naslednjega leta, računsko leto se pa začne hkratu s proračunskim in se konča dne 31. avgusta naslednjega leta. Ta navodila so sicer primerna za administracijo, ni jih pa mogoče vzdržati pri podjetjih, ki se morajo voditi po trgovskih, nebirokratičnih načelih.

Proračuni avtonomnih mest izkazujejo za l. 1936./37. enako vsoto izdatkov in dohodkov, ker so uravnovišeni, in sicer:

1. Ljubljana	Din 103,589.542'—
2. Maribor	„ 56,866.550'—
3. Celje	„ 14,709.952'—
4. Ptuj	„ 2,273.590'—

Ako zaokrožimo prebivalstvo Ljubljane (kar veljaj sploh v sledečih izvajanjih) na 85.000 oseb, Maribora na 35.000, Celja na 18.000 in Ptuja na 5000, odpade od proračuna na glavo prebivalca:

v Ljubljani 1218 Din, v Mariboru 1625 Din, v Celju 817 Din in v Ptuj 455 Din.

Ker pa odpade od proračuna na podjetja, in sicer:

a) za osebne izdatke

v Ljubljani 4,173.997 ali na glavo prebivalca	49 Din
v Celju 684.668	38 Din
v Mariboru 2,526.180	72 Din
(v Ptuj niso posebej izkazana);	

b) za stvarne izdatke pa:

v Ljubljani 41,263.769 oz. 485 Din, skupaj	534 Din
v Mariboru 30,442.290 oz. 870 Din, skupaj	942 Din
v Celju 5,940.946, oz. 330 Din, skupaj	368 Din
(v Ptuj ni posebej izkazano);	

znaša torej čisti administrativni proračun brez podjetij:

za Ljubljano	Din 58,151.776 ali 684 Din na glavo
za Maribor	„ 23,898.080 ali 683 Din na glavo
za Celje	„ 8,084.338 ali 449 Din na glavo
za Ptuj	„ 2,273.590 ali 455 Din na glavo

in se porazdeli po strokah, kakor kažeta sledeči tabeli o izdatkih in dohodkih.

I Z D A T K I	LJUBLJANA	%	MARIBOR	%	CELJE	%	PTUJ	%
a) prejemki uslužbencev, nagrade, doklade itd. .	12,289.342	21·13	2,768.240	11·58	1,809.320	22·38	453.560	19·95
b) pokojnine in preskrbnine	3,150.859	5·42	1,127.550	4·72	345.325	4·27	345·325	3·42
1. Osební izdatki (brez podjetij)	15,440.201	26·55	3,895.790	16·30	2,154.645	26·65	531.300	23·37
a) občna uprava in javna varnost	3,998.442	6·88	1,721.700	7·31	767.300	9·49	193.500	8·51
b) narodna prosveta	1,293.552	2·22	1,347.480	5·64	697.420	8·63	148.300	6·52
c) finančna stroka (anuitete dolgov)	10,872.869	18·70	8,099.050	33·89	1,954.264	24·17	421.600	18·54
č) gradbena stroka	8,340.018	14·34	2,319.900	9·71	840.806	10·40	173·000	7·61
d) narodno zdravje in socialno skrbstvo . . .	6,006.066	10·33	4,961.770	20·76	753.630	9·32	208·120	9·16
e) občinsko gospodarstvo, vrtnarija itd.	1,873.951	3·22	—	—	662.450	8·20	281.150	12·37
f) Dotacije, podpora, štipendije, trg. itd. . . .	3,810.725	6·55	479.100	2·00	214.500	2·65	111.920	4·92
g) prenesen delokrog, razni izdatki in rezerva .	3,614.254	6·22	1,073.290	4·49	39.322	0·49	51.000	2·24
h) prehodni izdatki	2,901.298	4·99	—	—	—	—	153.700	6·76
2. Stvarni izdatki (brez podjetij)	42,711.175	73·45	20,002.290	83·70	5,929.693	73·35	1,742.390	76·63
Celoten proračun izdatkov brez podjetij . .	58,151.376	100·00	23,898.080	100·00	8,084.338	100·00	2,273.590	100·00
Izdatki podjetij	45,437.766	—	32,968.470	—	6,625.614	—	—	—
Celoten proračun	103,589.542	—	56,866.550	—	14,709.952	—	—	—
Izredni proračun	7,523.374	—	—	—	749.600	—	—	—

DOHODKI (brez podjetij)	LJUBLJANA	%	MARIBOR	%	CELJE	%	PTUJ	%
1. Obč. doklade na drž. dir. davke	8,870.064	15·27	2,714.420	11·36	2,173.840	27·00	416.174	18·30
2. Takse, davščine itd.	10,986.144	18·91	3,880.000	16·23	1,303.700	16·19	664.306	29·22
3. Trošarina in uvoznina	23,670.975	40·75	9,965.000	41·70	1,691.832	21·01	538.500	23·68
4. Odkupnina za osebno delo	150.000	0·26	—	—	—	—	30.000	1·32
5. Dohodek od mestne imovine	11,009.382	18·95	331.290	1·39	1,134.312	14·09	423.110	18·61
6. Dohodek iz partij: nar. zdravje in soc. skrbstvo	466.224	0·82	46.100	0·19	737.600	2·95	—	—
7. Finančna služba	55.000	0·09	6,080.320	25·44	—	—	116.000	5·10
8. Ostali dohodki	2,847.631	4·90	880.950	3·69	1,510.568	18·76	63.000	2·77
9. Prehodni dohodki	30.000	0·05	—	—	—	—	22.500	1·00
Proračun dohodkov (brez podjetij)	58,085.420	100·00	28,898.080	100·00	8,051.852	100·00	2,273.590	100·00
Dohodek podjetij	45,504.122	—	32,968.470	—	6,658.100	—	—	—
Celoten proračun dohodkov	103,589.542	—	56,866.555	—	14,709.952	—	2,273.590	—

Popolnoma točna primerjava izdatkov in dohodkov vseh štirih mest je nemogoča, ker se način sestave proračunov ne krije. Tako izkazuje n. pr. Maribor izdatke za občinsko gospodarstvo pri podjetjih, izdatke za vodovod (2 milijona dinarjev) pri zdravstvu, Ljubljana stroške za učno osebje m. ž. real. gimn. pri prejemkih uslužbencev, Maribor in Celje sta vstavila avtobusno podjetje v proračun podjetij, v Ljubljani pa obremenjuje obrestna služba za cestno železnico proračun administracije. Želeti je zato, da se vsaj slovenska avtonomna mesta zedinijo v enotnem budžetiranju.

KRAJEVNI DOGODKI

LJUBLJANA

Posojilo v znesku 5 milj. Din za dovršitev bežigradske osnovne šole je končno odobril SUZOR v Zagrebu ljubljanski mestni občini. Obrtniška dela so že vsa razpisana.

Zazidava in modernizacija sredine mesta je, kakor kaže, le še vprašanje kratkega časa. Zgradba velike hiše z. z. Croatia je sprožila izvršitev Plečnikovega projekta za slavnostni trg, ki bi se s pasažo podaljšal od Kongresnega

Viktor Rohrmann

trga do Prešernove ulice. Z zgradbo konvikta na frančiškanskem vrtu se bo podaljšala ta pasaža do Frančiškanske ulice, nadaljnje podaljšanje do Kralja Petra trga bo le še vprašanje časa. S tem bi bila ustvarjena transversalna zveza za pešce, ki bi bistveno razbremenila druge ulice.

Vincencijska družba je slovesno praznovala 25. in 26. aprila 60letnico, odkar obstoji (gl. 1. št. letošnje »Kronike«) z akademijo in slavnostnim zborovanjem.

Vogalni kamen cerkve sv. Terezike na Kodeljevem je bil na cvetno nedeljo vzidan z veliko slovesnostjo.

Sempetrska podružnica Ciril-Methodove družbe je praznovala 14. in 15. marca svojo petdesetletnico. Ob tej priliki je občni zbor te najstarejše in najagilnejše podružnice izvolil g. Viktora Rohrmana, ki je že mnogo let predsednik podružnice, za častnega dosmrtnega predsednika.

O *ljubljski bolnišnici*, o kateri se je v zadnjem času mnogo pisalo in debatiralo, je odbor Akcije za razširitev ljubljanske bolnišnice, sestavljen iz strokovnjakov in zastopnikov najširših slojev, podal svojo izjavo, da potrebuje Ljubljana kot zdravstveni center Slovenije novo, moderno in klinično urejeno bolnišnico s kapaciteto ca. 2000 postelj. Sedanja bolnišnica pa razpolaga le z 800 posteljami, dasi je že danes treba najmanj 1200 postelj. Že danes pa vrši ljubljanska javna bolnišnica funkcije nekakega osrednjega zavoda za Slovenijo. Zato mora nova bolnišnica prevzeti tudi funkcijo klinike. Le popolna klinika v Ljubljani more odgovarjati zdravstvenim potrebam prebivalstva kakor tudi znanstvenim potrebam in zahtevam univerze Kralja Aleksandra. Končno ugotavlja izjava, da je prostor, kjer sedaj stoji bolnišnica, skrajno neprimeren. S tem so pravi ljudje ob pravem času izrekli pravo besedo, ki naj bi tudi obveljala na pravem mestu!

Sokolstvo v dravski banovini. Sokolskih žup je v dravski banovini pet, a nekaj edinic v Beli Krajini spada pod župo Karlovac. Obračun svojega dela so podale župne uprave na glavnih skupščinah v marcu in aprilu. Od važnejših prireditev je omeniti peti župni prosvetni dan sokolske župe Kranj v Narodnem domu v Kranju dne 5. aprila t. l., ki je na njem sodelovalo preko 200 pevcev, pevk in godbenikov. Župa Ljubljana je 29. marca priredila v Domžalah okrožni prosvetni tečaj za kamniško okrožje, a isto okrožje je dne 10. aprila v Radomljah priredilo svoj tretji okrožni prosvetni dan. Sokolska župa Ljubljana pri-

pravlja za dan 14. junija svoj župni zlet, ki na njem razvije novi župni prapor, dar Nj. Vel. Kralja Petra II., ki bo po svojem zastopniku praporu tudi kumoval.

MARIBOR

Slomškovi prazniki se bodo slavili v dneh 21., 28. in 29. junija, »ob katerih se naj očitno pokaže naša želja in hrepenenje vseh Slovencev, da bi dobri Bog dal delu za Slomškovo beatifikacijo uspeh in srečen izid«, kakor se glasi vabilo škofa Ivana Jožefa.

Na *skupnem obmejnem kolodvoru* se je začelo poslovanje o polnoči od 14. na 15. majnik. V novo zgrajenem severnem traktu so se naselili avstrijski uradi in sicer železnica, carina in policija, skupaj krog 250 uslužbencev. S tem so manipulacije v obmejnem prometu bistveno olajšane in skrajšane.

Zveza za tujski promet za bivšo mariborsko oblast je imela svoj občni zbor 28. aprila. Podala so se razna poročila, pravila se prilagodila novi uredbi o turizmu, volitve pa odložile. Iz obsežnega in lepo sestavljenega poročila se vidi veliki gospodarski pomen turizma zlasti za naše pasivne kraje. Dravska banovina prednjači po številu prenočnin vsem drugim. Če primerjamo dohodke od inozemskih turistov in vidimo, da znašajo že danes 8 % našega celokupnega izvoza, je dokazano, kako je potrebno, da se turizem goji sistematično in kako potrebna je zlasti tudi za naša mesta pravilna in iniciativna politika v tem pogledu, kakor tudi kako važno je delo, ki ga vrši »Kronika« s tem, da širi smisel za ohranitev naših zgodovinskih spomenikov, ki so za turista najjačja privlačna sila.

Salezijanci se hočejo nastaniti v Mariboru v magdalenskem predmestju, kjer bodo imeli med delavsko mladino mnogo hvaležnega dela.

Mestno avtobusno podjetje, ki je imelo doslej vsako leto krog 1 milijon dinarjev izgube, se hoče sanirati s tem, da uvede avtobuse z Dieslovimi motorji. Ves obrat bi se s tem pocenil skoraj za polovico.

Mariborski teden, ki bo letos od 1.—9. avg., namerava razširiti svoj program s specialnimi kmetijskimi, obrtnimi in industrijskimi in dr. razstavami. V tistih dneh bo tudi velika proslava 65letnice mariborske gasilske čete.

Železniške delavnice hočejo ukiniti v Mariboru in jih prenesti v Kraljevo. Maribor bi zgubil s tem blizu 2000 delavcev, ki zaslužijo letno na mezdah do 20 milijonov dinarjev. Zato je ta namera naletela v javnosti na splošen odpor. Nasprotno bi bilo še želeži, da bi uspela akcija, naj se nekateri oddelki kontrole dohodkov drž. železnic zopet premestijo v Maribor.

Verdijev »Requiem« sta izvajala 7. aprila pevska zbor »Glasbena Matica« in društva »Maribor« s sodelovanjem 4 solistov iz ljubljanske opere in 70 godbenikov. Prireditelj je pokazala visoko glasbeno kulturo Maribora.

CELJE

Za olepšavo kolodvora se je v zadnjem času mnogo storilo. Dobil je nov, prikupno urejen izhod. Tujsko-prometna zveza pa hoče pred kolodvorom postaviti ličen kiosk za prodajo časopisov.

Blagoslovitev zastave strelskega okrožja, ki šteje 70 družin, se je izvršila 3. majnika zelo slovesno. Kumoval je zastavi kraljevič Andrej.

Gasilska župa celjska je zelo agilna zlasti tudi v strokovnem oziru. Priredila je 8. marca strokovni tečaj s predavanji o gasilskem zakonu in administraciji, o dušljivih plinih in zračnih napadih, o novih redovnih vajah itd.

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico odgovoren prof. Evgen Jarc, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. Posamezna številka Din 30.—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd. = le plin!

Resljeva cesta št. 28 Telefon št. 29-77

JUGOSLOVANSKA TISKARNA LJUBLJANA

BAKROTISK
LITOGRAFIJA
OFFSETTISK
KLJŠARNA
KNJIGOVEZNICA

